

БІБЛОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний
та практичний журнал

BIBLIOTECHNY VISNYK

Scientific theoretical
applied journal

№ 6 2007

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
V. Vernadsky National Library of Ukraine

Головний редактор

Олексій ОНИЩЕНКО, академік НАН України

Editor-in-Chief

Oleksij Onyshchenko, academician of NAS of Ukraine

Редакційна колегія

Л. Дубровіна (заступник головного редактора)
В. Попроцька (заступник головного редактора)
Н. Маслакова (відповідальний секретар)

Г. Бор'як

А. Бровкін

Л. Костенко

В. Омельчук

М. Романюк

П. Тронько

А. Чекар'юв

О. Додонов

О. Литвиненко

В. Широков

В. Рубан

Б. Ігнатенко

Х. Ласкажевська (Польща)

С. Філіп-Мартутинович (Сербія)

І. Славінські (Австрія)

К. Брюс (Німеччина)

Б. Зафіровські (Республіка Македонія)

Л. Біглоу (Велика Британія)

Заснований у 1993 році.

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 189 від 09.11.1993 р.

Виходить 6 разів на рік.

Адреса редакції:

НБУВ, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039,
Україна

Тел. (044) 524-43-50

E-mail: b_visnyk@csl.freenet.kiev.ua

bibvesti@bigmir.net

Передплатний індекс 74049

Редакційна колегія журналу
не завжди поділяє думку авторів.

Editorial board

L. Dubrovina (Deputy of Editor-in-Chief)

V. Poprotska (Deputy of Editor-in-Chief)

N. Maslakova (Responsible for publication)

H. Boriak

A. Brovkin

L. Kostenko

V. Omel'chuk

M. Romanyuk

P. Tron'ko

A. Chekmaryov

O. Dodonov

O. Lytvynenko

V. Shyrokov

V. Ruban

B. Ihnatenko

H. Laskarzevska (Poland)

S. Philip-Martutynovych (Serbia)

I. Slawinski (Austria)

C. Bruce (Germany)

B. Zafirovski (Republic of Macedonia)

L. Biglow (Great Britane)

Founded in 1993.

The State Registration Certificate:

KB No. 189 of 09.11.1993

Frequency of publication is bi-monthly

Editorial office address:

VNLU, 3, Prospekt 40-richja Zhovtnja, Kyiv, 03039,
Ukraine

Tel.: (044)524-43-50

E-mail: b_visnyk@csl.freenet.kiev.ua

bibvesti@bigmir.net

Subscription Index 74049

The opinions expressed herein are solely the views of the authors
and do not necessarily reflect those of the editorial board.

Зміст

Клименко Е. Принципи організації каталогу музичної крюкової рукописної книги 3

Лось В. Корпус церковних джерел з історії Греко-уніатської церкви
на Правобережній Україні кінця XVIII – першої половини XIX ст.:
класифікація та інформаційні можливості 11

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ІНТРАНЕТ/ЕКСТРАНЕТ-РЕСУРСИ В НАУКОВИХ БІБЛІОТЕКАХ»

- Проблеми створення інтранет/екстранет-ресурсів
у наукових бібліотеках 17
- Бібліотечно-інформаційне обслуговування
в умовах розвитку електронного середовища 20
- Інформаційно-аналітичні ресурси
наукової бібліотеки 23
- Книжкові пам'ятки:
електронні інформаційні масиви 28
- Інтранет-ресурси
рукописної та архівної спадщини 30
- Сучасна українська біографістика:
досвід та проблеми розвитку 32
- Бібліотекознавча спадщина:
формування електронних ресурсів 35
- Збереження бібліотечно-інформаційних фондів:
традиційні та нові підходи 39
- Міжнародне співробітництво бібліотек
у формуванні електронного середовища
наукових бібліотек 42
- Рекомендації міжнародної наукової конференції
«Інтранет/екстранет-ресурси
в наукових бібліотеках» 47

З виступів на конференції

Литвин В. Глобальне науково-інформаційне середовище
і електронні ресурси бібліотек 48

Самохіна Н. Рівнева організація сукупних інформаційних ресурсів
наукових бібліотек регіону 54

ОГЛЯДИ. РЕЦЕНЗІЇ

Кулешов С. Критика, критика...
або деякі зауваги до рецензії М. Васильченка 58

Показчик змісту журналу
«Бібліотечний вісник» за 2007 р 63

Еріка КЛИМЕНКО,
мол. наук. співробітник НБУВ

Принципи організації каталогу музичної крюкової рукописної книги

Стаття присвячена історико-кодикологічним дослідженням музичних крюкових рукописних книг. Проаналізовано й класифіковано існуючі описи богослужбових співочих рукописів. Спираючись на рукописні джерела з фондів Інституту рукопису НБУВ та зарубіжний досвід описування співочих рукописів, запропоновано деталізовану схему опису з використанням методик, пов'язаних з кодикологічним, палеографічним та текстологічним дослідженням музичних рукописів.

Структура опису відображає також специфіку співочих книг: їх типологію, фонетичні редакції текстів, види та особливості нотацій, розспіви та інші музичні особливості. Виявлено характерні особливості крюкових рукописних книг у різні періоди існування.

Ключові слова: музична крюкова рукописна книга, кодикологічне дослідження, богослужбові співочі рукописи, каталог, елементи опису, нотації, палеографічні особливості.

У книгосховищах СНД зберігаються музичні кириличні рукописні книги XI–XVIII ст., які є важливим джерелом з історії еволюції музичної культури, мови, писемності, освіти та мистецтва, а також православного богослужіння.

На жаль, значна їх частина не зазнала достатньої археографічної обробки, наукового опису та введення у науковий обіг. В Україні цей вид писемних джерел також ще донедавна досліджувався практично в суто музикознавчому та джерелознавчому аспекті, тоді як історико-кодикологічний аналіз не дістав достатнього поширення.

Основною причиною цього є відсутність узгодженої методики опису, яка б охоплювала усі можливі кодикологічні аспекти, а також враховувала б специфічні особливості, притаманні саме співочим рукописам.

Специфіка співочих рукописних книг (далі – РК) гімнографічного змісту полягає в поєднанні у них двох видів тексту – літургійного та музичного, розвиток та взаємозв'язки між якими спричинили появу різних текстологічних та музично-палеографічних ознак у певні періоди існування.

Співочі крюкові РК досліджувалися переважно на російських джерелах фахівцями різних наук гуманітарного профілю, здебільшого музикознавцями, тому й основний аспект цих досліджень зосереджений на змісті – пісенному матеріалі (розспівах).

У російській музичній медієвістиці на основі ро-

боти із рукописним матеріалом були розроблені прийоми загальнопалеографічного та музично-палеографічного опису співочих крюкових рукописів. Дослідження проводилися у декількох напрямках.

Одні вчені присвятили увагу питанням, пов'язаним із формуванням більшої частини співочих книг, їх типологічним рисам (еволюції текстів протягом XII–XVII ст., їх редакціям залежно від кількісного та жанрового складу піснеспівів) (З. М. Гусейнова – Октоїх нотований, М. Г. Казанцева – Ірмологій, Є. Л. Буриліна – Обихід, С. П. Кравченко – Праздники, Б. П. Карастоянов, Н. С. Серьогіна – Стихирар Місячний (Мінейний), Н. В. Грузинцева, С. Н. Тутолміна – Стихирар Тріодний, Г. А. Пожидаєва – Демественник)¹. За матеріалами конференції у 1999 р. вийшов збірник статей джерелознавчого характеру, у якому головну увагу приділено історичній типології співочих книг (історія формування, структурні типи та редакції, а також розспіви)².

Інші дослідження були спрямовані на вивчення конкретних розспівів та пов'язаного з ними репертуару (путь, демество, великий знаменний, місцеві, монастирські та авторські розспіви) (М. В. Богомолова, Р. К. Хачаньян – путний, Г. А. Пожидаєва – демественний, М. В. Бражніков, З. М. Гусейнова, Н. В. Парфентьева – місцеві та авторські розспіви)³.

Наукові дослідження цих студій дали основу для появи третього напрямку. Це комплексне вивчення

та аналіз різних за типами співочих книг певного періоду, а також складання описів та каталогів РК певного регіону, колекції чи зібрання.

Типи наукових описів музичних кириличних РК практично ніхто не вивчав. Адже принципи укладання каталогів та описів визначаються поставленими цілями (охоронна, наукова), джерелознавчими методами та колом фахівців, на яких вони розраховані. Розглянемо, як цей напрям розвивався у літературі.

На межі XIX–XX ст. головна увага вчених приділялася пошуку, опису та введенню рукописів у науковий обіг на основі археографічних та палеографічних аспектів їх вивчення.

Описи РК, у тому числі й співочих із вітчизняних зібрань (бібліотек та музеїв навчальних закладів України), що зберігаються нині в ІР НБУВ, були здійснені вченими–збирачами рукописів широкого профілю (М. І. Петровим⁴, О. О. Лебедевим⁵, С. І. Масловим⁶, М. М. Сперанським⁷, В. Березіним⁸, С. О. Щегловою⁹). Деякі з них скорочені, містять лише облікові дані (автор, назва, приблизна дата та кількість аркушів) і мають охоронне призначення (описи С. І. Маслова, С. О. Щеглової, В. Березіна). Інші – більш розширені, містять дослідження мови, часу створення, записів та долі (описи М. І. Петрова), а також деяких текстологічних особливостей (О. О. Лебедева) із зазначенням стану збереження (опис М. І. Сперанського).

Підкреслюючи величезне значення цих описів для тогочасної археографії, слід також відмітити й деякі недоліки, які потребують доопрацювання у світлі сучасного розвитку наук джерелознавчого циклу. Це помилкове або неточне датування, іноді з похибкою на ціле століття (ф. 301, № 644п, ф. 33, № 18) чи півстоліття (ф. 301, 354п, № 97л, 149л, 150л). Крім того, статті усіх цих описів не є уніфікованими. Особливо це стосується назв, які найчастіше даються за заголовком, або за записами, не відображаючи склад та зміст рукопису, який часто не розписується взагалі (за винятком основних статей Обиходу у О. О. Лебедева). Трапляються помилкові назви (ф. 301, № 115л, № 116л – не Стихирарі), художнє оздоблення описано занадто стисло, стилі художнього декору не наводяться. Зміст та музичні особливості пам'яток (види нотацій, розспіви, фонетична редакція текстів) практично не розглядаються.

В описах співочих РК, що зберігаються у книгосховищах Росії, більше уваги приділено їх музично-палеографічним та текстологічним особливостям, що, ймовірно, пов'язано зі значно біль-

шою кількістю збережених джерел і можливістю їх систематизації за певними ознаками.

Так, в охоронному описі значної за обсягом (202 РК) колекції співочих рукописів Соловецької бібліотеки, здійсненому священиком О. Ігнатієвим¹⁰, окрім облікових даних зазначаються деякі особливості знаменної нотації (позначки, признаки) й фонетична редакція літургійного тексту. Датування здійснене на основі музично-палеографічних ознак. Точно визначені типи співочих книг, але назва рукопису завжди дається за першою книгою у складі збірника. Немає опису прикрас та постатейного розгляду змісту. У передмові наголошується на шляхах можливих досліджень змісту рукописів: літературного (літургійного) тексту – філологами та істориками, музичного (напівів) – музикознавцями.

Систематизацію і класифікацію співочих рукописів бібліотеки Московського Синодального училища церковного співу – найбільшого за багатством зібрання документів, переважно XVII та XVIII ст. – на початку XX ст. здійснив С. В. Смоленський. Ним були ретельно досліджені зміст та редакції літературного й музичного текстів, складені спеціальні тематичні каталоги та інципітний каталог Обиходів з відсиланнями для порівняння на друковані нотолінійні Синодальні видання. С. В. Смоленським були також детально розписані зібрання служб місцевим святим, вміщені у Трезвонах¹¹. Дослідник неодноразово порушував питання про необхідність створення інципітного каталогу співочих рукописів.

Базою для вивчення співочих рукописів як специфічного типу джерел може служити також опис рукописних зібрань Д. В. Разумовського та В. Ф. Одоєвського (РДБ, ф. 379), здійснений під керівництвом І. М. Кудрявцева за участю та консультаціями М. В. Бражнікова, що вийшов у 1960 р. Він охоплює рукописи гімнографічного змісту та теоретичні посібники здебільшого XVII та XVIII ст., записані крюковою та нотолінійною нотаціями, й досить повно відображає музичні явища цього періоду (детальний опис нотацій, музичного змісту, текстових та музичних особливостей), але містить неточності у визначенні стилю оздоблення (наприклад, № 6, 7 за описом поморського орнаменту, а насправді – гуслицького). Датування рукописів здійснено на основі філігранознавчого аналізу.

Від 60-х років XX ст. фахівцями в галузі вивчення РК активно велася робота з виявлення та вироблення загальних принципів однотипного науково-

го опису слов'яно-російських рукописів XI–XIV ст., що зберігаються у книгосховищах Росії, для «Зведеного каталогу...»¹².

Були вироблені структура та скорочена схема опису, що включає дату, назву, місцезнаходження, шифр, розмір (формат), кількість аркушів, матеріал письма, друковані описи¹³.

На основі досвіду книгосховищ із урахуванням консультацій палеографів, археографів, істориків, лінгвістів, істориків культури та мистецтва Археографічною комісією АН СРСР у 1974 р. були розроблені принципи диференційованого підходу до опису рукописів певного виду («Інструкція...»)¹⁴, а також підготовлені методичні посібники та рекомендації щодо опису слов'янських рукописів XI–XIV ст., які стосувалися як певних елементів опису, так і окремих типів пам'яток, у тому числі й специфіки досліджень церковно-співочих книг¹⁵. Методика музично-палеографічного аналізу та опису співочих рукописів була розроблена основоположником російської співочої палеографії М. В. Бражниковим¹⁶.

У 1976 р. із прийняттям Закону «Об охране и использовании памятников истории и культуры» перед хранителями рукописних відділів постало завдання створення умов для наукового використання духовної культури минулого й популяризації її як національного надбання. На конференції 1979 р. (Ленінград) видатними вченими були поставлені й обговорені найбільш актуальні проблеми вітчизняної архівної справи – у зв'язку з підготовкою описів рукописних зібрань та факсимільних видань найбільш цінних пам'яток¹⁷.

У 1984 р. побачив світ «Сводный каталог славяно-русских рукописей XI–XIII вв.».

У кінці 80-х років у відділі рукописів ДБЛ (Москва) були розроблені Методичні рекомендації щодо різних типів наукового опису РК з урахуванням специфіки окремих видів книг¹⁸. Наголошено, що тип опису (деталізований, менш детальний та спрощений) залежить від цілей опису, характеру зібрання та його змісту, професійної кваліфікації осіб, що здійснюють цю роботу. Окремо виділені нотні (співочі) РК, деталізований опис яких вимагає відзначення характеру й особливостей нотації та літургійного тексту, вказівок на розспіви, характер виконання, фіксації багатоголосся, наявності хабув, аненаек та інших музичних особливостей¹⁹.

Розробляли програму опису співочих рукописів й у відділі рукописної та рідкісної книги ДПБ (Ленінград). Були виділені основні елементи опису: датування, графічне оформлення, системати-

зація та аналіз змісту записів, зміст вміщених у РК пам'яток, різновид нотації²⁰.

В Україні, в ІР НБУВ, з 90-х років ХХ ст. розвиваються кодикологічні дослідження, спрямовані на створення універсальних принципів опису рукописної книги, розроблена детальна формалізована структура опису рукописних книг XI–XVIII ст. як наукова модель опису книги-артефакта з метою встановлення її форми та змісту, походження та історії побутування (Л. А. Дубровіна, О. М. Гальченко, О. А. Іванова)²¹. На основі загальної моделі РК здійснено класифікацію її можливого описування й виділено два основні варіанти опису:

1) *універсального* типу, що залежно від деталізації інформації існує в таких видах: а) *обліково-охоронний (або реєстраційний)* опис, що передбачає найзагальніший набір рубрик та ознак і дає змогу чітко визначити та відрізнити одне джерело від іншого; б) *археографічний* опис, який вже враховує деякі специфічні особливості писемних джерел і складається з таких узагальнювальних обов'язкових елементів: автор, назва, характер чи вид документа, час виникнення, локалізація (місце виникнення) та побутування, матеріал письма та кількість аркушів, загальний фізичний стан, пошукові характеристики та деякі видові особливості. Подібний опис може виконувати як обліково-охоронну, так і науково-інформаційну функції; в) *кодикологічний* опис, який у найдетальніших подробицях надає інформацію, що стосується походження та побутування РК.

2) *спеціального* типу – також джерелознавчий опис, орієнтований на інформаційні потреби фахівців-музикознавців, пов'язаний із музикознавчим дослідженням змісту книг (списків і текстів джерел)²².

На матеріалах фондів ІР було здійснено кодикологічний аналіз та науковий опис РК XIV та XV ст.²³, а також значної за обсягом колекції РК XVI ст. (О. А. Іванова, О. М. Гальченко, Л. А. Гнатенко).

Але, на жаль, кодикологічний аналіз та опис співочих кирилических рукописів вітчизняними вченими практично не проводився. Винятком є археографічне опрацювання українських та білоруських нотолінійних Ірмолоїв Ю. П. Ясіновським²⁴, який систематизував і узагальнив структурну типологію цих багатожанрових гімнографічних збірників, але кодикологічні й палеографічні особливості РК ним були подані досить стисло.

Крюкові ж рукописи в Україні так і не зазнали достатньої археографічного та кодикологічного оброблення, на відміну від Росії, де така робота проводилася.

Ознайомимося з досвідом укладання описів співочих крюкових рукописів у книгосховищах Росії – рукописних відділах БАН, РНБ, ДІМ, НБ МДУ та ін.

Так, Н. В. Рамазановою досліджувався цілий пласт рукописів Придворної співочої капелли²⁵ (РНБ), що вміщує, окрім російських середньовічних крюкових та нотолінійних РК, українські Ірмологіони та твори партесного багатоголосся. Незважаючи на різноманітність репертуару дослідниця чітко окреслює структурні компоненти кожної книги й вперше пропонує чудові покажчики, що відображають специфічні риси співочих книг (жанри, розспіви тощо). Авторкою був здійснений також опис деяких співочих книг зібрання Кирило-Білозерського монастиря²⁶.

В описі середньовічних крюкових та нотолінійних співочих рукописів зібрання М. П. Погодина²⁷ (XVI–XVII ст.) (РНБ), здійсненому колективом авторів (П. А. Медведєвим, А. Н. Кручиніною та Н. В. Рамазановою), більш деталізовано розкриваються кодикологічні особливості (зазначені стан збереженості рукописів, реставрація, втрати тексту, нумерація зошитів, виділено складені рукописи та конволюти, не позначені лише особливості письма (кількість почерків, характеристика чорнил)).

На такому самому рівні проведено й кодикологічний аналіз співочих рукописів бібліотеки Іосифо-Волоколамського монастиря з Єпархіального зібрання ДІМ²⁸ (переважно кін. XV – XVI ст.).

Описом спеціального типу, але зі скороченим розглядом змісту, можна назвати Каталог давньоруських співочих рукописів Московської консерваторії²⁹. Недоліком останнього є приблизне датування на основі лише палеографічних ознак без залучення філігранознавчого аналізу.

Слід зауважити, що від 70-х років XX ст. серед музикознавців-медієвістів поширюється зацікавленість старообрядницькою музичною культурою. Виникає ще одна можливість вивчення забутої традиції знаменного співу через порівняння усної та писемної традиції у середовищі її носіїв – старообрядців. Археографічні експедиції збирають і систематизують рукописний матеріал та здійснюють його наукове описування.

Співочі РК старообрядницького періоду (XVII–XX ст.), їх типологія, розспіви, нотація, історичні долі усної та письмової традицій у співочому мистецтві досліджувалися здебільшого в Росії. Їх описи були здійснені такими вченими, як А. Н. Кручиніна (археографічна експедиція Сибірського

відділення АН СРСР), М. В. Богомолова та Н. А. Кобяк (Ветківсько-Стародубське зібрання НБ МДУ), М. Г. Денісов та Смілянська (співочі рукописи Білокриницького зібрання НБ МДУ), Ф. В. Панченко (рукописи виголексинського письма з зібрань БАН). Активно вивчалися також традиції співочого мистецтва у зібраннях Уралу (М. П. Парфентьєв, М. Г. Казанцева, А. Г. Хачаянц).

Так, на основі комплексного підходу, з наведенням палеографічних та кодикологічних відомостей, характеристикою змісту, художнього оформлення та музичних особливостей здійснено описи крюкових рукописів Ветківсько-Стародубського, Бессарабського та Верхокамського зібрань відділу рукописної та рідкісної книги наукової бібліотеки МДУ³⁰.

В описі старообрядницьких рукописів Ветки й Стародуб'я вперше було застосовано типологічний підхід при детальному дослідженні структури кожної співочої книги із зазначенням усіх втрачених та доданих піснеспівів. Для кожного типу книги (крім найбільш сталих за структурою Ірмологія та Праздників) наводяться таблиці, що фіксують інципіти піснеспівів.

Заслугою опису рукописів Бессарабії та Білої Криниці є дослідження особливостей місцевої співочої культури в її динаміці та зв'язках з іншими співочими школами: старообрядницькою «московською» та «південно-східних православних церков», на основі чого робляться висновки про домінування в Бессарабії у другій половині XVIII – першій половині XIX ст. Ветківсько-Стародубських рукописів, а у другій половині XIX – на початку XX ст. – продукції гуслицьких майстрів письма. Так, у межах колекції були виявлені рукописи з ознаками ветківського, ветківсько-гуслицького, гуслицького, українського та місцевого стилів художнього оформлення³¹.

Але найбільш деталізованим описом, який, окрім наведених кодикологічних та палеографічних характеристик, доволі повно розкриває зміст та музичні особливості текстів (особливості нотації, жанровий склад піснеспівів, розспіви, хабуви, аненайки, багатогласники та ін.), є опис рукописів виголексинського письма (XVIII – першої половини XIX ст.)³². У ньому відсутні лише відомості про стан збереженості РК та аркушів, кількість та повноту зошитів, кількість почерків.

Останнім часом також виходять описи рукописних колекцій, де співочі рукописи поєднані з неспівочими.

Наприклад, каталог давньоруських церковних

рукописів Національної бібліотеки Варшави³³, де співочі рукописи представлені переважно нотолінійними Ірмологиями, в описі яких чомусь подається назва «Ірмологий», тобто зовсім іншої за складом книги. Перевагою опису є детальне дослідження оздоблення (зокрема, іконографічних сюжетів) та змісту, недоліком – датування без залучення даних філігранознавчого аналізу.

В іншому описі – Музейного зібрання РДБ³⁴ – головна увага зосереджена на основних даних, що стосуються історії створення та побутування, але немає розмежування стилів оздоблення для деяких старообрядницьких пам'яток (наприклад, № 4424–4427 – «все орнаменты поморского среднерусского («гуслицкого») типа») і традиційно деталізованого постатейного розпису змісту в Обиходах та Трезвонах (№ 3700, 3780). Мабуть, це пов'язано зі значним обсягом та хронологічними межами (XI–XIX ст.), а також жанровою різноманітністю і складністю репертуару описуваних РК.

В описі рукописів пінезької книжно-рукописної традиції³⁵ із зібрання Інституту російської літератури та мистецтва розглянута історія формування цієї традиції, детально подані кодикологічні та палеографічні характеристики кожної РК (особлива увага приділена типам почерків, кількості зошитів та аркушів у зошитах, нумерації, фоліації, реставрації, опису збереженості блоку), змісту (для РК сталого складу – загальна характеристика, несталого – постатейний розпис).

Є також описи кириличних співочих рукописів здебільшого старообрядницького походження, з периферійних зібрань Росії.

Так, каталог рукописів Псковського музею-заповідника³⁶ містить скорочений археографічний опис із приблизним датуванням (немає філігранознавчого аналізу) та незазначеним складом співочих книг.

В описі рукописів Інституту історії, філології та філософії Сибірського відділення АН СРСР³⁷ наявний філігранознавчий аналіз, але склад співочих книг не розписаний. Лише деякі крюкові рукописи цього зібрання описані більш деталізовано³⁸.

Окремим виданням виходить опис спеціального типу пам'яток давньоруського співочого мистецтва у книгосховищах Красноярська³⁹, в якому, незважаючи на невелику кількість пам'яток, значна увага приділяється музичним особливостям і надзвичайно деталізованому жанрово-інципітному розпису змісту, що дуже зручно для музикознавців. Так само деталізований опис Октоїхів, Обиходів та Обідниць із зібрання Інституту історії Сибірсь-

кого відділення РАН здійснений О. І. Жимулевою⁴⁰.

Особливо слід відмітити дослідження уральських пам'яток М. П. Парфентьевим, який розглядає історію створення й побутування кожної книги у контексті певної традиції та школи співочого мистецтва, її склад – типологічно (за повнотою представлення піснеспівів у рукописі), проводячи окрему типологію для давньоруських та старообрядницьких рукописів. Кодикологічний опис цих РК (з аналізом почерків, сигнатури, стилів оздоблення, вказівками на характер виконання тощо) було здійснено спільно з М. Г. Казанцевою⁴¹. Такий самий опис крюкових та нотолінійних пам'яток Саратовського державного університету здійснено А. Г. Хачаянц⁴², але з меншою повнотою описання у рубриках, що відображають кодикологічні особливості.

Аналіз вищенаведених описів дав змогу зробити такі **висновки**:

1. Деталізовані описи співочих РК здійснювалися переважно музикознавцями й тяжіють до спеціального типу, пов'язаного з дослідженням списків і текстів джерел, тому й розраховані на фахівців у галузі музичної медієвістики. При цьому найбільш повної обробки зазнали рукописи з центральних книгосховищ, особливо ті, що репрезентують розвиток місцевих традицій співу, порівняно з РК периферійних зібрань Росії.

2. Іноді до описування залучалися фахівці інших галузей (археографи, палеографи, кодикологи), але детального кодикологічного дослідження переважна більшість із цих рукописів так і не зазнала. Наприклад, в жодному з вищезазначених описів не відображені рубрики «*Організація сторінки*» та «*Письмо*», хоча колонтитули, рубрикація, розлінування паперу й кількість рядків у поєднанні з поаркушевим аналізом почерків та філіграней у зошитах дають змогу виявити пропущені та вставні аркуші, лакуни у тексті й мають важливе значення для історії формування блоку книги.

3. При описуванні РК виявлені проблеми, пов'язані з уніфікацією елементів опису. Так, у літературі немає чітких критеріїв при визначенні таких параметрів, як *назва*, й у рукописах також простежується варіативність назв однакових типів книг.

Якщо для визначення назв рукописів давньої традиції можна спиратися на рекомендації Археографічної комісії (Жуковська, Тихомиров, Шелеманова, 1976)⁴³, то для рукописів XVII ст. ці прин-

ципи вже не можуть бути застосовними. Це пов'язане перш за все з розвитком та еволюцією співочого мистецтва у XV–XVII ст., структурними змінами всередині співочих книг і змінами назв деяких книг. Так, наприклад, у кінці XVI ст. через розширення складу Стихиаря місячного відбувається його поділ на дві книги: Праздники та Трезвони, які часто продовжують називати по-старому, виникає також новий тип книги – Обихід. Але серед дослідників досі немає узгодженості щодо використання таких назв: Стихиар мінейний чи місячний, Тріюдь чи Стихиар тріюдний або пісний, Стихиар чи Трезвони, Праздники чи Стихири святкові. З. М. Гусейнова слушно пропонує давати самостійну назву книзі відповідно до її функції, а не як вичленену – перекладену на ноти частину ненотованої книги⁴⁴. *Збірник* може складатися з декількох самостійних співочих книг в одному кодексі (за методичними рекомендаціями 1990 р. – більше ніж трьох), а може містити окремі, здебільшого обихідні (повсякденні), пісенспіви.

Особливої уваги потребує і дослідження *змісту*. Ця проблема пов'язана з типологічними особливостями кожної співочої книги, а також із жанровою атрибуцією пісенспівів, яка теж потребує уніфікації.

Рівень поглибленості палеографічного та текстологічного аналізу різних типів нотацій та музичних особливостей у рукописах значно коливається і залежить від кваліфікації описувача (в охоронних описах ці рубрики взагалі відсутні).

Отже, найбільш повні та усебічні описи співочих рукописів зустрічаються, коли такі дослідження проводять одночасно музикознавець і кодиколог (див. посилання 27, 30, 41). Хоча в рідких випадках музикознавець опановує й деякі кодикологічні методики (Санкт-Петербург, співробітники РНБ та БАН – Н. В. Рамазанова та Ф. В. Панченко) (див. посилання 25, 32).

Таким чином, використовуючи методи кодикології, принципи музично-палеографічного аналізу, висунуті М. В. Бражниковим, а також на основі аналізу сучасних досліджень та описів співочих РК і власного досвіду описування співочих РК ІР НБУВ, нами було запропоновано схему кодикологічного опису, що включає такі рубрики: назва, дата, шифр, інципіт та експліцит, кількість та стан збереженості аркушів (із нумерацією зошитів), матеріал письма (філіграні), організація сторінки (береги тексту, кількість рядків, колонтитули, рубрикація тощо), письмо (характеристика почерків

та чорнил), мова (її особливості, фонетична редакція тексту), оздоблення (сюжети мініатюр, стилі художнього оформлення заставок, ініціалів, кінцівок, вид в'язі), оправа (дата створення, її первинність, матеріал покриття, тип оздоблення), нотація (види та типи, наявність лиць та фіт, сторожів – для квадратної київської нотації), музичні особливості (хабуви, аненайки, багатогласники, вказані розспіви), зміст (для РК сталого складу – загальна характеристика, несталого – постатейний розпис, із фіксацією усіх доповнень), записи, старі шифри та штампи, бібліографія.

Для надання можливості оперативного пошуку інформації необхідними є такі покажчики: іменний, хронологічний, географічних назв і скрипторіїв, філіграней, зображень (мініатюри, малюнки, в т. ч. на середниках оправ), назв пам'яток і жанрів пісенспівів, нотацій, розспівів та музичних термінів.

Наведена схема опису дає можливість отримання вичерпної інформації про співочі рукописи, а також простежити динаміку й еволюцію музичної рукописно-книжної культури. Вона була покладена в основу створення Каталогу музичних крюкових рукописів із фондів ІР НБУВ і може бути використана для розроблення комп'ютерної БД.

Застосування подібного типу опису з урахуванням досвіду комп'ютерних БД «Кодекс» та «Ірмос», створених, відповідно, на основі кодикологічного та спеціального описів, дасть можливість створити комплексну автоматизовану інформаційну систему, яка задовольнить потреби як кодикологів, так і музикознавців.

Примітки

¹ *Серегина Н. С.* Песнопения русским святым: По материалам рукописной певческой книги XI–XIX вв. «Стихиарь месячный» / РАН; Российский ин-т истории искусств. – СПб., 1994. – 468 с.; та дисертаційні дослідження інших авторів.

² Дни славянской письменности и культуры.: Мат-лы Всерос. науч. конференции: Владивосток, 1998–1999. – Ч. 1. – С. 96–134; Ч. 2: А. С. Пушкин: Эпоха, культура, творчество: Традиции и современность. – С. 86–131.

³ Наприклад, *Пожидаева Г. А.* Демественный распев XVI–XVIII вв. / Перевод крюков. письма Г. Пожидаевой. – М., 1999. – 280 с.; *Парфентьева Н. В.* Творчество мастеров древнерусского певческого искусства XVI–XVII вв. (на примере выдающихся распевщиков). – Челябинск, 1997. – 339 с.; *Богомолова М. В.* Путевой распев. Его место в древнерусском певческом искусстве: Автореф. дис. ... канд. искусствоведения. – М., 1983; та ін.

⁴ *Петров Н. И.* Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской Духовной академии. –

- К.: Тип. С. Т. Еремеева, 1875. – Вып. 1. – [4]+280+[2] с.; К.: Тип. В. Давиденко, 1877. – Вып. 2. – С. 281–542; К.: Тип. В. Давиденко, 1879. – Вып. 3. – С. 543–683+CVI с.; *Он же*. Описание рукописных собраний, находящихся в г. Киеве. – М.: Унив. тип., 1891. – Вып. 1. – VIII+321 с.; М.: Унив. тип., 1897. – Вып. 2. – [2]+294 с.; М.: Унив. тип., 1904. – Вып. 3. – [2]+IV+307+LVIII с.
- ⁵ *Лебедев А. А.* Рукописи Церковно-археологического музея Императорской Киевской духовной академии. – Т.1. – Саратов: Электро-типография «Волга», 1916. – 472 с.
- ⁶ *Маслов С. И.* Обзор рукописей библиотеки Императорского Университета Св. Владимира. – К.: Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира, 1910. – [2]+42 с.
- ⁷ Описание рукописей библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в Нежине / Сост. под ред. М. Сперанского. – М.: Товарищество тип. А. И. Мамонтова, 1900. – [6]+143 с.
- ⁸ *Березин В.* Описание рукописей Почаевской Лавры, хранящихся в библиотеке музея при Киевской духовной академии. – К., 1881. – 81 с.
- ⁹ *Щеглова С. А.* Описание рукописей Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича. – Пг.: Тип. Имп. Академии наук, 1916. – 112 с.
- ¹⁰ *Игнатъев А.* Краткий обзор крюковых и нотолинейных певчих рукописей Соловецкой библиотеки. Приложение к Описанию Соловецких рукописей. – Казань: Центральная Типография, 1910. – С. 3–51.
- ¹¹ *Смоленский С. В.* О собрании русских древнепевческих рукописей в Московском Синодальном училище церковного пения // Русская духовная музыка в документах и материалах / Гос. ин-т искусствоведения, Гос. центральный музей музыкальной культуры им. М. И. Глинки. – М., 2002. – С. 218–256; та ін.
- ¹² Предварительный список славяно-русских рукописей XI–XIV вв., хранящихся в СССР (для «Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР, до конца XIV в. включительно») // АЕ за 1965. – М.: Наука, 1966. – С. 177–272; Сопровождение по составлению Сводного каталога славяно-русских рукописей XI–XIV вв. // АЕ за 1971 г. – М.: Наука, 1972. – С. 384–391.
- ¹³ Предварительный список... – С. 182.
- ¹⁴ Инструкция по составлению описания рукописей XI–XIV вв. для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Сост. Л. П. Жуковская, Н. Б. Шелеманова // АЕ за 1975 г. – М.: Наука, 1976. – С. 28–40.
- ¹⁵ *Тихомиров Н. Б.* Ирмологий (ненотный) // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописных книг. Вып. 1. – М., 1973. – С. 306–331; *Шелеманова Н. Б.* Славяно-русский октоих (ненотированный) XII–XIV вв. // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1976. – Вып. 1, ч. 2. – С. 339–386; та ін.
- ¹⁶ *Бражников М. В.* Архивная обработка певческих рукописей // Вопросы архивоведения. – М., 1965. – № 2. – С. 50–62; *Он же*. Краткие методические рекомендации и схемы по описанию древнерусских певческих рукописей // Методическое пособие... – С. 132–163.
- ¹⁷ Проблемы научного описания рукописей и факсимильного издания памятников письменности: Мат-лы Всесоюзной конференции. – Л.: Наука, 1981. – 265 с.
- ¹⁸ Экспертиза и научно-техническая обработка рукописных книг : Метод. рекомендации / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина; Сост. Ю. Д. Рыков. – М., 1990. – 63 с.
- ¹⁹ Экспертиза и научно-техническая... – С. 31.
- ²⁰ *Шиндин Б. А., Ефимова И. Е.* Демественный распев. Монодия и многоголосие. – Новосибирск, 1991.
- ²¹ *Дубровіна Л. А.* Кодикологія та кодикографія української рукописної книги. – К., 1992; *Дубровіна Л. А., Гальченко О. М., Іванова О. А.* Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису. – К., 1992.
- ²² *Дубровіна Л. А., Гальченко О. М., Іванова О. А.* Кодикографія... – С. 10–11, 15.
- ²³ *Гнатенко Л. А.* Слов'янська кирилична рукописна книга XV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Каталог. – К., 2003. – 193 с.; *Вона ж.* Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Каталог. – К., 2005.
- ²⁴ *Ясиновський Ю. П.* Українські та білоруські нотолінійні Ирмологі 16-18 століть. Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження. – Львів, 1996. – 380 с.; *Ясиновський Ю. П.* Нотний Ирмологіон як тип рукописного кодексу: питання структурної організації тексту // До джерел: Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. Т. 1. – Київ; Львів, 2004. – С. 394–406; та ін.
- ²⁵ Рукописные книги собрания Придворной певческой капеллы : Каталог / Сост. Н. В. Рамазанова, науч. ред. В. М. Загребин: РНБ. – СПб., 1994. – 260 с. – Указ.: с. 185–260.
- ²⁶ *Рамазанова Н. В.* Книги певческие // Опись строевний и имущества Кирилло-Белозерского монастыря 1601 г.: Комментированное издание / Сост. З. В. Дмитриева, М. Н. Шаромазов. – СПб.: «Петербургское Востоковедение», 1998. – С. 315–331.
- ²⁷ Рукописные книги собрания М. П. Погодина : Каталог / РНБ. – Л., 1992. – Вып. 2 / Сост. А. Н. Кручинина, П. А. Медведев, Н. В. Рамазанова. – 304 с. – [Описание 150-ти певческих рукописей].
- ²⁸ *Дианова Т. В., Костюхина Л. М., Поздеева И. В.* Описание рукописей Иосифо-Волоколамского монастыря из Епархиального собрания ГИМ // Книжные центры Древней Руси: Иосифо-Волоколамский монастырь как центр книжности / Отв. ред. Д. С. Лихачев; ИРЛИ(ПД), ГИМ. – Л.: Наука, 1991. – С. 246–284 [Каталог певческих рукописей].
- ²⁹ Коллекция древнерусских церковных рукописей : Каталог / Ред.-сост. Г. М. Малинина, И. А. Скворцова,

Е. А. Смыка: Московская консерватория. – М., 1995. – 60 с.

³⁰ *Богомолова М. В., Кобяк Н. А.* Описание певческих рукописей XVII–XX вв. Ветковско-Стародубского собрания МГУ // Русские письменные и устные традиции и духовная культура. – М., 1982. – С. 162–227; Рукописи старообрядцев Бессарабии и Белой Криницы из собрания Научной библиотеки Московского университета : Каталог. – Ч. 2. Певческие рукописи Бессарабского собрания МГУ / Сост. Н. Г. Денисов, Е. Б. Смилянская. – МГУ им. М. В. Ломоносова. – М., 2000. – 192 с; *Агеева Е. А., Кобяк Н. А., Круглова Т. А., Смилянская Е. Б.* Рукописи Верхокамья XV–XX вв. в библиотеке Московского университета. – М., 1994.

³¹ *Денисов Н. Г., Смилянская Е. Б.* Певческие традиции старообрядцев Бессарабии // Ежегодная богословская конференция ПСТБИ: Мат-лы 1999 г. – М.: Изд-во Правосл. Св.-Тихоновского Богословского Ин-та, 1999. – С. 221–225.

³² Певческие книги выголексинского письма. XVIII – первая половина XIX в. / Сост. Ф. В. Панченко. – СПб., 2001. – 496 с. (Описание РО Библиотеки РАН. – Т. 9, вып. 1).

³³ Древнерусские церковные рукописи в Национальной библиотеке Варшавы : Каталог / Сост. Г. М. Малинина; Моск. гос. консерватория им. П. И. Чайковского, Научная муз. б-ка им. С. И. Танеева. Отдел редких изданий и рукописей. – М.: РИО МГК, 2004. – 184 с.

³⁴ Музейное собрание рукописей. Описание, Т. 2 (№ 3006 – № 4500). – М.: Научно-издательский центр «Скрипторий», 1997. – 496 с.: илл.

³⁵ *Савельева Н. В.* Очерк истории формирования пинежской книжно-рукописной традиции. Описание рукописных источников. – СПб.: «Дмитрий Буланин», 2003. – 721 с. – (Пинежская книжно-рукописная традиция XVI – начала XX вв.) / Рос. акад. наук. Ин-т рус. лит. (Пушкинский Дом); Т. 1. – Прил. С. 643–713.

³⁶ Каталог славяно-русских рукописей Псковского музея-заповедника (XIV – начало XX вв.). – Ч. 1. – Псков, Б. и., 1991. – 207 с.

³⁷ *Панич Т. В., Титова Л. В.* Описание собрания рукописей ИИФиФ СО АН СССР / Отв. ред. Н. Н. Покровский, Е. К. Ромодановская. – Новосибирск: Наука, Сиб. отд-е, 1991. – 280 с.

³⁸ *Кручинина А. Н.* Описание музыкальных рукописей, приобретенных археографическими экспедициями СО АН СССР в 1970–1971 гг. // Вопросы истории книжной культуры: Сб. науч. тр. Вып. 19. – Новосибирск, 1975. – С. 215–234; *Жимулева Е. И.* Описание крюковых Октоихов, Обиходов и Обедниц, приобретенных в 1976–2001 годах // Исторические источники и литературные памятники XVI–XX вв.: Развитие традиций. –

Новосибирск: Изд-во СО РАН, 2004. – С. 308–333. – (Археография и источниковедение Сибири; Вып. 23).

³⁹ Рукописные памятники древнерусского певческого искусства в книгохранилищах г. Красноярск: Описание источников / Краснояр. гос. ин-т искусств, Краснояр. гос. краев. универсал. науч. б-ка им. В. И. Ленина; сост. Т. Б. Друсова, И. В. Ефимова. – Красноярск, 1991. – 66 с.: нот.

⁴⁰ *Жимулева Е. И.* Описание крюковых Октоихов, Обиходов и Обедниц, приобретенных в 1976–2001 годах // Исторические источники и литературные памятники XVI–XX вв.: Развитие традиций. – Новосибирск: Изд-во СО РАН, 2004. – (Археография и источниковедение Сибири; Вып. 23) – С. 308–333.

⁴¹ *Парфентьев Н. П., Казанцева М. Г.* Традиции и памятники древнерусской музыкальной письменности на Урале (XVI–XX вв.). – Челябинск, 1994. – 446 с.

⁴² Певческие рукописи XVII–XIX веков : Каталог / Сост. А. Г. Хачаянц; Отв. ред. Н. А. Попкова, А. В. Зюзин. – Саратов: Изд-во СГУ, 2000. – 68 с.: ил. (Редкие книги Зональной научной библиотеки Саратовского государственного университета; Вып. 19); Певческие рукописи XVII–XIX веков : Каталог / Сост. А. Г. Хачаянц; Отв. ред. Н. А. Попкова, А. В. Зюзин. – Саратов: Изд-во СГУ, 2001. – 80 с.: ил. – (Редкие книги Зональной научной библиотеки Саратовского государственного университета; Вып. 20).

⁴³ *Жуковская Л. П., Тихомиров Н. Б., Шелеманова Н. Б.* Рекомендуемые наименования памятников письменности и рукописей для славянского выпуска Сводного каталога рукописей // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – Вып. 2. Ч. 1. – М., 1976. – С. 1–32.

⁴⁴ *Гусейнова З. М.* Особенности описания древнерусских нотированных рукописей XV–XVII веков // Петербургский музыкальный архив: Сб. ст. и материалов / Сост. и отв. ред. Л. Г. Данько, Т. З. Сквирская. – СПб.: Канон, 1997. – Вып. 1. – С. 57–59.

Умовні скорочення

БАН – Библиотека Академії наук Росії (Санкт-Петербург)

ДБЛ (РДБ) – Державна бібліотека СРСР ім. Леніна, нині – Російська державна бібліотека (Москва)

ДІМ – Державний історичний музей (Москва)

ДПБ (РНБ) – Державна публічна бібліотека ім. М. Є. Салтикова-Щедріна (Ленінград), нині – Російська національна бібліотека (Санкт-Петербург)

НБ МДУ – Наукова бібліотека Московського державного університету

Валентина ЛОСЬ,
мол. наук. співробітник НБУВ

Корпус церковних джерел з історії Греко-уніатської церкви на Правобережній Україні кінця XVIII – першої половини XIX ст.: класифікація та інформаційні можливості

У статті у результаті опрацьованого масиву джерел церковного походження здійснено спробу класифікації, аналізу, внутрішньої та зовнішньої критики документів. Особлива увага акцентується на висвітленні основних аспектів інформаційного потенціалу зазначеного корпусу джерел.

К л ю ч о в і с л о в а: церковні джерела, Греко-уніатська церква, класифікація, архівні фонди Православних та Уніатських консисторій.

Зацікавленість історією Греко-уніатської церкви, що є відмітною рисою сучасних історико-джерелознавчих студій, спричинила до значного пошуків евристичної архівної роботи. Загалом, увага до джерел з історії Церкви є цілком зрозумілою, зважаючи на ту роль, яку відігравала Церква як у середньовічному, так і в модерному суспільстві. Так, ґрунтовне дослідження документальної спадщини уніатської церкви на теренах Львівщини було здійснене львівським істориком І. Сковчилясом¹.

Не залишилися поза увагою дослідників й терени Правобережної України, хоча з цієї тематики нема спеціальних монографічних праць українських істориків (більших успіхів досягла сучасна польська історіографія, зокрема, слід згадати монографічні дослідження та публікацію джерел кс. М. Радвана)². Натомість ряд статей характеризує лише ту чи іншу частину документальної спадщини уніатської Церкви³. Архівознавчій та джерелознавчій церковній тематиці присвячено статті дослідників О.П. Крижанівського⁴, М. Довбищенка⁵, Р. Кондратюка⁶.

Тобто на сьогодні відбувається не тільки кількісне збагачення джерельної бази, а й її тематичне розширення. Проте не всі джерела з історії Церкви висвітлені. Саме тому особлива увага в нашій публікації приділяється комплексному аналізу церковних джерел та їх інформаційному потенціалу. Пояснюється це ще й тим, що у зв'язку з відсутністю в Україні спеціалізованих архівів церковних документів (частина знищена, а решта влилася до державних сховищ) наразі досить складно вибудувати структуру цих джерел та

оцінити рівень їх збереженості в архівах та бібліотечних і музейних зібраннях.

Корпус церковних джерел, який є предметом нашого дослідження, представлений широкою палітрою документів, що потребують групування. За приклад ми беремо концепцію, запропоновану польським професором С. Лібровським, згідно з якою церковні архіви поділяються на монастирські та єпархіальні. Останні, своєю чергою, поділяються на консисторські (найбільш репрезентативні та інформативні), благочинні та парафіяльні (які найменш збереглися на сьогодні)⁷. Крім того, враховуючи той аспект, що Уніатська церква в досліджуваній період перебувала в залежності як від Римо-католицької, так і Православної церков, ми ділимо даний блок джерел за конфесійним походженням: документи, що походять з Православних, Римо-Католицьких та Уніатських церковних архівів. Відмітимо, що різноконфесійне походження документів сприяє їх взаємодоповненню та взаємоперевірці. Крім того, джерельну базу Уніатської церкви слід поділити на документи білого та чорного (ченців) духовенства. Але монастирські матеріали в даній публікації ми не висвітлюємо.

Виходячи із постулату, що будь-яка класифікація є відносною, для більш повного висвітлення інформаційного потенціалу джерельної бази всередині зазначеного блоку ми будемо розглядати джерела також за видами та змістом.

Пристаюючи до розгляду комплексу документів, які зосереджені у церковних фондах, насамперед слід відмітити, що Церква у своєму зовнішньому прояві є досить складною структурою та складається з кількох рівнів управлінсько-

го апарату. Особливо це стосується Православної церкви, рівень одержавленості якої був найбільшим. Тому ми розглянемо документи вищих органів церковної влади, а саме Св. Синоду, і документи єпархіальних органів влади.

Значний інтерес для вивчення історії Греко-уніатської церкви XIX ст. становлять синодальні архівні документи РДІА СПб (Російський державний історичний архів у Санкт-Петербурзі). Справи, які тією чи іншою мірою стосуються становища Уніатської церкви в Російській імперії, зосереджені в кількох фондах Св. Синоду: Канцелярії Синоду (ф. 796), Канцелярії обер-прокурора Синоду (ф. 797), Рукописах Синоду (ф. 834), Господарському управлінні Синоду (ф. 799).

У зазначених фондах зосереджена найрізноманітніша звітна інформація про стан греко-уніатського духовенства та церков Правобережних губерній. Найбільш повно представлена інформація про кількість приєднаних уніатів, опір духовенства та населення приєднанню та заходи уряду щодо цього. Є тут документи про створення Таємного комітету по греко-уніатських справах, а також інструкції з питання про приєднання уніатів, значна кількість справ про ліквідацію уніатських церков та передачу їх до православного відомства, репресивні заходи щодо неблагонадійних уніатів. Слід зауважити, що часто у фондах Синоду можна знайти справи, які дублюють аналогічні документи, що зберігаються у фондах світських губернських канцелярій. Це дублювання інформації є досить вигідним для сучасного дослідника, оскільки збереженість фондів місцевих архівів є меншою, ніж столичного.

Значний масив справ стосується не тільки білого духовенства, а й чорного. Так, є відомості про василіанські монастирі, їх ліквідацію та міри покарання «зятятим» монахам. Значну увагу приділено участі василіанських монахів у польському повстанні та мірах їх покарання. Власне, саме документи Св. Синоду ілюструють процес поступової ліквідації Греко-уніатської церкви на законодавчому рівні, а як це здійснювалося на місцях – висвітлюють документи місцевого рівня. До того ж, фонди Синоду містять й офіційне та приватне листування уніатських митрополитів і православних єпископів між собою та з обер-прокурором, що є необхідною інформацією для дослідження міжконфесійних відносин духовенства. У фондах можна виокремити групу документів про освітню діяльність Уніатської церкви, зокрема, про становище училищ василіанських монастирів, монас-

тирських бібліотек тощо. Ці документи дають можливість прослідкувати заходи, які здійснювалися для поступової русифікації освітніх духовних закладів Уніатської церкви.

Внутрішнє життя самої Церкви представлено де-що менше. Тому неабияку цінність становлять детальні звіти з усіх Правобережних єпархій, так звані візитації, за 1817–1820 рр. про біле та чорне духовенство, огляди єпархій уніатськими єпископами, відомості про число народжених та померлих в греко-уніатських єпархіях на 1834–35 рр. та інші документи.

Загалом, уніатські документи фондів Синоду дають можливість прослідкувати еволюцію поглядів на Уніатську церкву в державних колах Російської імперії.

Найбільше уніатських матеріалів серед православних єпархіальних органів управління знаходиться в Київській та Волинській духовних консисторіях Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (далі ЦДІАК України) – ф. 127, Державного обласного архіву Житомирської області (далі ДАЖО) – ф. 1.

Консисторські документи, особливо Волинські, містять необхідну для даного дослідження інформацію про процес приєднання уніатського населення на місцевому рівні. В них простежується не тільки констатація фактів, а й емоційне ставлення як приєднувачів, так і приєднаних.

Важливість консисторських справ полягає ще і в тому, що в них нерідко трапляються імператорські та синодальні розпорядження, котрі своїм змістом стосувалися суто єпархіального життя і тому не публікувалися в загальноімперських збірниках. Крім того, у справах знаходяться і різноманітні розпорядження як архієреїв, так і представників світської місцевої влади щодо церковних питань.

Слід відзначити і певні відмінності в уніатських документах Київської та Волинської консисторій, що стосуються нашого дослідження.

Київська духовна консисторія (ф. 127, ЦДІАК України) була заснована в 1700 р. і проіснувала до 1919 р. Волинська консисторія (ф. 1, ДАЖО) – з 1795 по 1921 рр. Попри те, що фонд Київської консисторії містить значно більшу кількість справ, тут менше одиниць зберігання, які стосуються Уніатської церкви. Уніатські справи представлені дуже фрагментарно і розпорошені по багатьох описах. Тому для їх виявлення були наскрізно переглянуті усі описи. Найбільша кількість уніатських справ датується кінцем XVIII – першими роками XIX ст., тобто часом приєднання уніатів до православ'я. У

подальшому згадки про уніатів трапляються досить рідко. Що теж цілком зрозуміло, адже кількість уніатів на теренах Київщини в першій третині XIX ст. була незначною. За своїм змістом ці справи можна поділити на ті, що стосуються приєднання уніатів до православ'я, та ті, що висвітлюють реакцію різних верств населення на ці події.

На відміну від Київської консисторії, у фонді Волинської консисторії уніатські матеріали представлені цілісним комплексом, особливо це стосується опису 1, який охоплює 1795–1798 рр. – роки найбільш активного приєднання. Адже саме Волинь, твердиня унії, чинила найбільш опір насильницькому впровадженню православ'я. Всі ці справи відтворюють становище тогочасного суспільства і його реакцію на зміни в Церкві. Тут можна прослідкувати як особливості підготовки та процес реалізації царської релігійної політики на місцях, так і злам та розкол, що відбувався в тодішньому суспільстві. Також є тут цілий пласт документів, які висвітлюють і майновий стан уніатського та православного духовенства через призму їх не завжди мирних стосунків.

Якщо в Київській консисторії міститься значна кількість прохань греко-уніатських священиків про приєднання, то у справах Волинської консисторії відсоток цих прохань незначний. Тут переважають справи, які висвітлюють протидію греко-уніатів, а також майнові конфлікти духовенства обох обрядів. Таким чином, сам характер справ є ще одним свідченням відмінностей у процесі приєднання на території Київщини та Волині, де унія стала традиційною релігією.

Отже, консисторські справи, особливо першого десятиліття перебування Греко-уніатської церкви у складі Російської імперії, є джерелами не тільки для висвітлення процесу приєднання, а й внутрішнього життя Церкви в зазначений період, що простежується на прикладі взаємовідносин православного та уніатського духовенства.

Щодо рівня вірогідності та об'єктивності зазначеного пласту консисторських документів, то до нього, як і до будь-якого іншого комплексу джерел, слід ставитися дуже обережно. Адже суб'єктивний фактор завжди накладав відбиток на писемну спадщину. Вірогідність джерела можна встановити тільки при порівнянні з джерелами іншого характеру, а також з даними про культурну традицію досліджуваного періоду, яка безперечно накладає свій відбиток на світосприйняття автора.

Слід наголосити, що комплекс уніатських документів у фондах Православної церкви не дає нам можливості розкриття внутрішнього становища

Церкви. Для цього необхідно залучити джерела, які містяться у фондах Римо-католицької церкви. Наявність у них уніатських документів пояснюється як самою юрисдикційною близькістю обох віросповідань, так і особливостями релігійної політики російських імператорів. Адже в роки правління Павла I і, частково, Олександра I Греко-уніатська церква перебувала у відомчому підпорядкуванні Римо-католицької церкви. Тому й не дивно, що частина її документів осіла у католицьких фондах. Ситуація ускладнилася і тим, що вже в радянські часи під час переформування фондів та складання описів саме через близькість назв та слабку орієнтацію в церковних справах працівників значний обсяг уніатських матеріалів був вилучений із своїх фондів. Відповідно, ці документи розкривають внутрішній бік функціонування Церкви.

Зокрема, великий пласт уніатських матеріалів зосереджено у ДАЖО, у фонді 178, опис 53 Луцько-Житомирської римо-католицької духовної консисторії, до якого потрапили документи з внутрішньої історії Уніатської церкви, а саме акти візитацій, які проводилися наприкінці XVIII ст., метричні книги Овруцького повіту початку XIX ст.

Подібна ситуація спостерігається і в Київських архівах. Зокрема, у фонді ф. 1040 Радомишльського деканату ЦДІАК України серед документів Могильовської Римо-католицької духовної консисторії за 1749–1926 рр. є пласт надзвичайно важливих для історії Греко-уніатської церкви матеріалів. Зокрема це актуальні для нашого дослідження описи візитацій греко-уніатських церков Радомишльського повіту за 1830 р., які ми охарактеризуємо дещо пізніше.

Загалом, слід відзначити, що крім уніатських документів, які випадково потрапили до римо-католицьких фондів, значний інтерес становлять і самі католицькі справи, що містять інформацію про взаємні стосунки та конфлікти між уніатським та католицьким духовенством.

Однак найбільш повну інформацію дають нам матеріали власне уніатського походження. Крім вищезгаданих архівних матеріалів Св. Синоду, частина документів Уніатської церкви зосереджена у ф. 821 Департаменту духовних справ іноземних сповідань МВС (РДІА СПб), де висвітлюється не тільки позиція держави щодо Уніатської церкви та статистичні дані про кількість приєднаних, а й малодосліджений комплекс документів із канцелярії митрополита С. Сестренцевича. Для дослідження внутрішніх відносин уніатської та католицької ієрархії найбільший інтерес стано-

вить епістолярна спадщина, зокрема, листи греко-уніатських єпископів до римсько-католицьких митрополитів.

Втім найбільший масив документів міститься у ф. 824 «Білорусько-Литовська духовна колегія» і у ф. 823 «Канцелярія митрополитів греко-уніатських церков Росії». Власне самі документи уніатських митрополитів зберігаються у фонді 823, який має три описи. У третьому описі фонду, що є найменш дослідженим, зустрічаються документи XVII–XIX ст. Цей опис багатий на детальні відомості про уніатські єпархії, а саме: дані про стан парафіяльних церков і фундушів Правобережних губерній, відомості про біле та чорне духовенство, звіти про візитації монастирів та церков, рапорти Луцького єпископа про різні сфери життя своєї єпархії. Документи цього фонду цінні вже й тим, що походять від самих представників Уніатської церкви, хоча стверджувати їх абсолютну об'єктивність не слід. Не менш цінними є матеріали, які знаходяться у фонді Білорусько-Литовської колегії. У ній є багато важливих документів статистичного характеру та справ про майнові спори як греко-уніатських священників поміж собою, так і з православним та католицьким духовенством. Важливо, що чимало документів цих фондів, що розкривають надзвичайно важливі аспекти внутрішнього та зовнішнього життя Греко-католицької церкви, залишаються до цього часу маловідомими.

Не менш цінними є документи уніатських консисторій. Нами було опрацьовано більшість документів ф. 972 «Білоруська греко-уніатська духовна консисторія» (1751–1840, 254 од. зб.), в ЦДІАК України, частину документів ф. 420 «Литовська греко-уніатська духовна консисторія» (1825–1836 рр., 49 од. зб.) в ДАЖО та ф. 382 «Луцька уніатська генеральна духовна консисторія» (1732–1841, 3 описи) в Державному архіві Волинської області (далі ДАВО). Частина уніатських документів досліджуваної території потрапила й до фонду 95 «Холмська греко-уніатська консисторія» (1229 од. зб., 1525–1875/1905 рр.) в Люблінському державному архіві. Документи цих уніатських консисторій, більшість яких належить до внутрішніх церковних джерел, зберігають найрізноманітнішу інформацію як про міжцерковні відносини, так і про внутрішнє життя Церкви. Кожна із консисторій висвітлює різні аспекти становища та діяльності управлінської системи й духовенства уніатської єпархії.

Найбільшим висвітленням характеризується фонд Луцької консисторії, оскільки більшість документів нашого періоду дослідження потрапляли

саме до цієї консисторії. Фонди Білоруської та Литовської консисторій містять значно менший обсяг документів. Так, фонд Литовської консисторії містить, в основному, метричні книги за 1825–1836 рр., а Білоруської – охоплює матеріали в основному 30-х років XIX ст., що пояснюється припиненням функціонування Луцької консисторії разом із ліквідацією Луцької єпархії.

Документи Луцької консисторії можна умовно поділити за тематичним принципом на кілька груп: 1) офіційні документи нормативного та виконавчого характеру: витяги з імператорських указів, укази консисторії, рапорти деканів та настоятелів монастирів; 2) метричні книги з 1802 по 1836 рр., сповідні розписи та звіти про кількість церков та священників того чи іншого повіту; 3) документи наративного характеру, що висвітлюють пастирську діяльність Греко-уніатської церкви, до яких входять, перш за все, візитні описи церков, повідомлення про появу чудотворних ікон, а також справи освітнього характеру матеріали про будівництво шкіл та різноманітні рапорти з цього приводу; 4) справи про вирішення конфліктів між духовенством та парафіянами; 5) пласт документів, присвячених економічному боку діяльності Церкви: прибутково-витратні відомості, рапорти про церковні фондуші; 6) незначна кількість матеріалів, з яких можна прослідкувати добродійну діяльність Уніатської церкви XVIII–XIX ст. Цінність останніх посилюється й тим, що на сьогодні ця діяльність Церкви найменше висвітлена, що пояснюється як слабким розвитком цієї сфери діяльності, так і фрагментарністю відомостей, що збереглися в архівних джерелах. Слід наголосити і на тому, що специфіка консисторських документів не сприяла відкладенню в них матеріалів такого типу. Адже у своїй переважній більшості добродійна діяльність Церкви не могла входити до сфери компетенції такого судово-управлінського органа, як консисторія. Знайдені нами в Луцькій консисторії фрагментарні дані пояснюються тим, що благочинні отримали наказ подати відомості про наявність шпиталів при церквах.

Крім того, у фонді є і джерела епістолярні – листування єпископів з деканами, а також з представниками православної та католицької ієрархії. В цілому матеріали Луцької консисторії потребують ретельного опрацювання науковцями, оскільки це допоможе з'ясувати малодосліджені аспекти внутрішнього життя Церкви зазначеного періоду. До того ж, їх вивчення допомогло б висвітлити і духовну сферу життя Уніатської церкви – наприклад,

особливості вияву самоідентифікації уніатського населення (на прикладі появи чудотворних ікон саме в досліджуваній період, що є предметом для подальшого дослідження зв'язку народної побожності і антиуніатської політики російського уряду).

Документи Білоруської консисторії репрезентують життя церкви в період посилення адміністративного тиску (1820–1830-ті роки XIX ст.) Як і в інших консисторіях, тут міститься масив указів духовної колегії, метричних книг, сповідних розписів, рапортів деканів по стан церков та їх візитації. Втім, більша частина матеріалу висвітлює реакцію населення та духовенства на зміни, які відбувалися в Греко-уніатській церкві в результаті урядової політики 30-х років XIX ст. (заборона висвячувати священників до римсько-католицьких каплиць, впровадження православної обрядовості, закриття монастирів тощо).

Таким чином, документи Білоруської консисторії є логічним продовженням матеріалів Луцької консисторії.

Частину уніатських документів, що стосуються територіальних меж нашого дослідження, можна відшукати й у фонді 95 «Холмська греко-католицька консисторія». Так, в одній із справ фонду знаходяться документи, що висвітлюють процес підготовки до ліквідації унії на теренах Правобережної України в кінці XVIII ст., а також її остаточної ліквідації 1839 р.⁸, копії документів Греко-уніатського колегіуму за 1834 р. тощо⁹.

Слід відзначити, що в документах Холмської консисторії було віднайдено документ, який стосується історії Овруцького монастиря та фундушів документи Ратненської церкви на Волині, датовані 1629, 1653, 1751 та 1761 рр.¹⁰, що є свідченням раннього поширення унії на теренах Волині. Наявність волинських матеріалів у фонді Холмської консисторії пояснюється тим, що до поділів Речі Посполитої частина деканатів, що знаходилися на теренах Волині, входили до складу Холмсько-Белзької єпархії. Після переходу Волині до складу Російської імперії ці деканати увійшли до Луцької єпархії.

У цілому масив уніатських консисторських документів висвітлює різні аспекти внутрішнього життя Греко-уніатської церкви від організаційної структури до особливостей відносин вірних та пастирів.

Серед матеріалів, продукованих Уніатської церквою, особливий інтерес становить і такий вид внутрішньоцерковних джерел, як візитації, або описи церков, які є одними з найбільш інфор-

мативних та об'єктивних джерел з історії Церкви. Візитаційна документація є комплексним масовим джерелом з історії та культури України, яка розкриває різні аспекти функціонування Церкви.

Цінність цього виду джерел посилюється й тим, що протягом тривалого часу їх вивчення було епізодичним та поверховим, через що, за слушним зауваженням історика церкви І. Сkochиліаса, практичне використання протоколів візитацій у наукових дослідженнях було неспівмірним з їх інформаційним потенціалом¹¹.

Значний масив цих візитаційних документів зберігається у фондах ДАЖО, ДАВО, ЦДІАК України, Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ) та ін.

Зауважимо, що в Люблінському державному архіві нами було знайдено матеріали генеральної візитації Ратненського деканату 1793 р., який на той час входив до складу Холмської єпархії. Загалом, цінність візитації посилюється й тим, що на сьогодні не має публікацій візитацій Уніатської церкви Волині напередодні її входження до складу Росії.

Однак, впродовж першої половини XIX ст., в нових суспільно-політичних умовах візитаційні матеріали поступово вийшли з ужитку. Їх замінили рапорти як самого духовенства, так і деканів до консисторій та духовних правлінь. Тобто і в цій сфері діяльності Церкви запанувала російська система діловодства. Втім, візитації не відразу зникли, певний час вони існували паралельно зі звітною інформацією. Так, слід наголосити, що для хронологічних меж нашого дослідження важливими є, як ми вже відмічали, візитації, збережені у ф. 1040 Радомишльського деканату (ЦДІАК України) серед документів Могильовської Римокатолицької духовної консисторії за 1749–1926 рр. Тут є описи візитацій греко-уніатських церков Радомишльського повіту за 1830 р., які створюють загальну картину функціонування Церкви на місцях, а також висвітлюють відносини священників з парафіянами та церковними братствами за кілька років до остаточної ліквідації унії. Візитні описи церков є і серед матеріалів ф. 382 Луцької уніатської духовної консисторії в ДАВО. Це описи церков Кашегрудського деканату за 1800 р., а також описи церков всієї Луцької єпархії за 1799 р.

Цінність візитаційної документації посилюється й тим, що в ній цитуються фундаційні документи – ерекції, презенти, які є на сьогодні дуже рідкісним видом актових джерел. Ці документи закріплювали право конкретного священника на користування церковними угіддями, надане поміщиком. Заува-

жимо, що ерекції та презенти є не лише юридично-правовим документом, а й унікальним джерелом з історичного та географічного краєзнавства, оскільки містять інформацію про земельні володіння з детальними топографічними описами місцевості.

Саме ці документи, які закладали правову основу майнового існування будь-якої парафії, спричиняли часті конфлікти між уніатським та православним духовенством.

Наприкінці слід відмітити, що значний пласт джерел церковного походження міститься у колекційних бібліотечних та музейних зібраннях. Зокрема, у фондах ІР НБУВ є понад два десятки візитаційних справ уніатських деканатів, переважно Київського та Брацлавського воєводств від 1746 до 1793 рр.¹², зберігається тут і колекційна збірка та архів митрополита Андрея Шептицького, в якій є і документи, що стосуються теренів нашого дослідження¹³. Освітню діяльність Василіанського ордену репрезентують рукописні матеріали музею князів Чарторийських у Кракові¹⁴. У відділі рукописів Російської національної бібліотеки у Санкт-Петербурзі також зберігається масив джерел з історії Греко-уніатської церкви. Серед них найбільшу нашу увагу привертає рукопис «Записки єпископа Є. Булгариса» про способи приєднання уніатів¹⁵. Значний інтерес становить колекція П. Доброхотова, що знаходиться в Архіві Санкт-Петербурзького Інституту історії РАН тощо. Багатою на різнопланові матеріали з історії Церкви є збірка рукописів, пожертвованих католицьким священиком Б. Уссасом університетській бібліотеці Люблінського Католицького університету¹⁶. Збірка стосується історії Уніатської та Римо-католицької церков на території України та Білорусі в XVII – XIX ст.

Таким чином, церковні документальні джерела містять найбільш повну інформацію про становлення Греко-уніатської церкви в досліджуваний період. Їх цінність полягає у тому, що попри певний суб'єктивізм, що є невід'ємною складовою будь-якого історичного джерела, вони розкривають сутність церковної інституції зсередини. Саме цей масив джерел дає нам можливість створити найбільш повний та цілісний образ діяльності церкви на досліджуваних теренах.

Примітки

¹ *Скоцилас І.* Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII–XVIII ст. Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. Т. 2: Протоколи генеральних візитацій. – Львів: Видавництво УКУ, 2004. – ссviii + 512 с.

² *Radwan M.* Kosciol greckokatolicki w zaborze rosyjskim okolo 1803 roku. Lublin, 2003. 185 s.; *Wizytacje generalne parafii unickich w wojewodztwie Kijowskim i Braclawskim po 1782 roku.* Lublin: TN KUL, 2004. 912 s.; *Sociografia Kosciola greckokatolickiego na Braclawszczyźnie i Kijowszczyźnie w 1782 roku.* Lublin, 2004. – 175 s.

³ *Зінченко А. Л.* Церковне землеволодіння в політиці царизму на Правобережній Україні наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. – К., 1997. 423 с.; Архівні документи з історії аграрних відносин на Правобережній Україні наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. // Архіви України. – 1986. – № 3. – С. 63–65. Акти візитацій монастирів і костьолів XVIII – у першій половині XIX ст. як історичне джерело // Подільська старовина: Зб. наук. праць / Відп. ред. В. А. Косаківський. – Вінниця, 1993. – С. 205–213.

⁴ *Крижанівський О. П.* Джерела до соціально-економічної історії Церкви на Правобережній Україні (XVIII – перша половина XIX ст.) // Архіви України. – 1993. – № 1–3. – С. 73–79; Архівні документи про історію Церкви на Правобережній Україні XVIII – першої половини XIX ст. // Студії з архівної справи та документознавства. – 2001. – Т. 7. – С. 56–59.

⁵ *Довбищенко М.* Українські церковні архіви Литовсько-Польської доби: історична доля та перспективи реконструкції // Архіви України. – 2001. – № 6. – С. 11–23; Документи державного архіву Волинської області до історії Луцької Уніатської єпархії у XVIII ст. // Архіви України. – 2005. – № 4. – С. 147–149.

⁶ *Кондратюк Р.* Джерела з історії Уніатської Церкви Південно-Східної Волині другої половини XVIII // Архіви України. – 2001. – № 4–5. – С. 99–110; Джерела з історії Уніатської Церкви Південно-Східної Волині // Острогіана в Україні і Європі. Староконстантинів. – 2001. – С. 352–358.

⁷ *Ks. S. Librowski.* Zrodla do wewnetrznych dziejow kosciola w Polsce w rekopismienych zbiorach koscielnych // Archiwa, biblioteki i muzea koscielne. Т. 7. – Lublin, 1963. – S. 77–94.

⁸ Tamze. – Z. 95, sygn. 1225.

⁹ Tamze. – Z. 95, sygn. 1226.

¹⁰ Tamze. – Sygn. 690, 447.

¹¹ *Скоцилас І.* Зазначена праця. – С. xviii.

¹² ІР НБУВ. – Ф. I, № 2461–2482.

¹³ ІР НБУВ. – Ф. XVIII, № 310, 315, 318, 321, 323.

¹⁴ Biblioteka i muzeum ksiezat Czartoryskich w Krakowie.

¹⁵ Отдел рукописей Российской национальной библиотеки им. Салтыкова-Щедрина. – Ф. 574. Собрание Санкт-Петербургской Духовной Академии, д. 623. Записки архиепископа Евгения Булгариса об униатах. XIX в., 79 л.

¹⁶ Otdzial rekopisow Biblioteki Uniwersyteckiej KUL. – Zbior rekopisow ks. B. Ussasa.

Проблеми створення інтранет/екстранет-ресурсів у наукових бібліотеках

Проблемами та завданнями сучасних наукових бібліотек є удосконалення бібліотечно-інформаційних технологій. З цією метою постійно ведуться наукові дослідження, а найбільш вагомими з них насамперед оприлюднюються на наукових форумах.

У Києві 9–10 жовтня 2007 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбулася міжнародна наукова конференція «Інтранет/екстранет-ресурси в наукових бібліотеках». Співорганізаторами наукового форуму виступили Асоціація бібліотек України та Рада директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук.

Мета міжнародного форуму полягала у визначенні напрямів розвитку бібліотек в умовах переходу до суспільства знань, їх трансформації в системоутворювальну ланку інформаційної сфери суспільства, вирішенню завдань забезпечення інтеграції бібліотек України у світову інформаційну інфраструктуру та посилення їх ролі в реалізації державної інформаційної політики в інтересах сталого розвитку суспільства.

Міжнародна наукова конференція працювала в пленарному та секційному режимах. Програма конференції включала секції з актуальних наукових напрямів роботи бібліотек, таких як «Веб-технології в науковій бібліотеці», «Бібліотечно-інформаційне обслуговування в умовах розвитку електронного середовища», «Інформаційно-аналітичні ресурси наукової бібліотеки», «Книжкові пам'ятки: електронні інформаційні масиви», «Інтранет-ресурси рукописної та архівної спадщини», «Сучасна українська біографістика в інформаційному просторі держави», «Інформаційні ресурси музичних бібліотек». Були проведені: семінар «Архів мережових науково-інформаційних ресурсів екстранет-середовища НАН України», семінар-практикум «Збереження бібліотечно-інформаційних фондів: традиційні та нові підходи», а також круглий стіл «Бібліотекознавча спадщина: формування електронних ресурсів».

У рамках конференції відбулося засідання Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук та установчі збори музичних відділів національних бібліотек – членів Бібліотечної Асамблеї Євразії, Асоціації бібліотек України.

Заявлено для оприлюднення понад двісті доповідей та повідомлень. У роботі конференції взяли участь фахівці та науковці України і зарубіжжя – США, Росії,

Білорусі, Естонії, представники фірм EBSCO й IPBIS, а також Міжнародної асоціації музичних бібліотек, архівів та інформаційних центрів (IAML).

Актуальність заходу підтверджує те, що в його роботі взяли участь фахівці від таких організацій та установ: Секретаріату Президента України; Служби ситуативного аналізу Секретаріату Президента України; Національної академії Служби безпеки України; Національної парламентської бібліотеки України; Національної наукової медичної бібліотеки України; Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського; Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УАН України; Харківської державної наукової бібліотеки України; Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника; Запорізької обласної універсальної наукової бібліотеки; Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького; Інституту проблем реєстрації інформації НАН України; Українського мовно-інформаційного фонду НАН України; Інституту програмних систем НАН України; Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології; Українського інституту науково-технічної та економічної інформації; Київського національного університету культури і мистецтв; Рівненського державного гуманітарного університету; Харківської державної академії дизайну та мистецтв; Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили; Кримського державного гуманітарного університету; Наукової бібліотеки національного університету «Києво-Могилянська академія»; Національного авіаційного університету; Київського національного університету внутрішніх справ; Васильківської філії Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»; Міжнародного науково-технічного університету; Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова; Одеської національної юридичної академії; Інституту оперативної діяльності та національної безпеки; Музею книги і друкарства України; Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України та ін.

Відкриваючи пленарне засідання, голова інформаційно-бібліотечної ради НАН України, генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, академік НАН України **О. С. Онищенко** акцентував увагу учасників конференції на основних бібліотекознавчих проблемах та напрямах наукової роботи, зокрема, на стратегії розвитку інтранет- і екстранет-середовища, розроблення інноваційних бібліотеч-

но-інформаційних технологій, які забезпечують оперативний доступ до наукових інформаційних ресурсів (ІР). Доповідач підкреслив вагому роль наукових бібліотек у розробленні новітніх технологій, які забезпечують збереження фондів на різноманітних носіях інформації, а також звернув увагу на необхідність удосконалення методів та методології проведення науково-дослідних розробок у бібліотекознавстві та суміжних галузях науки.

Завідувач відділу Служби ситуативного аналізу Секретаріату Президента України, канд. іст. наук **А. Г. Бульвінський** відмітив активну і плідну взаємодію НБУВ зі Службою інформаційно-аналітичного забезпечення, важливість забезпечення аналітичними матеріалами органів влади, особливо оглядового характеру, які необхідні для прийняття управлінських рішень. Однак на сучасному етапі, на його думку, на державному рівні не існує раціонального розподілу завдань між організаціями та установами, які займаються аналітичним переробленням інформації, що інколи призводить до її дублювання або створює прогалини, особливо на обласному рівні. Суттєвою проблемою, тобто гальмом на шляху прискорення створення якісних аналітичних інтелектуальних продуктів, є відсутність в Україні закону про забезпечення органів державної влади аналітичною інформацією.

В. М. Горовий, заступник генерального директора НБУВ, керівник Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), д-р іст. наук, с. н. с., підтримав ідею необхідності розвитку електронних технологій, що забезпечують оперативний доступ до інформації та кооперації при створенні аналітичної інформації для владних структур. Співробітник цього ж структурного підрозділу зав. відділу **Л. А. Чуприна** вважає, що наявні вітчизняні органи інформації не мають можливості охопити весь спектр завдань, які ставляться перед ними зі створення аналітичних продуктів з усіх напрямів розвитку держави, тобто це є нагальна проблема, яка потребує вирішення.

Опікуються удосконаленням розроблення вітчизняних аналітичних документів й інші установи. Так, **В. Г. Хлань**, с. н. с. Інституту оперативної діяльності та національної безпеки, вважає, що аналітична переробка першоджерел потребує спеціальних технологій. Створення більш досконалих механізмів опрацювання документів сприятиме розширенню сегмента аналітичної інформації для забезпечення владних структур, тобто слід продовжувати розроблення інтелектуальних технологій з метою підготовки аналітичних матеріалів для прийняття управлінських рішень та аналітичних прогнозів.

Про проблеми удосконалення телекомунікаційної мережі розповів керівник Київського представництва Державного підприємства «Українська академічна і дослідницька мережа» (УАРНЕТ) **Р. Ю. Дубицький**. Його доповідь присвячена проблемам розроблення

швидкісного доступу до інформаційних ресурсів установ НАН України, тобто створенню галузевої сучасної потужної академічної телекомунікаційної мережі. Телекомунікаційна галузева мережа постійно розвивається, у перспективі планується підключення до неї інформаційних центрів ВНЗ. Магістральне обладнання вже дало змогу підключити академічні установи Польщі, планується також приєднання до академічної телекомунікаційної мережі наукових бібліотек й інформаційних центрів Росії.

Суттєво доповнили цю доповідь співробітники НБУВ. Так, наприклад, м. н. с. Центру бібліотечно-інформаційних технологій НБУВ **Д. В. Соловяненко** розповів про мережеве інформаційне забезпечення наукових досліджень в екстранет-середовищі НАН України, зокрема, про передплатні зарубіжні видання таких фірм, як EBSCO, SCOPUS та ін. Доступ до цих документів академічні бібліотеки здійснюють вже за допомогою телекомунікаційних каналів зв'язку УАРНЕТ. **В. О. Копанєва**, керівник групи моніторингу архівування та використання мережевих ресурсів НБУВ, проінформувала про інтранет-ресурси бібліотеки як інформаційної бази екстранет-середовища академічної системи країни.

Проблематика доповідей **А. Г. Бровкіна**, заступника генерального директора НБУВ, канд. іст. наук, с. н. с., **Н. Ю. Каліберди**, зав. відділу НБУВ, **Н. Г. Комарової**, зав. сектору Центральної наукової бібліотеки ім. Якуба Коласа НАН Білорусі та ін. концентрувалася довкола широкого спектра питань, пов'язаних із визначенням основних завдань, які постають перед бібліотеками України та Білорусі в умовах кардинальних змін, які відбуваються у політиці формування, аналітико-синтетичного опрацювання та забезпечення максимального доступу до електронних масивів інформації. Основна увага доповідачів була присвячена питанням створення та управління інформаційними електронними ресурсами в сучасній бібліотеці, захисту та правовим проблемам доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів, вдосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування у бібліотеках усіх типів в умовах стрімкого розвитку сучасних електронних технологій, особливостям організації обслуговування електронними ресурсами.

Також значних успіхів у розробленні та впровадженні інноваційних бібліотечно-інформаційних технологій досягли інші вітчизняні установи. **О. В. Богданович**, зав. відділу автоматизації бібліотечних процесів Одеської національної юридичної академії, розповіла про комп'ютеризацію усіх бібліотечних процесів від комплектування фонду до здійснення різноманітних інформаційних пошуків за допомогою електронного каталогу.

Не менш цікавою була доповідь менеджера зарубіжної фірми EBSCO **Т. Горєцької**, яка навела приклад з формування фондів наукових бібліотек США, які закуповують 63 % журналів, 24 % книг, 13 % інших видів друкованої продукції; з них 50 % складають ма-

теріали на електронних носіях, і цей відсоток має тенденцію до збільшення. На прикладі організації формування фондів наукових установ однієї з провідних країн з'ясувалося, що удосконалення каналів комунікативного зв'язку сприяє також зростанню надходження документів на електронних носіях. Фірма не тільки вивчає попит на наукові видання, але й опікується оперативністю їх доставки. З метою прискорення пошуку необхідної наукової інформації реферати на наукові видання фірми EBSCO мають важливі додаткові відомості, такі як місце роботи автора наукової праці та його електронна адреса, що значно скорочує час пошуку.

Окрім вітчизняних і зарубіжних академічних наукових установ, бібліотек і фірм у міжнародній конференції взяли участь представники провідних наукових масових бібліотек. Так, наприклад, **Т. І. Вилегжаніна**, генеральний директор державного закладу «Національна парламентська бібліотека України», розповіла про проблеми бібліотек системи Мінкультури і туризму України. Зокрема, про розроблені нормативні акти, які стосуються бібліотечної справи і сприятимуть юридично її розвитку, втім, на жаль, не підкріплені фінансово, але незважаючи на ці негативні фактори електронні технології впроваджуються у бібліотеках, і нині вже створено 100 веб-сайтів, організуються також віртуальні виставки, довідки тощо.

Проблеми збереження IP завжди були і будуть актуальними, з появою новітніх носіїв інформації вони ще більше поглиблюються. Директор Федерального центру консервації бібліотечних фондів Російської національної бібліотеки, д-р техн. наук **С. О. Добрусіна** акцентувала увагу учасників форуму на проблемах удосконалення збереження документів не лише на паперових носіях, але й електронних. Науковці США вважають, що 35–40 % фондів провідних зарубіжних бібліотек перебувають під загрозою руйнування, тому збереження паперових носіїв цілком залежить від розроблення інноваційних технологій, а перезапис паперових документів – від частоти зміни технологічних платформ і програмного забезпечення. На сучасному етапі перезапис електронних носіїв необхідно здійснювати кожні 2–3 роки, тому С. О. Добрусіна наполягала на необхідності дублювання мікрокопіювання зі скануванням документів, тобто поєднання технологій. Це слід робити не тільки з метою збереження IP, а також для забезпечення правового боку цього питання, тобто мікрофільмовані інформаційні ресурси мають юридичне підкріплення в Росії, Європейських державах та США, що не можна сказати про поцифровані докумен-

ти. Аналогічні проблеми, тобто досвід страхового мікрофільмування Російської державної бібліотеки, розкриті в доповідях зав. відділу **Л. В. Черепанової** та зав. сектору Науково-дослідного центру консервації бібліотечних фондів **О. М. Шапаліної**.

Завдання та перспективи діяльності Центру консервації і реставрації НБУВ розкрили у спільній доповіді **Л. В. Муха**, заступник генерального директора НБУВ, канд. іст. наук, і співробітники Центру **М. М. Омельченко**, зав. відділу, канд. техн. наук; **Л. П. Затока**, н. с.

Про проблеми і перспективи створення інформаційних ресурсів рукописної спадщини наукових бібліотек доповідала **Л. А. Дубровіна**, член-кореспондент НАН України, директор Інституту рукопису НБУВ.

У рамках роботи міжнародної наукової конференції взяли участь представники Фонду сприяння розвитку культурних центрів за кордоном (Російська Федерація). Колеги з Російської Федерації та НБУВ організували презентацію колекції російських видань (близько 600 назв), що включає енциклопедичні видання, довідники, словники, підручники, монографії з різних галузей науки, а також художню літературу. Сприяли цій акції спонсори – «Фонд президента Б. Єльцина» та банк «Сатурн». Даний захід відбувся згідно з діючим в Російській Федерації Проектом створення центрів російської культури за кордоном, що передбачає «Формирование пояса добрососедства через распространение информации о России, ее экономике, политике, науке, культуре, образовании».

Голова інформаційно-бібліотечної ради НАН України, генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, академік НАН України **О. С. Онищенко** висловив глибоку вдячність керівникам Фонду за подаровані видання та відзначив наші традиційно тісні стосунки з Російською Федерацією у галузі книгообміну.

Учасники міжнародної наукової конференції «Інтранет/екстранет-ресурси в наукових бібліотеках» прийняли рекомендації з актуальних напрямів подальшого дослідження наукових проблем бібліотекознавства та суміжних галузей.

Під час роботи міжнародної конференції діяли книжкові виставки: «Інтернет-ресурси», «Бібліотечно-інформаційне обслуговування в умовах нових інформаційних технологій», «Українська навчальна книга» та ін.

В. Корнієнко,
мол. наук. співробітник НБУВ

Бібліотечно-інформаційне обслуговування в умовах розвитку електронного середовища

У роботі секції «Бібліотечно-інформаційне обслуговування в умовах розвитку електронного середовища» взяли участь провідні фахівці Центральної наукової бібліотеки імені Якуба Коласа НАН Білорусі, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН, Державної наукової медичної бібліотеки України, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Національної академії Служби безпеки України, Рівненського державного гуманітарного університету, наукові співробітники та провідні фахівці НБУВ.

Проблематика доповідей охоплювала широке коло питань, пов'язаних із визначенням пріоритетних завдань, які постають перед провідними науковими бібліотеками України та Білорусі в умовах модернізації інформаційної інфраструктури, впровадження інформаційних і телекомунікаційних технологій з метою ефективного формування і використання національних інформаційних ресурсів. Основну увагу було присвячено питанням управління електронними ресурсами в сучасній бібліотеці, захисту та правовим проблемам доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів, вдосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування у бібліотеках усіх типів в умовах стрімкого розвитку сучасних електронних технологій, особливостям організації обслуговування електронними ресурсами.

Зокрема, учасники секції відмітили, що у сучасному світі глобальної інформатизації визначальним моментом є співіснування друкованих та електронних джерел інформації. У цьому зв'язку значно змінюється роль та розширюються функції бібліотек як основних накопичувачів інформаційних ресурсів. Для задоволення потреб сучасного читача/користувача, забезпечення оперативного доступу до всіх бібліотечно-інформаційних ресурсів як власного виробництва, так і придбаних бібліотекам конче необхідно освоювати і застосовувати сучасні досягнення в галузі інформаційних, комунікативних і мультимедійних технологій.

У вступній доповіді **А. Г. Бровкіна**, заступника генерального директора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), канд. іст. наук., с. н. с., підкреслювалося, що на сьогодні найголовнішим завданням у бібліотечній справі є формування національного інтелектуального ресурсу, організованого на основі інтелектуальних інформаційних технологій та забезпечення максимального доступу до електронних ресурсів бібліотек з урахуванням правової нормативної

бази і кадрового потенціалу бібліотек. Доповідач підкреслив, що Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як лідер у сфері створення загальнодоступних масивів інформації активно продовжує формування електронних фондів. Трикомпонентна структура інтегрованих інформаційних ресурсів наукової електронної бібліотеки, яка включає бібліографічні, реферативні та повнотекстові бази даних, дає змогу максимально повно задовольняти інформаційні потреби всіх категорій користувачів. За кількістю звернень (8 тис. щодоби) наукова електронна бібліотека перевищує відвідування Бібліотеки в цілому, що свідчить про якісне її наповнення. В цьому контексті зазначено, що бурхливий розвиток комунікаційних мереж створює підвищені вимоги до оперативності інформаційного забезпечення, ставлячи його на якісно новий рівень, що, своєю чергою, вимагає від спеціалістів, обслуговуючих підрозділів більш ретельного ставлення до можливостей інформаційних технологій.

Доповідь віце-президента з інформаційного забезпечення, директора Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» **Т. О. Ярошук** «Управління електронними ресурсами в сучасній бібліотеці» було присвячено питанням управління електронними ресурсами в сучасній бібліотеці. Було визначено основні стратегії розвитку бібліотек у даному аспекті, а також основні етапи технологічного (життєвого) циклу електронних ресурсів з урахуванням комплексу взаємопов'язаних бібліотекознавчих, інформаційно-технологічних та нормативно-правових питань. Акцентовано увагу на таких особливостях, відмінних від традиційних технологій, як: технічні аспекти доступу, правові питання (ліцензійні угоди), вивчення статистики користування, популяризація таких ресурсів через електронний каталог та веб-сайт тощо. У доповіді було представлено основні програмні продукти для управління електронними колекціями.

Зав. сектору Центральної наукової бібліотеки імені Якуба Коласа НАН Білорусі **Н. Г. Комарова** ознайомила учасників секції з позитивним досвідом організації мобільного обслуговування в секторі довідково-інформаційного сервісу та проблемами, які виникають в процесі роботи. Доповідачка підкреслила, що така форма співробітництва бібліографа і користувача, яка існує у бібліотеці на сучасному етапі, піднімає довідково-інформаційне обслуговування на якісно новий рівень. Основний результат – це підвищення ефективності використання електронних ресурсів, мобільна навігація мережею, підготовлений до самостійної роботи користувач.

Представники Державної науково-педагогічної бібліотеки (ДНПБ) України імені В. О. Сухомлинського ознайомили учасників секції із основними досягненнями Бібліотеки в галузі формування фонду, створення реферативної інформації з психолого-педагогічних питань та інформаційного забезпечення фахових потреб освітян. Так, зав. відділу **Н. С. Плужнікова** у своєму виступі охарактеризувала методи реалізації основних принципів формування фондів вищих навчальних закладів, а саме науковий відбір літератури, координація комплектування, вичерпність відбору документів відповідно до профілю вищого навчального закладу та інформаційних потреб користувачів, систематичність поповнення фондів, використання різних джерел комплектування та доукомплектування. Методика моніторингових досліджень, яка застосовується для прогнозування формування фонду ДНПБ, сприяє успішному виконанню одного із основних завдань – максимально повного формування фондів відповідно до профілю навчального закладу та інформаційних потреб користувачів.

І. Й. Коваленко, зав. відділу ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського, висвітлює досвід Бібліотеки у створенні реферативної продукції в умовах модернізації освіти. У доповіді зазначено, що на сучасному етапі Бібліотека є активним учасником проектів зі створення загальнодержавної реферативної БД «Україніка наукова» та УРЖ «Джерело». Реалізація цих проектів здійснюється шляхом включення рефератів публікацій психолого-педагогічної тематики до відповідних БД, що сприяє задоволенню потреб фахівців освітянської галузі щодо інноваційних процесів та новітніх тенденцій у розвитку педагогічної науки і організації практичної підготовки у навчальних закладах України та за її межами.

Доповідь наукового співробітника ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського **В. П. Здановської** було присвячено видавничій діяльності Бібліотеки. Розроблено модель системи інформаційних документів (бібліографічних, реферативних, оглядово-аналітичних) та згідно зі «Зведеним планом інформаційно-видавничої діяльності» розпочато підготовку і видання різних типів бібліографічних посібників з актуальних психолого-педагогічних питань на паперових та електронних носіях, а також науково-методичних посібників на допомогу бібліотекам освітянської галузі.

Питанням удосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування в умовах розвитку електронного середовища, вивчення характеру і динаміки інформаційних потреб різних категорій користувачів та ефективності використання різних засобів доступу до інформації, видів і форм очікуваних послуг, асортименту електронної продукції бібліотечних установ було приділено окрему увагу.

Так, канд. іст. наук, зав. відділу НБУВ **Н. Ю. Каліберда** доповіла про результати моніторингового дослідження ефективності використання електронного каталогу НБУВ в залах природничого і технічного

профілю. Зокрема доповідачка відмітила, що удосконалення технологій формування науково-інформаційних ресурсів та обслуговування неможливе без досліджень походження, характеру і динаміки інформаційних потреб користувачів. Одним з основних критеріїв оцінювання досконалості бібліотечних технологій є аналіз ступеня задоволення інформаційних потреб споживачів та ефективності використання різних засобів доступу до інформації. Аналіз практики доводить, що проблема формування інформаційної культури споживачів, їх уміння користуватися інформаційно-пошуковими системами, електронними носіями інформації, а також професійна компетенція бібліотечного персоналу залишається актуальною для дослідження як з наукової, так і з практичної точки зору. Комплексність таких досліджень дозволяє оперативно коригувати технологічні цикли системи обслуговування, вводити у бібліотечну практику інновації як змістовного, так і організаційно-управлінського типів.

У спільній доповіді зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук **Т. М. Коваль** та м. н. с. **Л. О. Туровської** викладено результати комплексних моніторингових досліджень, об'єктом яких були обрані інтранет-ресурси НБУВ як чинник оперативного та найбільш повного задоволення інформаційних читацьких потреб. Основними завданнями досліджень були: вивчення складу користувачів нових комп'ютерних технологій, тематичний аналіз їх запитів, оцінка читацької поведінки при користуванні інтранет-ресурсами та аналіз ефективності їх використання в залах гуманітарного профілю, з подальшим розробленням рекомендацій щодо удосконалення пошукових можливостей електронних систем та розширення спектра електронних бібліотечних послуг. Значний масив зібраної фактографічної інформації та отримані результати дали змогу оперувати ними, зіставляючи характеристики в хронологічному, тематичному аспектах, відстежувати зміни в інформаційних потребах різних груп читачів тощо. Дослідження довело, що застосування інтранет-ресурсів у залах гуманітарного профілю забезпечує загальнодоступність інформації, значно прискорює інформаційний пошук та гранично розширює пошукові можливості користувачів Бібліотеки.

Сучасні тенденції використання споживачами бібліотечно-інформаційних ресурсів у філії № 2 НБУВ охарактеризовано у спільній доповіді зав. філії, канд. іст. наук **О. М. Василенко** та м. н. с. НБУВ **Р. В. Поліщука**. Було висвітлено специфічні особливості обслуговування електронними ресурсами, надано оцінку стану бібліотечно-інформаційного обслуговування, охарактеризовано склад користувачів. Особливу увагу у доповіді звернено на технічні та організаційні проблеми, що виникають у користувачів у роботі з електронними ресурсами.

У доповіді с. н. с. ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського **Л. М. Заліток** висвітлено роботу читальної зали фонду В. О. Сухомлинського в умовах розвитку електронного середовища, її роль і значення для вив-

чення та популяризації педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, багатство колекції, яка представлена різними видами документів. Фонд комплектується періодичними виданнями, їх копіями, відео-, фотодокументами, музейними документами. Він налічує близько 4 тис. примірників документів, сформованих за 50 тематичними розділами; у трьох фотоальбомах зберігаються документи, які ілюструють основні віхи життя, педагогічної діяльності В. О. Сухомлинського та впровадження його ідей в сучасну освіту. Цей документний фонд дає змогу якнайповніше використовувати творчу спадщину педагога науковцями, дослідниками, вчителями-практиками, студентами не тільки України, а й усього світу.

М. н. с. НБУВ **О. О. Ісаєнко** проаналізував інформативність, наповнення та можливості веб-сайтів та веб-сторінок національних, провідних державних бібліотек України, зарубіжних бібліотек, що розміщені на території України, та провідних бібліотек ВНЗ України з точки зору задоволення інформаційних потреб і запитів користувачів. Було подано детальну характеристику можливостей та послуг, що пропонують бібліотеки через власні веб-сайти: наявність списків нових надходжень до фондів бібліотек та тематичних рекомендованих списків літератури, анотованих та ілюстрованих віртуальних книжкових, фото- та мистецьких виставок, виконання віртуальних довідок, замовлення документів через інтернет, інформування про нові надходження чи вибіркоче розповсюдження інформації через електронну пошту, електронна доставка документів.

Загальним теоретичним та практичним аспектам розвитку інтернет-технологій у бібліотеках України було присвячено виступ м. н. с. НБУВ **М. О. Гончаренко**. Розкриті основні етапи та шляхи долучення наукових бібліотек до світового інформаційного простору за допомогою інтернет-технологій. Досвід з використання інформаційних технологій розглянуто на прикладі таких провідних бібліотек, як Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка (ХДНБ) та Одеська державна наукова бібліотека імені М. Горького (ОДНБ).

У доповіді м. н. с. НБУВ **О. М. Лопати** висвітлені основні напрями роботи щодо забезпечення користувачів залів періодичних видань електронними інформаційними ресурсами та документами на CD-ROM, оприлюднені результати бібліометричного дослідження використання електронних періодичних видань: основні категорії користувачів, їхні інформаційні та тематичні потреби; визначено роль автоматизованих інформаційно-пошукових систем у бібліотечно-інформаційному обслуговуванні та проаналізовано сучасний стан реалізації їх інформаційно-пошукових можливостей для формування електронних бібліографічних ресурсів онлайнного доступу.

Проблемам, з якими стикаються на сучасному етапі служби МБА і ЕДД в Україні, було присвячено виступ м. н. с. НБУВ **В. Л. Гирич**. Вона зазначила, що до основних проблем належать: недостатня розвиненість

національних електронних ресурсів, незадовільний рівень комп'ютеризації бібліотек (технічного і програмного забезпечення) та інформаційної культури населення, недостатнє загальне фінансування бібліотек України, обмеженість доступу до міжнародних бібліотечних ресурсів, неузгодженість у здійсненні розрахунків за міжнародні інформаційні послуги МБА і ЕДД, відсутність правового захисту прав інтелектуальної власності тощо. Розв'язання цих проблем потребує від держави значних капіталовкладень як у розвиток національної інформаційної інфраструктури, яка є сукупністю територіально розподілених державних і корпоративних інформаційних систем, ліній зв'язку, мереж і каналів передання даних, засобів комутації і управління інформаційними потоками, а також відповідних організаційних структур, правових і нормативних механізмів.

Аспірантка Рівненського державного гуманітарного університету **Л. Ф. Трачук** у своєму виступі відмітила, що в останні десятиріччя у сферу бібліотекознавчих досліджень та практичної діяльності стрімко ввійшов термін «віртуальна реальність». Для обслуговування нової генерації споживачів інформації, які використовують переваги віртуального пошуку, виникли нові види послуг: пошук в електронних каталогах, виставлених на сайтах бібліотек; віртуальне довідково-бібліографічне обслуговування, віртуальні виставки. Саме віртуальні бібліотечні виставки, як новий засіб популяризації фондів, забезпечують користувачів ілюстрованою бібліографічною та фактографічною інформацією, доповнюючи її повними текстами і/чи довідковими статтями з інтернету. На думку доповідачки, віртуальні виставки надають користувачеві більші пошукові можливості, ніж бібліографічні посібники, представлені на сайтах бібліотек.

У доповіді м. н. с. НБУВ **І. А. Чабан** «Штрихове кодування видань учасниками книжкового ринку» було розглянуто досвід використання штрихових кодів друкованих видань у видавництвах, бібліотеках, книготорговельних і книготорговельних організаціях різних країн світу. Проаналізовано стан штрихового кодування друкованих видань суб'єктами книжкового ринку України.

Питанням підвищення кваліфікації кадрів було присвячено виступ м. н. с. НБУВ **В. О. Корнієнко**. Доповідка відзначила, що найактивнішу участь у заходах з підвищення кваліфікації співробітників НБУВ, за результатами проведених досліджень, брали наукові та провідні фахівці – 67 %, 4,6 % – представники допоміжних служб (редактори, художники, економісти, бухгалтери). Удосконалення знань комп'ютерних технологій – важливий напрям підвищення кваліфікації співробітників НБУВ, що значно сприяє впровадженню новацій в умовах розвитку електронного середовища.

Позитивно оцінивши роботу секції, його учасники рекомендували:

- Національним та провідним бібліотекам України

ініціювати розв'язання на державному рівні проблеми удосконалення правової та нормативної бази щодо використання науково-інформаційних ресурсів в умовах розвитку електронного середовища.

- Провідним бібліотекам та бібліотечним асоціаціям активно розвивати співробітництво на міжнародному, загальнодержавному, регіональному, галузевому рівнях з обміну досвідом та формування національного інтегрованого інтелектуального інформаційного ресурсу.
- Спрямувати наукові дослідження на вивчення характеру і динаміки інформаційних потреб користу-

вачів бібліотек та ефективності використання різних засобів доступу до інформації для оперативного коригування технологічних циклів системи бібліотечно-інформаційного обслуговування, введення в бібліотечну практику інновацій як змістовного, так і організаційно-управлінського типів.

Н. Каліберда,

зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук

А. Бровкін,

заст. генерального директора НБУВ,

с. н. с., канд. іст. наук

Інформаційно-аналітичні ресурси наукової бібліотеки

У роботі секції «Інформаційно-аналітичні ресурси наукової бібліотеки» взяли участь провідні фахівці Служби ситуативного аналізу Секретаріату Президента України, Інституту оперативної діяльності та національної безпеки, ЦНБ імені Якуба Коласа НАН Білорусі, Державної історичної бібліотеки України, Київського національного університету технологій і дизайну, КНЕУ, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, НТУУ «КПІ», КБІС, НТБ НАУ, Книжкової палати України, Національної наукової медичної бібліотеки, НБУВ.

У рамках роботи секції було розглянуто комплекс проблем, пов'язаний з трансформацією форм і методів діяльності бібліотек в умовах глобалізації, необхідністю підвищення ефективності бібліотечних інформаційно-аналітичних продуктів, урізноманітнення їх жанрів, використання інноваційних технологій у забезпеченні наукового супроводу суспільних перетворень, особливостями комплектування фондів бібліотек у період формування інформаційного суспільства, аналізувалися першочергові завдання, які висуваються сьогодні і на розв'язання яких мають бути спрямовані зусилля бібліотечних структур.

Під час роботи секції її учасниками були накреслені основні напрями розвитку і вдосконалення діяльності інформаційно-аналітичних відділів бібліотек, поглиблення міжбібліотечної кооперації, шляхи підвищення ефективності функціонування бібліотек як універсальних інформаційних центрів у сфері забезпечення інформаційного супроводу суспільних перетворень.

Так, **В. М. Горовий**, заступник генерального директора НБУВ, керівник СІАЗ, д-р іст. наук, с. н. с., у

своєму виступі підкреслив, що заявлена тема конференції свідчить про усвідомлення науковою громадськістю важливості різних форм кооперації у діяльності бібліотечних установ. Об'єднання зусиль бібліотек з метою більш ефективного комплектування, використання наявних фондів, вдосконалення обслуговування різних категорій користувачів характерне сьогодні для всієї світової практики розвитку бібліотечної діяльності в умовах впровадження, підвищення дієвості електронних інформаційних технологій, що в умовах глобальної інформатизації сприяє різкому підвищенню її суспільного значення. В умовах сучасної України ця діяльність набуває особливої ваги ще й з огляду на те, що організація ефективного використання необхідної суспільству інформації є однією із основних умов, що можуть нейтралізувати негативну тенденцію відставання від передових країн світу на шляху прогресу.

Практичний досвід сьогодення свідчить, що різні форми кооперації в бібліотечній роботі уже зараз дають можливості:

- більш раціонально, ніж у самостійному варіанті, використовувати державні кошти, виділені на закупівлю літератури, періодики та в різний спосіб організованої електронної інформації, електронних баз, особливо зарубіжних;
- ефективніше вводити в суспільний обіг інформацію бібліотечних фондів. Особливо продуктивним цей процес стає при впровадженні дистанційних форм обслуговування користувачів;
- полегшувати використання інформаційних ресурсів на стику наук, суспільних проблем тощо;

- на базі об'єднання зусиль вдосконалити вивчення передового досвіду методів формування сучасних інформаційних ресурсів і управління їх використанням;
- ефективніше підвищувати професійний і науково-методологічний рівень бібліотечної роботи з урахуванням сучасних запитів різних категорій користувачів, перспектив еволюції суспільства в напрямі інформаційного етапу його розвитку;
- розвивати бібліотечні заклади як центри виробництва нової інформації, що в перспективі мають стати важливими суб'єктами різних інформаційних послуг.

Щодо останнього СІАЗ як спеціальна інформаційно-аналітична структура НБУВ, вдосконалюючи форми роботи із своїми замовниками, постійно забезпечує і систематизує відповідний досвід. Характерною особливістю її функціонування в останні роки, зокрема, є налагодження тісного співробітництва, ефективних зв'язків із постійними замовниками, що поступово переходять в певні форми кооперації, взаємовигідні для кожної із сторін і ефективні для процесу використання інформаційних ресурсів. Сучасні форми кооперації підтверджують висловлювану вже раніше істину про те, що при належній організації співпраці відбувається не механічне об'єднання ресурсів, а багаторазове посилення загального інформаційного потенціалу.

Методологічні основи оброблення неструктурованої інформації в інтересах забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності були розглянуті в доповіді с. н. с. Інституту оперативної діяльності та національної безпеки **В. Г. Хланя**. У виступі, зокрема, наголошувалось на необхідності розроблення спеціальних інформаційних технологій (ІТ), які забезпечували б можливість вивчення та опрацювання в контексті інформаційно-аналітичної діяльності великої кількості документальних матеріалів.

Зазначалось, що, враховуючи цілі, задачі й вимоги, що висуваються до результатів аналітичної роботи, будь-яке аналітичне завдання можна поділити на два компоненти: контрольньо-нормативний і проблемно-інноваційний. Перший спрямований на забезпечення стійкого функціонування системи у рамках сформованої технології управління, другий – на виявлення проблем, що перешкоджають більш ефективному функціонуванню і виробленню відповідних пропозицій щодо удосконалення та розвитку системи й об'єкта управління. Перевага першого компонента характерна для періодів стабільного функціонування. Пріоритет другого спостерігається, в першу чергу, на етапах динамічної зміни умов функціонування системи, коли наявне усвідомлення необхідності внесення змін до системи або об'єкта управління.

Зазначені компоненти аналітичної діяльності відрізняються за методами і засобами технологічної підтримки. Для контрольньо-нормативного компонента характерне таке:

- як основний метод аналізу інформації використовується теорія статистики;

- активно застосовуються нормативні моделі предметної області, у тому числі у вигляді заздалегідь розроблених і погоджених рубрикаторів;
- аналіз ситуації проводиться методом її приведення до типової або такої, що зустрічалась раніше.

Природа проблемно-інноваційного компонента на сьогодні вивчена істотно менше. Вона має більш неформалізований характер порівняно з контрольньо-нормативною компонентою.

Водночас необхідно зазначити, що для проблемно-інноваційного компонента ключовим поняттям є проблема, яка становить предмет аналізу. Наявність проблеми зумовлює проведення аналітичної роботи та початок реалізації другого компонента, спрямованого на вироблення пропозицій щодо удосконалення та подальшого розвитку системи або об'єкта управління.

Враховуючи, що проблемно-інноваційний компонент аналітичної діяльності пов'язаний з процесом прийняття рішення щодо удосконалення структури системи або об'єкта управління, її можна називати структурною аналітикою.

Технологічна підтримка структурної аналітики є пріоритетним завданням, при вирішенні якого планується розробити інтелектуальні технології оброблення неструктурованої інформації.

Особливості методики виробництва інформаційно-аналітичних продуктів у сучасній бібліотеці, зокрема специфіку використання матеріалів соціологічних досліджень у роботі інформаційно-аналітичних центрів наукових бібліотек, технології бібліотечно-інформаційного обслуговування дистанційних замовників, пошукові системи та засоби оброблення інформації у підготовці інформаційно-аналітичних продуктів наукових бібліотек було висвітлено в доповідях **Ю. М. Половинчак**, канд. іст. наук, с. н. с. НБУВ, **І. В. Соколової**, м. н. с. НБУВ, **О. В. Порхун**, м. н. с. НБУВ, **Г. І. Булахової**, м. н. с. НБУВ.

У виступах наголошувалось, що прийняття управлінських рішень і реалізація практичних заходів з боку законодавчих і виконавчих органів влади вимагає сьогодні оперативного науково-інформаційного забезпечення. При цьому підкреслювалось, що значну роль у такому забезпеченні відіграють наукові бібліотеки, зокрема їх інформаційно-аналітичні центри, одним з напрямів діяльності яких є дослідження громадської думки як важливого соціального інституту громадянського суспільства. Водночас розвиток демократичних інституцій в Україні та масових політичних, маркетингових, соціальних, прикладних опитувань поставили перед аналітиками ряд проблем, пов'язаних зі специфікою використання даних соціологічних досліджень.

Фахівців не може не турбувати поява у вітчизняному інформаційному просторі величезного масиву неякісних, недостовірних чи навіть відверто сфальсифікованих «соціологічних» даних.

Фактично, на сучасному етапі, здійснюючи політо-

логічний аналіз, слід враховувати, що результати різноманітних соціологічних опитувань та коментарі до них, якими досить часто оперують ЗМІ, можуть бути своєрідною технологією, покликаною вплинути на громадську думку.

Зрозуміло, що надання якісних інформаційних послуг, зокрема у сфері політологічного аналізу, потребує врахування некоректних даних соціологічних опитувань. Критеріями професіоналізму соціологічної компанії можна вважати широкий спектр дослідження, а не тільки політичний напрям та значний стаж роботи на ринку. Соціологічна служба повинна обов'язково мати свою мережу – спеціально організовану систему збирання соціологічної інформації з осередками в регіонах. Практика аналізу і використання соціологічних матеріалів у аналітичній роботі СІАЗу свідчить, що вагомими факторами є її участь у міжнародних і національних наукових та професійних об'єднаннях, науковий авторитет її керівника, наявність сайту Служби, на якому публікуються не лише результати опитувань, а і методологічна інформація щодо того, як проводилося те чи інше дослідження. Відсів даних, що не заслуговують на довіру, дасть змогу отримати максимально об'єктивний результат у дослідженні громадської думки та врахувати його під час підготовки інформаційно-аналітичного продукту.

Детальний аналіз вивчення механізмів формування громадської думки як складової діяльності інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек та впливу на його трансформацію електронних технологій здійснив у своїй доповіді н. с. НБУВ **А. Л. Потіха**. Було ґрунтовно висвітлено вплив ЗМІ на формування свідомості окремої людини і суспільних груп, зокрема ризики, якими загрожує соціуму намагання маніпулювати через ЗМІ суспільною свідомістю. Проте позитивні аспекти діяльності мас-медіа в нових умовах набагато переважають ці ризики, адже мас-медіа за своєю природою пристосовані до переходу суспільства в інформаційну стадію розвитку, а інтернет-простір надає матеріалам медіа додаткову актуальність, оперативність, універсальність (бо вони орієнтуються на широку аудиторію), відносну анонімність, одночасність надходження до аудиторії. Ці властивості дають змогу мас-медіа вільно переходити до інтернет-простору, не змінюючи принципових засад своєї діяльності.

Інтернет-медіа мають додаткові переваги перед традиційними, а саме: можливість вільного вибору часу користувачем, можливість повторного використання, одержання, передання інформації фактично одночасно з подією, глобальне розповсюдження інформації, інтерактивність, широке використання можливостей мультимедіа, відсутність накладу або обмеженої аудиторії, простота в обробленні та поширенні інформації, надширокі можливості асортименту інформаційних матеріалів. Інтернет-медіа не потребують великої кількості ресурсів, і це забезпечує більший політичний плюралізм та культурне розмаїття.

З іншого боку, не варто переоцінювати силу впливу ЗМІ. Здатність засобів масової інформації впливати на формування пріоритетів і орієнтувати людей виявляється значно обмеженою, якщо останні цікавляться громадським життям, мають тверді політичні переконання і доступ до альтернативних джерел інформації. Якщо ж громадяни взагалі не цікавляться політичними проблемами, здатність ЗМІ спрямовувати увагу також виявляється недостатньою.

У виступах підсумовувалось, що використання інтернет-ресурсів потребує створення засобів повнотекстового пошуку, автоматичної класифікації та автоматичних систем оброблення електронних документів. Розв'язання цих проблем дасть змогу забезпечити ефективність та перспективу використання технологій інтернету при формуванні інформаційної продукції бібліотеки.

Питанням формування інтернет-середовища, зокрема його українського сегменту, розвитку останнього, принципам і політиці управління, використанню інтернет-інформації як джерела задоволення інформаційних запитів користувачів сучасної бібліотеки, специфіці висвітлення окремих соціально-політичних, економічних, гуманітарних аспектів у інтернет-виданнях було присвячено виступи **Б. П. Якушка**, зав. відділу НБУВ, **Л. А. Чуприни**, зав. відділу НБУВ, **С. П. Кулицького**, канд. екон. наук, с. н. с. НБУВ, **Л. П. Чернявської**, м. н. с. НБУВ, **О. О. Натарова**, м. н. с. НБУВ, **Г. Г. Покровської**, гол. бібліографа НБУВ, **Н. Г. Іванової**, редактора НБУВ.

У доповідях відзначалось, що наслідком стрімкого розвитку ІТ стали дві взаємозалежні тенденції: продукування великих обсягів наукової інформації і дедалі зростаюча потреба в науковій інформації.

Потреба в науковій, зокрема оперативній, інформації зумовлена тим, що в глобалізованому світі розвиток інформаційних технологій кардинально змінив швидкість і характер інформаційних обмінів у світі. Сьогодні знання поширюється дуже швидко, воно є одночасно індивідуальним і колективним. При цьому ІТ дають змогу, долаючи кордони, створити єдиний віртуальний простір для взаємодії і спільних дій груп дослідників з різних країн світу. Тому оперативний науково-інформаційний обмін між науковцями, в тому числі й шляхом використання можливостей інтернет-середовища, став необхідною умовою успішного проведення дослідницької роботи.

Використання інтернету поставило бібліотеки в нову інформаційну ситуацію, дало їм нову форму обслуговування читачів – дистанційну, нову категорію користувача – у режимі реального часу.

Констатувалось, що інтернетизація бібліотек в Україні, хоча й має сталу тенденцію до зростання, відбувається повільно. За статистикою, лише кожна сота українська бібліотека освоїла інтернет-ринок. У веб-просторі представлено лише 330 бібліотек України, що становить менше 1 % усієї кількості.

Лише найбільші бібліотеки країни, такі як НБУВ, Парламентська, Львівська наукова імені В. Стефаника, досить широко використовують можливості інтернету.

Для користувачів бібліотек, насамперед вчених, фахівців, викладачів, студентів, інтернет відкрив нові можливості збагачення різноманітною оперативною науковою інформацією, значно розширив і спростив доступ до довідкових ресурсів (баз даних, бібліографічних покажчиків, енциклопедій тощо) та новин.

До послуг читачів, яких цікавить така інформація, глобальні пошукові системи (наприклад, Google, Google Scholar, Scirus, FileWatcher), пошукові системи України (Meta, Cova, Український портал, FilesComUa), Росії (Яndex, Rambler, Quintura, FileSearch.ru) та ін. Серед значної кількості українських джерел оперативної наукової інформації можна назвати, зокрема, сайт НАНУ, веб-сторінки Міністерства освіти й науки, академічних інститутів, вищих навчальних закладів, наукових бібліотек тощо.

При цьому, незважаючи на зростаючі темпи інтернетизації українського суспільства, проблема оперативної доставки наукової інформації залишається актуальною, оскільки практично всі галузі людської життєдіяльності потребують такої інформації.

Тому цілком слушною видається ідея, що висловлюється в українських ЗМІ, про створення інформаційного агентства, яке б надавало оперативну наукову інформацію в онлайн-режимі.

У цілому, тенденції розвитку українського інтернет-середовища свідчать про те, що його роль як джерела оперативної наукової інформації і надалі підвищуватиметься. На це вказують зростаюча потреба в інформації в глобалізованому світі, динаміка щорічного збільшення кількості комп'ютерів (50 % – в Україні, 12 % – у світі), кількісне і якісне зростання мобільних телефонних мереж.

Помітнішу роль як у наданні інтернет-послуг з розповсюдження оперативної наукової інформації, так і в просуванні сучасних технологій у регіонах мають відігравати бібліотеки. При цьому надзвичайно перспективним видається напрям їх діяльності з виробництва власних інформаційних продуктів.

Роль наукових бібліотек як універсальних інформаційних центрів у сучасному демократичному процесі, у сприянні безпеці національного інформаційного простору в умовах інформатизації та глобалізації, специфіку функціонування електронних бібліотек як складової інформатизації українського суспільства, можливості бібліотечних установ в інформаційному супроводі діяльності регіональної влади було розкрито у доповідях **Т. Ю. Гранчак**, канд. іст. наук, зав. відділу НБУВ, **В. М. Удовика**, канд. іст. наук, зав. відділу НБУВ, **І. А. Вишневської**, н. с. НБУВ, **Є. О. Голодриги**, м. н. с. НБУВ, **О. Д. Рябокона**, м. н. с. НБУВ, **О. П. Желай**, м. н. с. НБУВ, **Н. І. Мойсеєнко**, н. с. НБУВ, **М. А. Чиж**, н. с. НБУВ.

Було зроблено наголос на тому потужному інфор-

маційно-аналітичному потенціалі, який мають у своєму розпорядженні наукові бібліотеки, і можливостях його використання для ефективного інформаційного супроводу і забезпечення процесів, що відбуваються у суспільстві.

Зазначалось, що, по-перше, наукові бібліотеки мають змогу забезпечити своїм користувачам доступ до найрізноманітнішої і найновішої інформації (в тому числі наукового характеру) в умовах для її найоптимальнішого пошуку. Можливість швидко отримати потрібну інформацію дає змогу і представникам органів державної влади, і окремим громадянам оперативно реагувати на суспільно-економічні зміни, приймати відповідні новим умовам рішення і залишатись активними свідомими суб'єктами демократичного процесу.

Крім того, шляхом аналізу і відбору потрібної інформації в межах наукових бібліотек стає можливим заповнення «прогалин» вітчизняної інформаційної бази, в тому числі й наукової, тими зарубіжними інформаційними продуктами, в яких відчувається потреба і на які в суспільстві є попит.

При цьому розширюються не лише можливості бібліотек для задоволення пізнавальних запитів користувачів. Розширення міжнародних інформаційних контактів сприяє розвитку обмінів у сфері наукової думки, технічних зв'язків, що, своєю чергою, стимулює прискорення процесів творення нової наукової інформації.

Цим самим бібліотечні установи сприяють забезпеченню суспільно-економічного поступу і закладенню підвалин для підвищення економічного, соціально-культурного рівня розвитку держави, її громадян та, як наслідок, рівня їх політичної свободи.

По-друге, поєднання наукової та прикладної складових у діяльності наукових бібліотек сприяє оперативному впровадженню в практичну діяльність результатів останніх наукових досліджень, що у підсумку підвищує ефективність створюваного інформаційного продукту.

По-третє, виправдане залучення до наукових бібліотек фахівців з різних галузей знань – істориків, філософів, філологів, соціологів, економістів, представників фізико-математичних і біологічних наук, фахівців з інформатики та обчислювальної техніки, адміністраторів комп'ютерних мереж і систем, які реально становлять «левоу частку» (до 50 %) штату працівників з вищою освітою великих наукових бібліотек, дає змогу ефективно обробляти інформацію з метою забезпечення дії принципу «кожному користувачеві – потрібну йому інформацію».

Четверте. Синтезований інформаційний продукт, що виробляється в наукових бібліотеках, сприяє охопленню суті ситуації, суспільних явищ об'ємно, з урахуванням різних позицій, точок зору, визначенню їх впливу на суспільно-державне життя, прогнозуванню їх можливого розвитку і створює умови для вироблення рекомендацій для управління ними. На основі такого продукту стає можливим свідоме прийняття рішень, а отже – забезпечення свободи волі й вибору, що є невід'ємним

принципом демократії. Саме цей аспект діяльності наукових бібліотек набуває все більшої значущості в контексті глобалізації, коли швидка зміна умов потребує адекватної реакції як з боку влади, так і з боку громадськості.

Ще однією перевагою наукових бібліотек у сприянні процесам демократизації є те, що, маючи доступ до великих масивів інформації, вони здатні вдосконалювати свої навігаційні характеристики і надавати довідково-консультативні послуги, сприяючи, таким чином, підвищенню інформаційної та політико-правової культури громадян, громадських організацій та органів державної влади.

Крім того, розвиваючись як сучасні суспільні інформаційні центри, бібліотеки мають можливість забезпечувати опосередкований зв'язок між громадськістю й органами державного управління, що є необхідною умовою функціонування демократії.

Наголошувалося на ще одному важливому аспекті діяльності наукових бібліотек як структур, які мають потенційну можливість інтегрувати на основі єдиних стандартів різномірні джерела інформації за тематичною ознакою. Мова йде про всебічну популяризацію українського в інформаційному полі інтернету з використанням останніх досягнень сучасних інформаційних технологій, введення української інформаційної продукції у міжнародний інформаційний обіг за допомогою веб-сайтів.

Зусиллями наукових бібліотек здійснюється упорядкування значних масивів інформації, які все більше представляють Україну в мережі. Фактично, таким чином забезпечується дія одного з основних принципів демократії – відкритості суспільства.

Особливостям і перспективам розвитку наукових бібліотек та їх інформаційно-аналітичних підрозділів в інформаційному суспільстві в умовах розвитку електронного середовища було присвячено доповіді **Н. С. Вітушко**, зав. відділу НБУВ, **О. В. Ворошилова**, канд. іст. наук., с. н. с. НБУВ, **Л. В. Присяжної**, м. н. с. НБУВ.

У виступах йшлося про те, що стрімкий розвиток інформаційних технологій радикально змінив саму філософію бібліотечної справи. В сучасних умовах одним з найважливіших завдань бібліотек усіх типів є забезпечення вільного і необмеженого доступу до міжнародних і національних інформаційних ресурсів, оскільки вони набувають значення стратегічних, тобто визначають рівень соціально-економічного розвитку країни.

З отриманням бібліотекою доступу до інтернету за наявності розгалуженої внутрішньобібліотечної локальної мережі розпочинаються масштабні перетворення, пов'язані з включенням світових інформаційних масивів в систему обслуговування читачів. Інформаційні можливості інтернету дають змогу збагатити інформаційний потенціал бібліотек поряд із традиційними

джерелами (книги, періодичні видання) джерелами світової інтернет-мережі, що поступово перетворюється на невід'ємну характеристику бібліотечного сервісу. А кількість читачів, що приходять в бібліотеку заради користування інтернет-ресурсами, зростає значно швидше, ніж кількість відвідувачів читальних залів. Поступово інтернет перетворюється на засіб, що здатен розв'язати такі бібліотечні проблеми, як:

- а) недостатність обсягів комплектування (у мережі швидко з'являються і ще швидше поповнюються такі джерела інформації, як файлообмінники, інтернет-бібліотеки тощо);
- б) дефіцит площ для зберігання книг, періодичної преси (місткість інтернету не має обмежень);
- в) відсутність потрібного джерела у зв'язку із користуванням іншим читачем (одиниця інформації інтернету в онлайн-режимі відкрита для необмеженої кількості користувачів);
- г) комплекс проблем, пов'язаних із збереженням фондів на паперових носіях тощо.

При цьому, якщо ще кілька років тому на бібліотеки покладалося завдання надати доступ до інформації в мережі, тобто по суті вони були споживачами інформації, то на сьогодні до цього завдання додається ще одне – представлення в інтернеті своїх власних ресурсів.

Нині нові інформаційні технології широко застосовуються у видавничій діяльності бібліотек. Зокрема, випуски інформаційних збірників, довідкові видання, методичні чи інформаційно-аналітичні матеріали розміщуються на бібліотечних сайтах, що набагато дешевше друкованої версії. Крім того, користувач має можливість отримати її миттєво і в доступній формі.

З урахуванням викладених вище тенденцій було зроблено висновок стосовно необхідності скеровування бібліотечної освіти в напрямі формування інноваційного мислення бібліотечних працівників, здатних здійснити системні зміни в бібліотечній сфері діяльності.

Бібліотеки в XXI столітті, комбінуючи власні і віддалені ресурси, наближаються до концепції віртуальної бібліотеки.

Під час роботи секції її учасниками були вироблені пропозиції стосовно розвитку і вдосконалення діяльності інформаційно-аналітичних відділів бібліотек, підвищення ефективності використання інформаційно-аналітичних ресурсів бібліотеки. Зокрема, було наголошено на тому, що з огляду на закономірності розвитку бібліотечної галузі та враховуючи процеси глобалізації та інформатизації, особливу увагу доцільно приділити посиленню міжбібліотечної кооперації, впровадженню інноваційних технологій у комплектування, структурування, систематизацію, збереження і використання фондів бібліотек.

Т. Гранчак,
зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук

Книжкові пам'ятки: електронні інформаційні масиви

Питання роботи з книжковими пам'ятками постійно перебувають у центрі уваги книгознавців і з кожним роком стають дедалі актуальнішими. Необхідність збереження інформації, що міститься у давніх книжках, та її розповсюдження, книжкова культура минулого, умови зберігання оригіналів та їхніх копій, доступність книжкових пам'яток, стрімкий розвиток науково-технічного прогресу, інші об'єктивні та суб'єктивні фактори постійно впливають на стан пам'яток писемності та друку й на роботу фахівців з цими артефактними документами. Саме ці проблеми обговорювалися на секції «Книжкові пам'ятки: електронні інформаційні масиви».

У роботі секції взяли участь науковці та студенти магістратури Київського національного університету культури і мистецтв. Всі доповіді були присвячені актуальним питанням розвитку історичного книгознавства, інноваціям у бібліотечній справі, зокрема створенню електронних баз даних стародруків та рідкісних видань, а також виготовленню повнотекстових копій найбільш цінних книжок.

Велику зацікавленість викликала доповідь **О. О. Гусєвої** «Звід російських книг кириличного шрифту XVIII ст. (друкарні Москви і Петербурга) та універсальна методика їх атрибутування». Це був справжній майстер-клас. Олександра Олексіївна Гусєва, відомий знавець кирилических стародруків, є автором визнаних спеціалістами методик з ідентифікації кирилических українських і московських видань XVI–XVII ст., що активно застосовуються фахівцями стародрукованої книжності. На секції вона продемонструвала присутнім нові, відкриті нею, ідентифікаційні ознаки московських кирилических видань XVIII ст. Доповідачка представила колегам один із методів атрибуції, універсальний за своєю сутністю, заснований на аналізі клейм друкарів. Працюючи над укладанням наукових описів російських видань XVIII ст., авторка з'ясувала, що позначки у вигляді кількох літер на берегах першого аркуша зшитків стародруків, які добре відомі всім дослідникам цих книжок, є початковими літерами імен друкарів, а цифри поряд – номери друкарських верстатів (станів, їх було в Московській друкарні на той час до 35), на кожному стані працювало по 4 тередорщики. Це і є своєрідні клейма друкарів. Названий елемент оформлення стародруків залишався досі не помічений дослідниками, принаймні, був незрозумілим. З'ясувати його допомогла «Наказна грамота» 1664 р., знайдена О. Гусєвою, в якій йдеться про те, що тередорщики зобов'язані ставити власні імена на свідчення того, що друк рівний. Ці позначки друкарів, а інколи астериски, значення яких до кінця не з'ясовано, властиві тільки московським друкам XVIII – першої чверті XIX ст. Доповідачкою бу-

ла продемонстрована створена нею база даних з ґрунтовними описами названих видань (до 2 тис.), в якій зафіксовано близько 350 тис. аркушів з клеймами, до 1000 гравюр, 1145 видань з визначеною нею кількістю рядків на сторінці.

Зав. відділу НБУВ, канд. мистецтвознавства **Г. М. Юхимець** та н. с. **І. І. Цинковська** розкрили особливості художнього оздоблення почаївських стародруків та значення електронного альбому відповідних зображень для наукових досліджень. Автори довели, що робота майстрів Почаївської школи визначалася дуже високим рівнем художнього оздоблення. Навіть у ранніх почаївських виданнях орнаментальні прикраси, заставки, кінцівки, титули, ініціали використовувалися як обов'язкові елементи, які наразі дозволяють ідентифікувати дефектні почаївські друки.

Деякі проблеми створення повнотекстових електронних копій рідкісних видань проаналізувала завідувачка відділу рідкісних і цінних книг Національної парламентської бібліотеки України **О. В. Лазарєва**. Серед кола питань, з якими стикнулися співробітники її відділу при проведенні роботи з поцифрування рідкісних видань, можна виділити такі: 1) критерії відбору. Співробітники цієї книгозбірні визначили для свого фонду пріоритетними видання на кислотному папері, насамперед, українські видання кінця XIX – поч. XX ст., які сьогодні користуються підвищеним попитом; 2) проблема програмного забезпечення та фінансування робіт; 3) відсутність координації дій як у межах бібліотеки, так і бібліотечної мережі Міністерства культури і бібліотечної системи України в цілому; 4) для користувачів читальної зали відділу цифрові копії не доступні, оскільки в залі немає комп'ютера для цієї мети.

За 2,5 роки поцифровано близько 200 видань. Їх список виставлено на сайті Національної парламентської бібліотеки України. Паралельно з поцифруванням створюється електронна бібліотека українки.

Доповідь викликала жвавий інтерес та зацікавленість у аудиторії. Були обговорені проблеми, з якими стикаються всі бібліотеки, відбувся обмін досвідом. Головний висновок, якого дійшли співрозмовники – не забувати про мету роботи: не тільки виготовлення копій, але й обслуговування ними. Крім того, потрібна корпоративність і координація в роботі, щоби не витратити час на копіювання тих видань, що вже поцифровані і виставлені для користування в іншій бібліотеці.

Про актуальність створення електронної бази даних видань друкарні Бердичівського монастиря босих кармелітів, яка діяла у другій пол. XVIII ст. – першій пол. XIX ст., йшлося у виступі н. с. НБУВ **І. О. Римарович**. За твердженням дослідниці, ця друкарня була найбільш продуктивною католицькою монастирською

друкарнею на етнічних українських землях у зазначений період, і її продукція відіграла певну роль у релігійному та культурному житті регіону. Укладання репертуару стародруків, які вийшли з-під її верстатів, важливе і в плані підготовки нової редакції зведеного каталогу українських стародруків, що ініціюється наразі академіком НАН України, директором Інституту українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАНУ, одним з авторів друкованого «Каталогу українських стародруків» Я. Д. Ісаєвичем, і, безперечно, допоможе в атрибуції дефектних примірників або книжок без вихідних даних, що через це зберігаються неописаними у фондосховищах країни і за її межами.

У повідомленні с. н. с. НБУВ, канд. іст. наук **Л. М. Дениско** «Досвід укладання електронного каталогу колекції рідкісних видань НБУВ» розкрито зміст і характер відповідної діяльності. Проведена робота складалася із декількох етапів. Перш ніж розпочати безпосереднє внесення записів, була проведена значна підготовча праця, що включала в себе перегляд всієї колекції на предмет визначення необхідних характеристик або полів бази даних для книгознавчого анотування кожної книжки. Всі відомості, котрі характеризують книжку як рідкісну чи цінну, вносилися на картки службового топографічного каталогу, що дало змогу скоротити час у подальшій роботі і вводити описи до електронної бази не *de visu* з книжок, а з цих карток. Елементи опису зв'язалися з книгою лише тоді, коли поставали якісь питання. Другий етап – знайомство з програмою ИРБИС, вивчення її можливостей і пристосування до описів рідкісних видань. Третій етап – безпосереднє внесення описів книг колекції за допомогою програми ИРБИС. Останнім має бути редакційний етап, який допоможе виявити розбіжності та помилки в описах, сприятиме уніфікації описів у електронному каталозі (описи робилися різними співробітниками, в різний час). На сьогодні до бази даних внесено описи понад половини книжок колекції.

Н. с. НБУВ, канд. філол. наук **Н. В. Заболотна** у доповіді «Науковий каталог почаївських кирилических стародруків: проблеми створення електронної бази» розкрила цікаву перспективу дослідження почаївських стародруків і ознайомила присутніх із проблемами, які постають у такому дослідженні, та шляхами їх розв'язання. Доповідачка розповіла про ті примірники почаївських стародруків у НБУВ, що досі не були відображені у науковій бібліографії, зупинилася на принципах атрибуції дефектних примірників або аркушів, торкнулася технічних проблем при роботі над створенням електронної бази, зокрема – браку потрібних досконалих кирилических шрифтів. У доповіді було висвітлено принципи побудови майбутнього каталогу, а також структуру майбутнього альбому художнього оформлення почаївських стародруків.

Зацікавлення присутніх викликав виступ «Рідкісні кирилическі стародруки в приватних зібраннях колекціонерів та введення інформації про них до елект-

ронних інформаційних ресурсів книжкових пам'яток» провід. наук. співробітника Музею книги та друкарства України **В. І. Бочковської**. Саме взаємодія з приватними власниками стародруків дозволила керівництву Музею отримати для наукової роботи чимало електронних копій рідкісних видань. У науково-дослідному та науково-експозиційному відділах Музею ведуться різні види робіт, серед яких чільне місце посідає і робота з колекціонерами. Необхідність атрибуції і наукового опису раритету усвідомлена на сьогодні не лише фахівцями-музейниками, але й колекціонерами. Як виявилось, така співпраця є корисною з багатьох причин. Налагоджуються контакти з потенціальними меценатами музею, створено ґрунт для отримання музеєм додаткових коштів за проведену роботу з атрибуції і наукового опису книг з приватних колекцій. Це також дає можливість спеціалістам виявити рідкісні стародруки, які не були введені у науковий обіг. Музей не завжди може отримати таку книгу в подарунок, проте дає змогу створити її електронну версію для наукових досліджень.

Саме про одне з таких видань, яке пощастило виявити у приватній колекції, і йшла мова у доповіді. Так, знайомство з примірником львівського «Псалтиря» 1702 р. із приватної колекції (з титульним аркушем та з мінімальною втратою аркушів), а також виготовлення електронної копії цієї книги дало можливість більш точно атрибутувати і описати чотири відомі примірники цього видання з музейної збірки, які є дефектними, зі значними втратами. Без сумніву, це зможе допомогти у визначенні інших примірників цього ж видання.

Технології формування інформаційних ресурсів бібліотечних фондів потребують опанування нових знань і сфер діяльності. Одним із завдань інформаційного обслуговування стає створення електронних колекцій та бібліотек, що дає змогу піднятися на новий рівень якості формування, зберігання, організації та розповсюдження інформації. В доповіді канд. іст. наук, с. н. с. НБУВ **Т. Є. Мяскової** висвітлено етапи створення електронних бібліотек. Першим етапом має бути створення електронної картотеки колекції (зібрання) – бази даних, що включає повноцінний формалізований опис документів за кількома пошуковими полями (звичай 5–10) та точною фізичною адресою документа (місце книги на полиці). Другим етапом є доповнення електронної картотеки графічними образами документів (шляхом сканування та копіювання сучасними цифровими апаратами). Нарешті, останній етап – електронна картотека та масив графічних образів доповнюються файлами, що містять повні тексти документів. Т. Є. Мяскова підкреслила, що вказані етапи розглянуто з точки зору можливості їх здійснення у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ. Першочерговим завданням є уведення у науковий обіг тих колекцій та зібрань, які перебувають на стадії реконструкції і не мають відповідних каталогів, через що недоступні для широкого кола науковців. Не менш важливим є внесення до електронної картотеки

вже існуючих каталогів, наприклад, колекції періодичних видань, з метою об'єднання всіх баз даних у єдину комп'ютерну мережу та надання можливості читачам користуватися електронною версією інформаційних ресурсів НБУВ. Ще одним завданням є створення електронних версій рідкісних і цінних видань шляхом сканування чи фотокопіювання, що дасть змогу відмовитись від обслуговування оригіналами. Електронні ресурси допоможуть сформувати новий контингент читачів – користувачів електронних продуктів, інтереси яких потребують відповідного ставлення до себе з боку адміністрації бібліотек.

Під час роботи секції було продемонстровано існуючі бази даних на фонди відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ, електронні копії книжкових пам'яток. Зав. відділу **Г. І. Ковальчук** представила присутнім бази даних інкунабулів, палеотипів, кирилических стародруків, видань громадянського друку, рідкісних і цінних видань XIX–XX ст., зупинилася на деяких проблемах їх створення. Особливо було наголошено на критеріях відбору книг для виготовлення повнотекстових копій. Так, існуючий наразі масив повнотекстових цифрових копій можна умовно поділити за кількома напрямками. Це, по-перше, копії унікальних стародруків, що існують у світі в 1–2-х примірниках. Другий напрям відбору – філософські твори українських мислителів XVII–XVIII ст.: Лазаря Барановича, Інокентія Гізеля, Іонікія Галатовського, Антонія Радивіловського та ін., що досі не перевидавалися, хоча вони становлять значну цінність для історії вітчизняної культури та науки. Ще один масив – це рідкісні та цінні видання почаївської друкарні як однієї з найменш досліджених українсь-

ких друкарень. НБУВ завершує в цьому році спільний проект з колегами Бібліотеки Російської академії наук, підтриманий Російським гуманітарним науковим фондом та Президією НАН України, щодо укладання наукових каталогів почаївських стародруків і їх дослідження. Саме з цим пов'язаний ще один електронний продукт, презентований Г. І. Ковальчук, – база художніх оздоб почаївських стародруків, своєрідний альбом художнього оформлення цих видань, який підготовлений співробітниками відділу стародруків та рідкісних видань спільно з фотографом НБУВ О. І. Петренком. Після виставлення з часом цього альбому у відкритому доступі спеціалісти на місцях матимуть унікальну можливість для ідентифікації неатрибутованих чи неправильно атрибутованих друків зі своїх фондів.

І презентація електронних ресурсів книжкових пам'яток, що зберігаються у НБУВ, і обговорення відповідних проблем щодо роботи з рідкісними та цінними книгами викликала жвавий інтерес учасників, підтвердили актуальність даної діяльності, необхідність розроблення певних інструкцій, стандартів, залучення спеціалістів, які мають відповідні технічну освіту та кваліфікацію, доцільність координації зусиль фахівців різних установ, що працюють з книжковими пам'ятками – гордістю будь-якої книгозбірні.

М. Іваннікова,

зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук

Г. Ковальчук,

зав. відділу НБУВ,

д-р іст. наук, професор

Інтранет-ресурси рукописної та архівної спадщини

У роботі секції «Інтранет-ресурси рукописної та архівної спадщини» взяли участь фахівці в галузі книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, архівознавства і документознавства. Це провідні спеціалісти НБУВ, Миколаївського державного гуманітарного ун-ту ім. Петра Могили, Міжнародного науково-технічного університету, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, НБУВ, Державної наукової педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського, Книжкової палати України імені І. Федорова, Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка, Українського католицького університету.

На засіданні секції обговорювалися проблеми запровадження новітніх програмно-технологічних засобів для інтелектуальної обробки інформації в національних архівосховищах; дискутувалися перспективи розвитку

інтранет-ресурсів рукописної та архівної спадщини. У доповідях всебічно висвітлювалися можливості спеціалізованих структурних підрозділів наукових бібліотек, які зберігають першоджерела у вигляді архівних та рукописних документів, щодо створення єдиних пошукових систем у вигляді електронних баз даних, каталогів та покажчиків у галузі бібліотекознавства, біобібліографії та архівознавства.

Відбулася презентація електронної бази даних на особові архівні фонди Інституту архівознавства НБУВ, для створення якої було використано інформаційно-пошуковий пакет CDS/ISIS для Windows. Старший науковий співробітник НБУВ, канд. іст. наук **О. М. Березовський**, один з головних розробників бази, продемонстрував її сьогоденні можливості та окреслив перспективи подальшого формування та використання.

Директор Інституту архівознавства НБУВ, канд. іст.

наук **Л. М. Яременко** зазначила, що під впливом поглиблення процесів демократизації українського суспільства зростає роль бібліотек і архівних закладів як установ громадської довіри і інституцій, фонди яких задовольняють широкий спектр потреб суспільства та сприяють розвитку наукових досліджень. Якщо ще вчора головною сферою діяльності архівів було зберігання історичних фондів, то сьогодні головним пріоритетом має стати забезпечення загального доступу до них, і в першу чергу, через інформування про склад і зміст документів шляхом створення електронних ресурсів на основі сучасних інформаційних технологій. Створення та впровадження нових інформаційних продуктів (електронних каталогів, облікових, тематичних, іменних та ін. баз даних) архівної та рукописної спадщини, представлення архівної інформації в інтернеті сприяють піднесенню ролі архівів як вирішального фактора забезпечення одного з фундаментальних громадянських прав демократичного суспільства – права доступу до інформації.

С. В. Сохань у доповіді «Книга-архів» як джерело вивчення документної спадщини київських монастирів: археографічний та книгознавчий аспект» відзначила, що порівняльний аналіз «книги-архіву» зі збірниками копій документів, монастирськими описами цих документів окремо визначеного монастиря із фондів ІР НБУВ та залишків документального архіву цього монастиря дає змогу вирішувати не тільки питання про ступінь повноти «книги-архіву», але і визначити причини появи збірників певного змісту в даний історичний період. Виявлені розбіжності та специфічні особливості «книг-архівів» монастирів при археографічному та книгознавчому дослідженні дають можливість простежити відмінність цих «книг-архівів» з урахуванням різних умов їх створення на території України та мати уяву про загальні та спільні закономірності цього процесу в цілому.

Доповідь **Т. В. Міцан** «Актові документи з колекційних фондів ІР НБУВ як складова інформаційних ресурсів з історії України XVII–XVIII ст.» була присвячена джерелознавчому аналізу документів колекції Всеукраїнського історичного музею імені Т. Г. Шевченка, зокрема дослідженню актових документів, що є цінними джерелами з історії майнових та земельних відносин козацької старшини XVII–XVIII ст. Ці документи становлять унікальну змістовну та репрезентативну частину джерельної бази з вивчення козакознавчої теми і є одним зі складників інформаційних ресурсів з історії України XVII–XVIII ст.

У доповіді **О. А. Іванової** «Напрями вдосконалення баз даних кирилических рукописних книг XIII–XVI ст.» було висвітлено специфіку описування та каталогізації рукописних книг, у тому числі в автоматизованому варіанті; розкрито шляхи вирішення цього питання в ІР НБУВ у вигляді бази даних «Кодекс»; простежено напрями вдосконалення баз даних для користувачів та дослідників; наведено конкретні приклади використан-

ня бази даних у кодикологічних дослідженнях рукописів XVI ст. тощо.

Л. А. Гнатенко у доповіді «Проблеми створення бази даних для Державної реєстрації давніх кирилических кодексів на основі автоматизованої системи бібліотек ІРБИС» відзначила, що основною проблемою створення бази даних давніх пам'яток, яка укладається для Державного реєстру національного культурного надбання, є те, що автоматизована система бібліотек ІРБИС не адаптована для Державної реєстрації давніх кирилических рукописних кодексів (РК). Доповідачка звернула увагу, що необхідним є проведення першого, попереднього, етапу реєстрації кирилических рукописних книг, які зберігаються в книгосховищах України. Необхідність цього етапу зумовлена відсутністю в бібліотеках, архівах, музеях України наукових каталогів РК, які б слугували джерелами для складання Державного реєстру книжкових пам'яток України, науково-методичної літератури, а також фахівців відповідного рівня для виконання такої роботи. Вона також зазначила, що для першого етапу актуальним є розроблення загальнонаукових підходів до створення Державного реєстру, що дозволить виявити кількість, жанровий і хронологічний склад РК, висвітлити основні проблеми їх державної реєстрації та наукового опису.

У доповіді **І. В. Клименко** «Періодичні видання як носії історичної інформації з суспільно-політичного і духовно-культурного життя кін. XIX – поч. XX ст. в Україні» було підкреслено, що специфічними рисами періодичних видань є комплексний і синтетичний характер, а також оперативність подання інформації про певні події. Наявність різних публіцистичних жанрів (статті, кореспонденція, нариси, огляди, звіти, хроніка, оголошення, рецензії), які оперативно фіксують події, явища, відбиваючи дух часу, робить періодичну пресу особливим видом історичних джерел.

І. С. Корчемна у доповіді «До проблеми створення бази даних з обліку архівних документів ІР НБУВ» розглянула питання щодо створення в перспективі бази даних з обліку архівних документів ІР НБУВ, висвітлено шляхи вдосконалення процесу обліку рукописних матеріалів під час комплектування, зберігання та використання, проаналізовано переваги використання сучасної інформаційної системи, яка б надала можливість автоматизувати рутинну роботу із заповнення всієї облікової документації, зв'язаної з прийманням, опрацюванням, перевірянням тощо рукописних матеріалів.

Виступ **О. М. Гальченко** «Науковий опис середньовічних оправ та його формалізація в базі даних «Кодекс» у ІР НБУВ» був присвячений проблемам формалізації наукового опису на оправи кирилических рукописних книг XII–XVI ст. для бази даних «Кодекс», що створена в ІР НБУВ. На прикладі заповнення рубрики «Оправа» автор розглядає складові елементи оправи, які необхідно вносити до бази, щоб дослідники змогли скласти уявлення про її техніко-конструктивні особливості, характерні для конкретних типів та видів оправ.

Було визнано за доцільне застосувати три рівні деталізації опису оправи відповідно до часу їх виготовлення. Перший рівень опису – це оправи, створені до XVI ст. включно, другий – XVII–XVIII ст., третій – XIX–XX ст. Найбільш детальним є перший рівень опису з огляду на те, що до наших днів дійшла незначна кількість первинних оправ, а саме вони найбільш цікаві для дослідників. При описуванні оправ другого рівня слід звертати увагу на художнє оформлення, яке має велике значення для визначення їх регіонального походження. Описування оправ третього рівня не вимагає докладної деталізації через однотипність їх конструкцій.

Доповідь **О. М. Березовського** «Електронні бази даних Інституту архівознавства: сучасний стан та перспективи» була присвячена проблемам автоматизації науково-довідкового апарату в архівах. Доповідач зазначив, що для створення документних баз даних було використано інформаційно-пошуковий пакет CDS/ISIS для Windows. Охарактеризовано основні параметри та особливості даного пакету прикладних програм, що відрізняють CDS/ISIS від інших систем управління базами даних. Визначено основні поля та параметри електронних баз даних, створених на Архівний фонд НАН України. Охарактеризовано локальну систему керування та пошукову систему баз даних. Висвітлено можливість та перспективу застосування в базах даних гіпертексту та гіпермедіа. Охарактеризовано сучасний стан та перспективи використання електронних баз даних Інституту архівознавства НБУВ.

Доповідь **Г. В. Індиченко** «Інформаційні ресурси Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з вивчення академічної науки країн Прибалтики» присвячена аналізу інформаційних ресурсів НБУВ з історії та сучасного стану академічної науки країн Балтії. У доповіді зазначалося, що на сучас-

ному етапі в науковому середовищі України широко обговорюються питання реформування науки країни, оптимізації діяльності науково-дослідних установ, збалансування системи досліджень, яка б задовольнила суспільство і науку в цілому. Доповідач звернула увагу на те, що вивчення зарубіжного досвіду організації академічної науки набуває актуального значення для нашої країни, а посилення ролі науки в житті сучасного суспільства супроводжується підвищенням інтересу до наукового знання, форм організації науки в інших країнах. Необхідним також є ознайомлення наукової громадськості із сучасними досягненнями зарубіжних академічних наукових товариств і академій наук; у цьому аспекті викликають інтерес сучасні науково-дослідні реалії країн Балтії. Охарактеризовано інформаційні ресурси офіційних веб-сайтів Естонської, Латвійської, Литовської академій наук.

Підбиваючи підсумки роботи секції, Л. М. Яременко підкреслила, що виголошені доповіді та жвава дискусія з їх обговорення свідчать про певні здобутки архівів і бібліотек у розробленні електронних ресурсів своїх документних фондів та велику зацікавленість наукової спільноти у всебічному і якнайшвидшому доступі до цієї інформації. Можна також констатувати, що зростаюче впровадження електронних технологій у використання та збереження архівних і рукописних фондів та колекцій, створення новітніх сучасних форм загального доступу до інформаційного потенціалу документів надає бібліотекам і архівним інституціям у XXI ст. нові, ширші можливості та значно підносить їх суспільне та культурне значення.

Л. Яременко,

директор Інституту архівознавства НБУВ,
канд. іст. наук

Т. Міцан,

с. н. с. НБУВ, канд. іст. наук

Сучасна українська біографістика: досвід та проблеми розвитку

Учасники секційного засідання «Сучасна українська біографістика в інформаційному просторі держави» обговорили широке коло проблем, пов'язаних із розвитком вітчизняної та зарубіжної біографістики (біографіки) та біобібліографії на тлі зростаючих інформаційних потреб суспільства.

В. о. директора Інституту біографічних досліджень НБУВ, канд. іст. наук **В. І. Попик** свою доповідь «Довідкова біографістика у вітчизняному та зарубіжному електронному інформаційному просторі» присвятив проблемам розроблення і впровадження Інститутом біографічних досліджень загальнонаціонального елект-

ронного інформаційного біобібліографічного ресурсу – «Українського національного біографічного архіву» (УНБА). Доповідач докладно зупинився також на проблемі використання не лише історико-біографічних матеріалів, але й актуальної біографічної інформації про наших сучасників – учених, освітян, діячів культури – як дієвого чинника, механізму інтеграції вітчизняної науки, освіти і культури до світового гуманітарного простору.

Виступ В. І. Попика викликав зацікавлену дискусію щодо стану та перспектив розвитку електронних довідково-інформаційних ресурсів наукових установ

НАН України і галузевих академій, вищих навчальних закладів, бібліотек, архівів, музеїв, громадських та приватних дослідницьких осередків, що покликані сприяти пропаганді наукових здобутків українських учених, біографістів зокрема. Так, завідувач кафедри Київського національного медичного університету імені О. О. Богомольця д-р іст. наук, проф. **В. П. Ляхоцький** висловив пропозицію щодо необхідності дво- (українською та російською) і тримовного (українською, російською, англійською) подання матеріалів в УНБА, що дасть змогу знайомити більш широке коло користувачів електронних мереж з історичною та культурною спадщиною України через життєписи її достойників. На це В. І. Попик зауважив, що у програмне забезпечення УНБА закладено відповідні можливості, а крім того, на перспективу передбачено подання біографічних матеріалів і оригінальних документів також мовами етнічних меншин України, однак ця робота потребує залучення відповідних спеціалістів, яких ІБД не має.

З доповіддю «Міждисциплінарний підхід до методичних засад довідкової біографістики» виступила провідний науковий співробітник НБУВ, канд. іст. наук **С. М. Ляшко**. Вона проаналізувала шляхи розвитку системи довідкових видань Росії та України в ХХ ст., яка була представлена багатотомними універсальними енциклопедичними виданнями, енциклопедичними словниками, а також галузевими, тематичними, регіональними довідковими виданнями. На її думку, теорія і практика підготовки біографічних довідкових видань тісно пов'язана з двома науковими дисциплінами – біографістикою і книгознавством. Біографічна складова довідкових видань представлена сукупністю персоналій, створених на відповідній джерельній базі за допомогою методів біографістики та інших наукових дисциплін. Методи книгознавства застосовуються для формування системи збереження і подання біографічного матеріалу в книжковій формі: визначення структури і основних елементів довідкових видань, пошуку оптимальних шляхів підвищення їх інформаційного наповнення. С. М. Ляшко наголосила, що причини нинішнього незадовільного стану підготовки більшості довідкових видань криються у розмаїтості поглядів спеціалістів на типологію довідкових видань, які визначають методику підготовки конкретних різновидів довідкових видань і, відповідно, змістовну і бібліографічну частину персоналій.

Старший науковий співробітник НБУВ, канд. іст. наук **О. М. Яценко** у доповіді «Сучасні тенденції розвитку біобібліографії в Україні» проаналізував стан біобібліографічної інформації в умовах формування інформаційного суспільства, основні тенденції її сучасного розвитку та подальші перспективи в умовах впровадження новітніх бібліотечно-інформаційних технологій.

Заступник директора з наукової роботи Наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, канд. філос. наук **О. Б. Гуцуляк** у

доповіді «Біобібліографістика Прикарпаття» розповів про великий науково-дослідний та видавничий проект «Біобібліографічний словник Івано-Франківщини», започаткований працівниками бібліотеки, що передбачає і створення регіонального електронного біографічного архіву.

Чимало доповідей і повідомлень було присвячено проблемам джерельної бази біографічних досліджень. Старший науковий співробітник НБУВ, д-р іст. наук, професор **Т. І. Ківшар** у доповіді «Основні джерела вивчення біографії Степана Онисовича Сірополка (1893–1917)» висвітлила значення такого важливого джерела вивчення біографії, як особові справи, що зберігаються за місцем народження, навчання чи роботи діяча і містять добірки особистих документів, метричні книги, які є основними найбільш вірогідними джерелами в процесі встановлення автентичних біографічних даних (дата і місце народження, відомості про батьків і хрещених, навчання, робота тощо). Виявлення цих джерел, на думку Т. І. Ківшар, є необхідною умовою реконструкції життєвого шляху будь-якої персоналії.

Обговоренню джерелознавчих проблем були присвячені також виступи науковців відділу образотворчого мистецтва НБУВ: молодших наукових співробітників **Т. А. Галькевич** – «Друковані каталоги мистецьких виставок як біографічне та іконографічне джерело» та **Л. М. Гутник** – «Український кіноплакат як інформаційне джерело до творчої біографії кіномитців». Виступ «Архівні фотодокументи Музичного товариства ім. М. Д. Леонтовича як іконографічне джерело Українського національного біографічного архіву» н. с. НБУВ **О. В. Бугасвої** був присвячений колекції, що налічує понад 160 фотодокументів з історії української музичної культури 20-х років ХХ ст. і зберігається в архіві Музичного товариства ім. М. Д. Леонтовича (ІР НБУВ, ф. 50). Це ексклюзивні персональні та групові фото провідних і маловідомих осіб та виконавських колективів Бердянська, Білої Церкви, Гайсина, Козельця, Кам'янка-Подільського, Києва, Лохвиці, Миколаєва, Полтави, Ромен, Чернігова, Херсона та ін., що входили до складу Товариства. Як відзначила доповідачка, необхідність утворення власного «фотоархіву» була зумовлена потребами видавничого відділу Товариства – для ілюстрування біографічних статей, некрологів, ювілейних дат, хронік з місця подій, звітів. Молодший науковий співробітник НБУВ, канд. іст. наук **Т. А. Якубова** виступила з повідомленням «Історична інформація польськокомовного фонду відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій і Інституту рукопису НБУВ до військових біографій історичних осіб турецько-татарського прикордоння (XVI–XVII ст.)». Науковий співробітник НБУВ, канд. філол. наук **Л. Г. Рева** у виступі «Літературознавчі та історико-літературні видання – один із ресурсів наповнення Українського національного біографічного архіву» зупинилась на аналізі видів та жанрів цих видань у контексті їх використання як джерел біографічних досліджень.

Науковий співробітник Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України **М. М. Трегуб** у повідомленні «До питання видання покажчика архівних матеріалів біографічного словника І. О. Левицького (з рукописних фондів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України)» дала докладну характеристику матеріалів до біографічного словника галицьких, буковинських та закарпатських українських письменників, учених, культурних, громадських та політичних діячів ХІХ ст., відомого в літературі як «Словник І. Левицького». Це матеріали у 105 папках, що містять 3578 одиниць збереження різного обсягу – від одного аркуша (Антоній Баран) формату шкільного зошита до 255 аркушів (Олександр Барвінський). М. М. Трегуб повідомила про ідею видання покажчика архівних матеріалів біографічного словника І. О. Левицького та підготовку першого тому, до якого внесено 436 персоналій на літери А – Б.

Зав. бібліотеки Кримського філіалу Інституту археології НАН України **О. В. Старовойтова** розповіла про склад особового архівного фонду відомого вченого-археолога і педагога Елли Ісаївни Соломонік (1917–2005). На її думку, особлива цінність фонду Е. І. Соломонік полягає в тому, що він включає відомості про античну епіграфіку, яка знаходиться як у спеціалізованій літературі, так і в книгах та журналах, що не стосуються безпосередньо епіграфіки.

В. В. Ковалінський, завідувач відділу Музею історії Києва, автор багатьох досліджень з історії Києва, зокрема циклу книг «Київські мініатюри», редактор журналу «Купола», поділився роздумами з досвіду своєї роботи над історико-біографічними виданнями і наголосив, що основним принципом дослідження завжди має бути об'єктивне відображення фактів особистої історії у контексті історичних реалій певної доби. Лише відмовившись від стереотипів, відсторонившись від сучасних упереджень, на його думку, можливо досягти правдивої реконструкції біографій осіб, які жили і діяли за зовсім інших умов, в іншій системі цінностей і уявлень.

Нові підходи до вивчення й інтерпретації «сімейної історії» як невід'ємної частини біографіки висвітлила у своїй доповіді про київську родину Бунге, яка дала Україні і Росії чимало відомих діячів, старший науковий співробітник НБУВ, канд. іст. наук **О. В. Малій**.

Вже стало традицією, що на наукових форумах, організованих Інститутом біографічних досліджень НБУВ, значна увага приділяється висвітленню невідомих та маловідомих сторінок з життя окремих представників української історії, науки та культури. Старший науковий співробітник НБУВ, канд. іст. наук **Н. І. Любовець** у виступі «Київський період діяльності Олександра Олександровича Котляревського – славіста, етнографа, фольклориста» висвітлила факти біографії українського вченого, який народився у Полтавській губернії, працював протягом шести років у Києві як професор Університету Св. Володимира та Голова Історичного товариства Нестора-Літописця (1877–81 рр.), але на сьогодні здебільшого асоціюється виключно з

російською наукою. У російських довідкових біографічних ресурсах немає належної інформації про діяльність О. О. Котляревського в Києві, де він обстоював самобутність і самостійність української мови, потребу розвитку її літературної форми. На думку Н. І. Любовець, оприлюднення фактів життєдіяльності О. О. Котляревського в контексті розвитку української культури, дослідження його співпраці з українськими педагогами та вченими у той час (Н. П. Задерацький, О. Ф. Кістяківський, М. О. Максимович та ін.) дасть змогу об'єктивно висвітлити обставини життя Олександра Котляревського, його органічний зв'язок з Україною.

Молодший науковий співробітник НБУВ **І. С. Шеке-ра** виступила з повідомленням «Іриней Фальковський (єпископ Чигиринський) та його роль у формуванні фонду бібліотеки Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря», у якому звернула увагу присутніх на періоди 1807–1811 та 1813–1823 рр., коли І. Фальковський був намісником Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря і зробив помітний внесок у формування його бібліотечного фонду та складання рукописного каталогу. Зав. сектору НБУВ **З. Б. Афанасьєва** у повідомленні «Митрофан Вікторович Довнар-Запольський: особистість та творча спадщина (біографічне дослідження)» розповіла про київський період (1901–1918) його діяльності, який став вершиною досягнень вченого і педагога як історика та організатора і керівника першого в Росії Комерційного інституту. Молодший науковий співробітник НБУВ **І. М. Шихненко** проаналізував праці О. Грушевського, присвячені діяльності окремих відомих представників української історичної науки: М. Костомарова, П. Куліша, О. Русова, підкреслив внесок О. Грушевського у розвиток української біографістики першої третини ХХ ст.

Виступ молодшого наукового співробітника НБУВ **О. М. Донець** «Маловідомі сторінки творчої біографії художника-авангардиста Кирила Зданевича: воєнний лубок зі збірки відділу образотворчих мистецтв НБУВ» був присвячений висвітленню творчої діяльності відомого грузинського художника-авангардиста Кирила Зданевича, зокрема його роботі над випуском лубків у роки Другої світової війни.

У рамках роботи секції було проведено презентацію видання «Ляшко Світлана Миколаївна: Біобіографія», підготовленого співробітниками Інституту біографічних досліджень НБУВ доктором іст. наук Т. І. Ківшар та канд. іст. наук О. М. Яценком та виданого до ювілею відомої дослідниці історії вітчизняних довідково-біографічних видань, теоретичних і методичних проблем біографістики.

В. Попик,

в. о. директора Інституту біографічних досліджень НБУВ, канд. іст. наук

Н. Любовець,

учений секретар Інституту біографічних досліджень НБУВ, канд. іст. наук

Бібліотекознавча спадщина: формування електронних ресурсів

У роботі круглого столу «Бібліотекознавча спадщина: формування електронних ресурсів» взяли участь провідні фахівці Харківської державної національної бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Національної парламентської бібліотеки України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Київського національного університету культури і мистецтв, Українського інституту науково-технічної та економічної інформації, НБУВ.

Тематика доповідей та повідомлень охоплювала такий спектр питань, як: концепції формування, системний підхід до створення електронного бібліотекознавчого ресурсу, сучасний стан, перспективи розвитку та проблеми використання; технологія формування і перспективи кооперативної роботи, спрямовані на інформаційне наповнення електронного бібліотекознавчого ресурсу; проблеми створення фондів електронних документів, розроблення лінгвістичного забезпечення для вирішення питань ефективного пошуку; аспекти автоматизації та розвитку бібліотечно-інформаційних систем як програмно-технічної основи створення електронного бібліотекознавчого ресурсу. Під час роботи круглого столу демонструвалися електронні версії рідкісних видань спеціалізованого фонду читальної зали бібліотекознавчої літератури НБУВ, зокрема часописи Всенародної бібліотеки України (нині НБУВ) «Бібліотечний журнал» (1925–1926 рр.), три випуски «Бібліотечного збірника» (1926–1927 рр.) тощо.

Інформатизація усіх сфер суспільного життя і виробництва, розвиток сучасних засобів телекомунікаційного зв'язку, інтернет, інтранет та екстранет технологій справляють значний вплив на еволюцію професійних інформаційних комунікацій, надають нові можливості для створення та збереження документного ресурсу для потреб фахівців бібліотечно-інформаційної сфери.

У доповідях учасників круглого столу констатувалося, що сучасний етап розвитку засобів професійних інформаційних комунікацій ставить на часі питання поглиблення студії у контексті змістовного наповнення онлайн-ої професійної інформації у галузі бібліотекознавства та суміжних наук, наголошувалося на необхідності створення концентрованого (скоординованого) електронного бібліотекознавчого ресурсу, в тому числі і бібліотекознавчої спадщини кінця XIX – початку XX століття.

Зокрема, **О. В. Воскобойнікова-Гузєва**, директор Інституту бібліотекознавства НБУВ, канд. іст. наук, у своїй доповіді «Проекти з поцифрування бібліотекознавчої спадщини: досвід і перспективи» зазначила, що питання створення цифрової колекції українських бібліотекознавчих видань перших десятиліть XX ст. стало на часі як у зв'язку з наближенням 90-річного ювілею Національної бібліотеки України імені

В. І. Вернадського, коли слід вшанувати пам'ять її засновників та розбудовників і популяризувати їхній науковий доробок, так і з огляду на необхідність збереження певної частини видань, оскільки виходили вони обмеженим тиражем, часто на неякісному папері, фонди ці страждали під час численних переїздів у 20-ті роки, у часи Великої Вітчизняної війни.

У 2007 р. проект з поцифрування рідкісних видань із фондів читальної зали за ініціативою співробітників відділу бібліотекознавства було розпочато зі створення електронної версії часопису «Бібліотечний журнал», який видавався у Всенародній бібліотеці України у 1925–26 роках як орган співробітників, і, як зазначали члени редколегії Г. Базилевич, Ф. Максименко, Н. Писькорський, М. Ясинський, був призначений для «живого обміну думками бібліотекарями та зближення життя окремих відділів».

Другим виданням для поцифрування був відібраний «Бібліотечний збірник» – неперіодичне видання Всенародної бібліотеки України при Українській академії наук. Збірник виходив у 1926–1927 рр., всього вийшло три випуски, членами редколегії були В. Козловський, С. Постернак, М. Сагарда. Перший випуск, під відповідною назвою, містить праці Першої конференції наукових бібліотек УСРР (28–31 грудня 1925 р., м. Київ) і має непересічну наукову цінність для істориків бібліотечної та бібліографічної науки. Другий – «На науково-бібліотечному фронті УСРР» – містить цикл статей С. Постернака, Д. Балики, В. Іваницького, В. Козловського, О. Полуляха, присвячених підсумкам діяльності ВБУ, напрямам підготовки та перепідготовки середнього персоналу наукових бібліотек та наукових працівників у галузі бібліотекознавства та бібліографії. У третьому випуску «Бібліографія на Україні» у роботах М. Ясинського, С. Маслова, М. Сагарди, Ф. Максименка, Д. Балики, С. Рубінштейна висвітлено широке коло питань стосовно українського бібліографічного репертуару, рекомендаційної бібліографії та історії бібліографії в Україні. У випуску також опубліковано документи про діяльність новоутвореного центрального органа бібліографії в Україні – Бібліографічної комісії УАН у Києві.

Наступні видання, які вже поцифровано, – це широко відомі праці визнаних бібліотекознавців початку XX ст.: Л. Биковського «Національна бібліотека Української держави (1918–1921) (Берлін, 1923) та Д. Балики «Бібліотека у минулому: Короткий історичний нарис» (К., 1925). Дані видання в електронному форматі вже доступні користувачам читальної зали бібліотекознавчої літератури і є важливим доповненням до відповідного інформаційного ресурсу.

Слід зазначити, що тематика, яку обговорювали фахівці під час роботи круглого столу, вийшла за межі попе-

редньо визначеної його назви і охопила комплекс актуальних проблем щодо підготовки сучасного бібліотечно-го спеціаліста; впровадження оновлених форм, методів, методик у систему бібліотечно-інформаційної освіти з огляду на зміни її змісту і якості, що зумовлені інноваціями у професійній діяльності бібліотекаря. Тому жваве обговорення викликала доповідь д-ра пед. наук, професора, зав. кафедри книгознавства і видавничої діяльності Інституту державного управління і права КНУКіМ **Л. Г. Петрової** «Нова концепція розвитку спеціальності книгознавства, бібліотекознавства і бібліографії». Доповідачка зазначила, що вирішення проблеми підготовки бібліотечно-інформаційного менеджера на якісно новому рівні, що відповідає міжнародним стандартам, зумовлює вибір адекватної стратегії підготовки кадрів, потребує впровадження продуктивних, пошукових методів і прийомів навчання, що сприятиме формуванню професійно творчої генерації бібліотечних фахівців. Для реалізації цих завдань необхідно, насамперед, спрямувати нинішню систему навчання на її системоутворювальний чинник – активне засвоєння знань, умінь і навичок шляхом організації навчально-пізнавальної діяльності студентів на базі сучасної бібліотеки.

Підготовці українських бібліографічних фахових видань, їх змістовному наповненню в сучасних умовах був присвячений виступ **В. О. Кононенко**, зав. відділу Національної парламентської бібліотеки України. Вона відзначила, що НПБ України (далі НПБ України) – єдина установа держави, яка послідовно обліковує матеріали з проблем бібліотекознавства та бібліографознавства. Вони представлені в інформаційному поточному бібліографічному посібнику «Бібліографознавство і бібліографія України», який виходить з 1971 року, і у ретроспективних науково-допоміжних покажчиках «Бібліотекознавство України» і «Бібліографознавство України», в яких кумулюються матеріали за 5 років. Вони започатковані в 1995 році і готуються спільно з ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

Зміст цих посібників, збільшення їх обсягу свідчить про те, що в останнє десятиріччя відбувається значне поживлення наукової діяльності, вводяться в науковий обіг безцінні матеріали із архівів, спецховищ, виникла можливість ознайомлення з дослідженнями зарубіжних колег. Сьогодні, як зауважила далі **В. А. Кононенко**, спостерігаємо широке типологічне різноманіття видань, присвячених книгознавцям, бібліотекарям, бібліографам. Це монографії, дисертації, спогади, статті, нариси і довідки у фахових збірниках, біобібліографічних довідниках, словниках, календарях знаменних і пам'ятних дат тощо.

Особливу увагу привертають посібники, які нечасто зустрічаються – автобіобібліографія. Це той рідкісний випадок, коли письменник, дослідник, бібліограф, упорядник – одна особа. Приклади таких видань: «У службах українській книжці», присвячена Леву Биковському, та «Марта Тарнавська».

Науково-теоретичні засади та практику створення бібліографічних покажчиків викладено в доповіді

Л. О. Пономаренко, зав. відділу Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського (далі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського). Доповідачка зазначила, що науково-допоміжні посібники є важливою складовою в системі бібліографічних видань для освітньої галузі. Ретроспективні науково-допоміжні посібники ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського представлені насамперед такими тематичними покажчиками: «Формування активної життєвої позиції молодого громадянина України» (К., 2002), «Гід з громадянської освіти в Україні» (К.; Донецьк, 2003), «Професійна освіта України за роки незалежності (1991–2003 рр.)» (К., 2004), «Профільне навчання в старшій школі: шляхи розвитку» (К., 2004, вип. 1), «Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми розвитку, інтеграція до європейського освітнього простору (1991–2006)» (2006), «Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського: п'ять років діяльності (2000–2004)» (К., 2005). Останнє з названих видань максимально повно відображає діяльність бібліотеки як національного галузевого книгосховища, головного науково-інформаційного центру забезпечення педагогічної науки, освіти і практики, координаційно-методичного центру мережі освітніх бібліотек, науково-дослідної установи з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства. До покажчика увійшли відомості як про опубліковані праці – бібліографічні посібники (галузеві, тематичні, персональні), бібліографічні списки, друковані каталоги, календарі знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти і педагогічної науки, методичні розробки з проблем бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства, наукові статті та рецензії у тематичних збірниках, матеріалах конференцій, часописах, так і неопубліковані матеріали. Проаналізувавши досвід роботи професійного колективу зі створення рекомендаційних бібліографічних посібників, поточної бібліографічної продукції, **Л. О. Пономаренко** відзначила, що саме у такий спосіб ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського найповніше реалізує свої інформаційні можливості. В кінці свого виступу доповідачка наголосила на необхідності координації та кооперації праці бібліографів освітніх книгозбірень, інформаційних центрів та учених у підготовці таких типів посібників, активізації бібліографічної роботи у регіонах.

Тему практичної роботи зі створення бібліографічних покажчиків в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського продовжила зав. відділу Бібліотеки **Н. Г. Мацібора** у своїй доповіді «Науково-бібліографічне дослідження «Часописи XIX–XX ст.» психолого-педагогічної тематики з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (в традиційному та електронному описі)». Зокрема, доповідачка повідомила про те, що для інформаційного забезпечення науковців, освітян у їхніх дослідженнях з питань історії освіти, бібліотечної справи фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Су-

хомлинського у межах НДР «Теоретичні засади формування інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» у напрямі «Формування джерельної бази дослідження» (науковий керівник – канд. іст. наук П. І. Рогова) розпочато науково-бібліографічне дослідження зі створення науково-допоміжного бібліографічного покажчика «Психолого-педагогічні часописи з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. 1807–1917 рр.» У доповіді було детально охарактеризовано раритетні періодичні видання, яких у фонді бібліотеки нараховується 130 назв. Як зауважила далі Н. Г. Мацібора, в результаті проведеного дослідження у науковий обіг уперше буде введено фактологічну інформацію стосовно редколегій, місця видання, періодичності тощо, також планується дослідити історико-функціональні особливості: визначення чітких меж виходу того чи іншого видання, встановлення імен головних редакторів, видавців, авторів цих часописів та прізвищ журналістів, письменників, представників науково-педагогічної інтелігенції, які брали участь у творенні змісту бібліографічних видань. Створений покажчик допоможе читачеві зорієнтуватися у багатстві інформаційних ресурсів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Такі видання слугуватимуть користувачеві у здійсненні дослідницьких завдань не лише в галузі педагогічних наук, вони знадобляться і культурологам та бібліотекознавцям.

Визнаними документно-інформаційними центрами для освіти та самоосвіти фахівців бібліотечної справи є спеціалізовані фонди, що створюються і діють у провідних бібліотеках і як самостійні структурні підрозділи, і у складі відповідних наукових, науково-методичних відділів бібліотек. Саме ці фонди стають базовими для формування електронного бібліотекознавчого ресурсу.

Так, низка виступів учасників круглого столу, а це представники Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (ХДНБ ім. В. Г. Короленка), Національної парламентської бібліотеки України (НПБ України), ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), була присвячена проблемам формування бібліотекознавчих фондів як у традиційному, так і в електронному варіантах. Зокрема, **Л. В. Глазунова**, головний бібліотекар ХДНБ ім. В. Г. Короленка, у своїй доповіді «ХДНБ ім. В. Г. Короленка як центр інтеграції бібліотекознавчих ресурсів регіону» розповіла про те, що Бібліотека має один із найстаріших в Україні фондів літератури з питань бібліотекознавства та бібліографознавства. Фонд налічує понад 16 тис. одиниць вітчизняних і зарубіжних видань з питань історії, теорії, методики і практики бібліотекознавства. Значну його частину складають періодичні та продовжувані видання. З відкриттям у 1993 р. зали бібліотекознавчої літератури було створено сприятливі умови для роботи з формування, розкриття та вивчення цього фонду. Низка проведе-

них локальних фондознавчих досліджень протягом 1993–1999 рр. (теми: «Періодичні видання та видання, що продовжуються, з бібліотекознавства у фондах ХДНБ», «Якісний склад бібліотекознавчої літератури у фонді основного зберігання та його відображення у довідковому апараті бібліотеки» тощо) дала змогу виявити прогалини в комплектуванні фонду і продовжити роботу з його докомплектування, оптимізувати ДБА. Впровадження комп'ютерних технологій в роботу Бібліотеки, як зазначила далі доповідачка, дозволило вийти на новий рівень задоволення інформаційних потреб користувачів. На веб-сайті Бібліотеки представлений ЕК книг, зведені каталоги періодичних видань, які надійшли до бібліотек Харкова, повнотекстові ресурси. Перспективи подальшого інформаційного забезпечення фахівців бібліотечно-інформаційної галузі вбачаються в інтеграції власних інформаційних ресурсів і надання їх у широке користування. Генерація інформації має відбуватися в межах ресурсного наповнення регіонального порталу «Харківщина» і розділу «Культура», до складу якого входить бібліотекознавство та суміжні дисципліни.

Про дослідження інформаційних потреб користувачів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з питань бібліотекознавства розповіла зав. відділу **І. І. Хемчян**. Аналіз читацьких категорій Бібліотеки здійснюється в поєднанні з вивченням їхніх інформаційних потреб і ступенем задоволення запитів користувачів. Зокрема, для зростання професійного рівня працівників освітянських книгозбірень у структурі ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського у 2001 р. було створено кабінет бібліотекознавства. У його фонді зібрано різноманітні документи, що відображають світову історію бібліотечної та книжкової справи, найновіші видання з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства та документознавства. Для оперативного ознайомлення бібліотечних працівників з новими надходженнями літератури до кабінету бібліотекознавства на сайті Бібліотеки в 2005 р. започатковано відповідну рубрику.

І. М. Гончар, головний бібліотекар НПБ України, охарактеризувала бібліотекознавчі ресурси, що зберігаються у секторі організації професійної самоосвіти, довідково-бібліографічний апарат сектору, електронну базу (загальний обсяг 71 293 зап.) документів з питань бібліотекознавства та суміжних наук. Доповідачка наголосила, що систематизування документів ускладнюється через відсутність нової редакції розділу Ч73 Таблиць ББК.

Цю тему продовжила **С. М. Масловська**, н. с. відділу бібліотекознавства НБУВ. Вона проаналізувала документне наповнення спеціалізованого фонду читальної зали бібліотекознавчої літератури за 2005–2007 рр., виділивши фахові видання, що користуються підвищеним попитом читачів. Доповідачка детально зупинилася на діючих локальних БД читальної зали, розповіла про їхнє формування та значення у підвищенні якісного рівня обслуговування фахівців бібліотечно-інформаційної галузі.

В окремих виступах приділялася увага історичним

аспектам бібліотечної справи в Україні та визначним бібліотекознавцям. Зокрема, **Т. В. Новальська**, професор Київського національного університету культури і мистецтв, канд. іст. наук, розкрила значення праць науковців кінця XIX – 20-х років XX ст. для розвитку загального та спеціального бібліотекознавства. Доповідка проаналізувала як відомі, так і маловідомі праці Д. Балики, Б. Боровича, А. Вияснівського, В. Іванушкіна, Ю. Меженка, Д. Чижевського, зупинилась на творчому доробку видатного педагога, письменника, публіциста, мовознавця Б. Грінченка, підкреслюючи, що його роботу «Перед широким світом» (1907 р.) можна вважати першою працею в Україні з соціології читання. У виступі підкреслено важливість і нагальну потребу в поцифруванні праць науковців, діячів освіти і культури даного періоду для їх збереження і подальшого дослідження.

Тему збереження цінних історичних документів, необхідність їх поцифрування та вільного доступу для широкого загалу науковців продовжила **В. В. Матусевич**, зав. відділу Українського інституту науково-технічної та економічної інформації, канд. іст. наук. У своїй доповіді «Перспективи формування електронного фонду матеріалів Бібліографічної комісії при УАН» вона висвітлила неабияке значення утвореної у 1927 р. Бібліографічної комісії ВУАН, основним колективним здобутком якої стало розроблення проекту Українського бібліографічного репертуару. Вже на Першому пленумі Бібліографічної комісії, як підкреслила доповідачка, було розглянуто п'ять доповідей визначних бібліотекознавців та бібліографів, а саме: 1. «Бібліографія на Україні XIX – XX ст» (М. Ясинський); 2. «Основні проблеми українського бібліографічного репертуару» (М. Сагарда); 3. «Організаційні питання рекомендаційної бібліографії» (Д. Балика); 4. «Завдання і план діяльності Бібліографічної Комісії ВУАН» (С. Постернак); 5. «Організаційні питання» (С. Постернак). Крім того, було оголошено доповіді «Завдання бібліографії на Україні» Ю. Меженка і М. Годкевича та «Організація бібліографії наукової літератури на Україні» С. Рубінштейна.

О. М. Василенко, зав. філії № 2 НБУВ, канд. іст. наук, проаналізувала історичні етапи становлення бібліотечної статистики на теренах України, які тісно пов'язані з історією бібліотечної справи та статистики країни. Бібліотечна статистика як галузь науково-практичної діяльності сформувалася на стику і в результаті взаємодії спеціалістів статистичної і бібліотечної галузей. Доповідка зазначила, що закладання теоретико-методологічних основ бібліотечної статистики відбувалося у пореформенний період (друга половина XIX – початок XX ст.). У доповіді розглянуто внесок у розвиток бібліотечної статистики спеціалістів земських статистичних органів, членів освітянських товариств та працівників бібліотек, зокрема таких відомих діячів у галузях статистики, бібліотекознавства та народної освіти, як О. Дідріхсон, І. Дриженко, С. Жилкін, Є. Ме-

динський, С. Сірополко, О. Фортунатов, Л. Хавкіна та інші.

А. А. Свобода, н. с. відділу бібліотекознавства НБУВ, у виступі «Накопичення локальних БД з історії бібліотек як джерело історико-бібліотекознавчих досліджень» простежила динаміку науково-дослідних робіт з історії бібліотечного будівництва, що їх розгорнули бібліотеки України різних рівнів. Доповідка, зокрема, підкреслила, що бібліотеки, враховуючи підвищений інтерес до історії бібліотек, намагаючись сприяти піднесенню рівня історико-бібліотекознавчих досліджень, видали методичні рекомендації, провели загальнодержавні, відомчі і міжвідомчі семінари і науково-практичні та теоретичні конференції, започаткували проведення читань, видання серій бібліографічних покажчиків, присвячених життю і діяльності вітчизняних бібліотекознавців, бібліографів, книгознавців, – Д. Балики, Ю. Меженка, К. Рубинського, С. Маслової, Л. Биковського, В. Дорошенка, Ф. Максимовича, С. Сірополка, М. Ясинського. Видано монографії з історії головних бібліотек держави – НБУВ, НПБ України, ХДНБ ім. В. Короленка та інших. А. А. Свобода також відзначила, що у 2007 році за рішенням Асоціації бібліотек України і під її егідою вийшов друком збірник з історії найбільших бібліотек загальнодержавного значення. Всі статті, авторами яких є переважно директори бібліотек, розглядають історію своїх установ як невід'ємну частину історії країни та історії бібліотечного будівництва в ній.

Завершила цикл виступів на історичну тематику **Ж. С. Романенко**, аспірантка Київського національного університету культури і мистецтв. Свою доповідь «М. Рубакін і розвиток бібліотечної психології в контексті бібліотечно-інформаційного обслуговування» вона присвятила 145-річчю від дня народження М. О. Рубакіна – видатного бібліотекаря, бібліографа, письменника, бібліофіла. Зокрема, було проаналізовано його праці «Что такое библиографическая психология?», «Психология читателя и книги», «Работа библиотекаря с точки зрения библиопсихологии», «Этюды о русской читающей публике». Ж. С. Романенко зазначила, що значний масив робіт М. О. Рубакіна є в інтернеті, що свідчить про те, що інтерес до його праць не згасає.

До уваги присутніх пропонувалися дві книжкові виставки: «Бібліотечно-інформаційне обслуговування в умовах нових інформаційних технологій» та «М. О. Рубакін», також учасники круглого столу мали змогу ознайомитися з наповненням БД читальної зали бібліотекознавчої літератури.

О. Воскобойнікова-Гузєва,

директор Інституту бібліотекознавства НБУВ, канд. іст. наук

Л. Петрова,

зав. кафедри КНУКіМ, д-р пед. наук, професор

С. Масловська,

наук. співробітник НБУВ

Збереження бібліотечно-інформаційних фондів: традиційні та нові підходи

Питання забезпечення збереження бібліотечно-інформаційних фондів на різних матеріальних носіях постійно перебувають у полі зору співробітників Центру консервації і реставрації НБУВ. Тож на семінарі-практикумі «Збереження бібліотечно-інформаційних фондів: традиційні та нові підходи» у рамках Міжнародної наукової конференції «Інтернет/екстранет-ресурси в наукових бібліотеках» обговорено широкий комплекс проблем, пов'язаних із забезпеченням збереження документів в епоху цифрових технологій, збереженням раритетних документів під час експонування на виставках, захистом бібліотечно-інформаційних ресурсів у державних бібліотеках України, досвідом страхового мікрофільмування та іншими аспектами збереження бібліотечних фондів.

У роботі семінару-практикуму взяли участь науковці та фахівці із Федерального центру консервації бібліотечних фондів Російської національної бібліотеки (РНБ, Санкт-Петербург), Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ, Київ), Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника (ЛНБ ім. В. Стефаника, Львів), Наукової бібліотеки Київського національного економічного університету (Київ), Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського (Київ), Державної наукової медичної бібліотеки (Київ), Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національного аграрного університету (Київ), Державної історичної бібліотеки, Інституту медичної екології та гігієни ім. О. М. Марзеева (Київ), Національної технічної бібліотеки Національного технічного університету України «КПІ» імені Г. І. Денисенка (Київ), Державної бібліотеки Національного авіаційного університету (Київ), Національної бібліотеки України для дітей (Київ), Інституту мікробіології та вірусології імені Д. К. Заболотного НАН України (Київ), Інституту проблем реєстрації інформації НАН України (Київ), Книжкової палати України, Міністерства культури та туризму України, а також спеціалісти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Доповідачами не раз підкреслювалось, що на сучасному етапі розвитку інноваційних технологій, які забезпечують збереження фондів у бібліотеці, архіві чи музеї, роботу слід вести у двох напрямках: збереження документа як основного носія інформації та збереження інформаційного змісту документа.

Відкрила роботу семінару-практикуму заступник генерального директора НБУВ, канд. іст. наук **Л. В. Муха**. Доповідачка охарактеризувала основні завдання фахівців зі збереження фондів на найближче майбутнє та окреслила перспективи діяльності та подальшого розвитку Центру консервації і реставрації (ЦКР) НБУВ, якому у 2007 р. виповнилося п'ятнадцять років. Вона зазначила, що на перспективу подальшого розвитку ЦКР НБУВ передбачається розширення й удосконалення всіх

напрямів наукової і виробничої діяльності. Насамперед, планується розширення, координація співробітництва і проведення спільних досліджень з науковцями НАН України. Серед них – технологічні процеси масової нейтралізації документів на папері для уповільнення процесів старіння матеріальної основи документів. У зв'язку з надходженням у Бібліотеку інформації на сучасних нетрадиційних носіях не залишаться поза увагою фахівців ЦКР НБУВ забезпечення їх збереження.

У планах наукової діяльності ЦКР НБУВ на найближчий час, зазначила Л. В. Муха, – питання вивчення процесів старіння нових матеріалів для розроблення і впровадження технологій стабілізації цих процесів, а також створення, підтримування оптимальних умов зберігання і консервації сучасних носіїв інформації.

Директор Федерального центру консервації бібліотечних фондів Російської національної бібліотеки, д-р техн. наук **С. О. Добрусіна** виступила з доповіддю «Забезпечення збереження документів у час цифрових технологій». Вона зосередила увагу присутніх на тому, що, по-перше, страхова копія першого покоління має бути автентичною оригіналу документа; по-друге, лабораторії для страхового копіювання (мікрофільмування) повинні проходити державну сертифікацію. В Російській Федерації такі підрозділи працюють у Російській державній бібліотеці (Москва), Російській національній бібліотеці (Санкт-Петербург), Всеросійській державній бібліотеці іноземної літератури ім. М. І. Рудоміно (Москва) та Всеросійському науково-дослідному інституті репрографії (Тула). Для оптимізації страхового мікрофільмування фахівці служби репрографії повинні працювати разом з фондоутримувачами та спеціалістами-консерваторами. С. О. Добрусіна зазначила також, що на відміну від процесу мікрофільмування у РДБ, де перед мікрофільмуванням документ розшивається, у Російській національній бібліотеці оправа книг не знімається – тож після копіювання повторне виготовлення оправи не потрібне. Вона підкреслила, що під час поцифрування оригінальних документів окрім відомих усім «критеріїв відбору» необхідно визначити «критерії якості візуальних матеріалів». Як правило, візуальний матеріал має бути чітким, не мати поверхневих дефектів, механічних пошкоджень у вигляді заломів, загинів та розривів. З аркушами документів треба мати можливість працювати без загрози їх пошкодження. Доповідачка також звернула увагу присутніх на результати дослідження довговічності компакт-дисків у РНБ, яке проводиться від 1997 р. Аналіз доступних з літератури даних показав, що основним критерієм оцінки пошкодження диску виступає некоригована частота появи похибок чи частота появи блоків з помилками. При «штучному старінні» в одному випадку диски піддавалися дії тільки високих температур, а в іншому – дії температури та відносної вологості повітря.

Із доповіддю «Цифрові комп'ютерні технології на варті збереження бібліотечних фондів» виступила н. с. Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника **Е. Р. Тимошенко**. Вона зауважила, що процес сканування сьогодні є необхідною складовою реставраційної роботи. По-перше, сканування дозволяє більш детально зафіксувати стан документа до реставрації; по-друге, виникає можливість спостерігати зміну кольорових характеристик матеріальної основи документа та матеріалів запису інформації у процесі виконання різноманітних реставраційних заходів; по-третє, за допомогою електронної копії можна повністю чи частково розробити план реставраційних робіт та коригувати його. У відділі наукової реставрації і консервації рідкісних видань ЛНБ ім. В. Стефаника від 2005 р. ведеться розроблення та постійне удосконалення програмного забезпечення «Мікроклімат», яке використовується для моніторингу мікроклімату книгосховищ, що дає змогу виконувати такі різноманітні операції, як введення даних, побудову графіків, розрахунки мінімальних, максимальних та середніх значень температури повітря. Доповідачка навела приклади застосування комп'ютерних технологій у ЛНБ ім. В. Стефаника і детально описала приклади використання цифрових комп'ютерних технологій для забезпечення збереження бібліотечних фондів та музейних експонатів.

З досвідом та проблемами підготовки документів до поцифрування у Національній науковій медичній бібліотеці поділилися заст. генерального директора **Т. А. Остапенко** та зав. відділу **Г. Г. Нежурбіда** у доповіді «Поцифрування фондів цінних та рідкісних видань: передпроектна підготовка». Вони зазначили, зокрема, що у разі, коли бібліотека не має власного обладнання для поцифрування фондів, можна вдатися до оренди такого обладнання в іншій установі, за умови його відповідності зазначеним цілям.

На необхідності врахування бібліотечними фахівцями поліграфічних техніко-технологічних аспектів акцентував увагу учасників семінару-практикуму зав. відділу наукових технологій збереження фондів, канд. техн. наук **М. М. Омельченко** у доповіді «Збереження бібліотечних фондів: видавничо-технологічні аспекти». Він пояснив, що такі матеріали, як папір, картон та шкіра, з яких виготовлено більшість книг, характеризуються певними капілярно-пористими властивостями. Тому вони потребують регулярного повітрообміну, щоб уникнути накопичення вологи в стінках целюлозних волокон. Доповідач підкреслив необхідність врахування *параметрів теплового балансу матеріалу*, тобто паперу та картону, у бібліотеці, що неухильно підтримується на поліграфічних підприємствах. Так, у типографії готові книги складаються на піддонах у такий спосіб, щоб чередувалися корінці та обрізи складених документів. А у бібліотеці часто можна спостерігати стоси книг, складених корінець до корінця, що докорінно неправильно, застеріг доповідач. Адже від вологості складових документа залежить як підтримання стабільного фізичного стану його матеріальної основи, так і форми книги, пояснив **М. М. Омельченко**.

У доповіді «Перспективи застосування дезінфікуючих засобів групи гуанідинів при зберіганні бібліотечних фондів на паперових носіях» д-р мед. наук, с. н. с. НБУВ **О. В. Сурмашева** на основі виконаних прикладних досліджень та аналізу літературних джерел розглянула актуальні питання захисту бібліотечних та архівних фондів від біологічного ураження грибами. Доповідачка відзначила, що дезінфектанти групи гуанідинів мають певні перспективи використання, як дезінфектанти, що відповідають вимогам безпечності для здоров'я персоналу та користувачів бібліотеки. Ця доповідь викликала неабиякий інтерес у учасників семінару-практикуму, оскільки питання медичної та санітарно-гігієнічної екології не часто обговорюються серед фахівців бібліотечної галузі. **О. В. Сурмашева** пояснила, що у бібліотекарів не повинно бути жодних упереджень щодо застосування цих дезінфектантів у бібліотечній практиці, адже вони давно і широко використовуються в таких медичних установах як пологові будинки, дитячі поліклініки тощо.

Учасники семінару-практикуму з цікавістю ознайомилися з результатами науково-прикладних обстежень колекцій, які оприлюднила н. с. НБУВ **Л. П. Затока** у доповіді «Системність в обстеженні колекцій НБУВ – базовий складник планування і реалізації консерваційних заходів», підготовленій у співавторстві з провідним інженером **Л. М. Волосатих**. Насамперед доповідачка наголосила, що системність в обстеженні колекцій полягає як у вивченні загальних для всієї колекції умов зберігання (параметрів температурно-вологісного, світлового режимів, мікробіологічного контролю повітря), так і у виконанні конкретних структурних і хіміко-технологічних досліджень матеріальної основи документів. Вона підкреслила, що з метою здійснення превентивної консервації різних видів документів бібліотеки в НБУВ регулярно виконуються обстеження масивів документів на рівні окремої вибірки. Для практичного впровадження фазової консервації як технології масової стабілізації матеріальної основи документів передбачено також проведення обстеження фактичного фізичного стану документів колекцій, що зберігаються у спеціалізованих підрозділах НБУВ, на рівні кожної одиниці зберігання. Обстеження передбачали проведення візуального огляду з метою виявлення механічного пошкодження, мікологічного та ентомологічного ураження, а також дослідження структурних і хімічних властивостей матеріальної основи документів (визначення кислотності, вологості паперу книжкових блоків і елементів оправ контактним способом). У плані наукової роботи на 2006–2007 рр. було передбачено проведення комплексного обстеження документів колекції арабських рукописів (Ф. 74), що зберігається в Інституті рукопису НБУВ, рідкісних документів сектору картографічних видань відділу обслуговування читачів літературою природничого та технічного профілю та колекційних документів відділу наукової організації основного фонду для розроблення технологічної схеми фазового зберігання різних видів документів та стабілізації їхньої матеріальної основи.

На необхідності виконання комплексного екологічного моніторингу при комплектуванні бібліотечних фондів новими надходженнями з типографій, дарами приватних осіб та установ, архівними матеріалами та особовими, а також ретроспективними фондами наголосили головний бібліотекар НБУВ **Т. В. Крікова** та інженер-хімік **Н. Б. Баляниця** у спільній доповіді «Організація екологічного моніторингу при комплектуванні бібліотечних фондів НБУВ». Вони висвітлили основні підходи, задіяні для організації цього напрямку роботи у бібліотеці, відповіли на конкретні запитання з питань мікроклімату приміщень, санітарно-гігієнічної обробки документів тощо.

Особливості алфавітного каталогу колишньої бібліотеки Університету святого Володимира, яка є складовою частиною фондів НБУВ, окреслила м. н. с. НБУВ **М. В. Іванова** у повідомленні «Алфавітний каталог бібліотеки Університету Св. Володимира Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: нові підходи до збереження». Вона висвітлила історію формування алфавітного каталогу бібліотеки Університету Св. Володимира, на основі якого буде створена електронна документальна база. Доповідачка розповіла, що на книжкові колекції фундаментальної університетської бібліотеки складено рукописний алфавітний картковий блок-каталог. Він є частиною генерального алфавітного каталогу НБУВ і складається з 585 пронумерованих томів. М. В. Іванова відзначила, що оскільки рукописний блок-каталог створено у XIX ст. з використанням матеріалів того часу, у яких протікають процеси природного старіння, він потребує постійної уваги як з боку фондоутримувачів, так і фахівців ЦКР НБУВ.

На конференції було представлено ще дві цікаві доповіді з питань збереження раритетних документів під час експонування на виставках та досвіду страхового мікрофільмування.

Так, у доповіді зав. відділу РДБ **Л. В. Черепанової** «Досвід страхового мікрофільмування в Російській державній бібліотеці» детально викладено не лише практичні підходи до справи, а також вказано електронні адреси організацій та установ, які задіяні у цьому процесі (Російський реєстр страхових мікроформ www.libf.ru/win/conservation). Автор наводить також електронну адресу www.libf.ru, де у розділі «Типовой технологический регламент по изготовлению страховых и пользовательских микрофильмов газет на 35 мм галогенидосеребряной пленке» надано інструкцію, у якій описано порядок побудови рулону та зразки необхідних трафаретів (зразок бібліографічного трафарету, зразок трафарету рулону, зразок запису у Російський реєстр страхових мікроформ). Є також інструкція зі здавання мікрофільмів у страхове сховище під назвою «Руководство по передаче и приему микрофильмов страхового фонда документов библиотек в федеральную техническую лабораторию». Ця інформація дуже корисна для такого складного, довготривалого та достатньо кропіткого процесу, як створення страхового мікрофільму.

Практичний досвід виставкової діяльності в Російській державній бібліотеці висвітлено у доповіді зав. сектору наукових досліджень Науково-дослідного центру консервації документів РДБ **О. М. Шапаліної** «Експонування документів РДБ». Висвітлено два напрями виставкової діяльності в РДБ: організація виставок на виставкових майданчиках РДБ та на виїзних виставках – як російських, так і зарубіжних. Викладено основні положення інструкції «Організація виставкової діяльності РДБ» та підкреслено необхідність проведення експертизи фізичного стану документа перед експонуванням. Саме за цими двома документами й приймається рішення про можливість експонування документів. При найменших ознаках зміни кольору матеріальної основи документа, фарбованого шару, окремих кольорів об'єкт негайно знімається з експонування та повертається у книгосховище. Знаходження оптимального балансу між забезпеченням збереження колекцій та їх експонуванням – одне з головних завдань консерваторів, підкреслила О. М. Шапаліна.

Практичним аспектам використання нових матеріалів для виготовлення дисків на основі таких складних хімічних речовин, як скло, кварц чи монокристали сапфіру, присвятив свій виступ заступник директора, д-р техн. наук Інституту проблем реєстрації інформації НАН України **А. А. Крючин**. Свій виступ про сучасний формат подавання інформації на дисках автор підтвердив дуже цікавою демонстрацією унікальних музичних записів з фондів Львівської консерваторії, відновлених фахівцями Інституту, який він представляє.

Для цьогоорічного семінару-практикуму з питань збереження фондів характерним було розширення кола зацікавлених учасників за рахунок представників не лише бібліотечної галузі, а й спеціалістів, які активно використовують для поцифрування обладнання провідних та відомих в Україні фірм. Так, директор ПП «Архівні інформаційні системи» **К. А. Віслобоков** поділився досвідом з поцифрування архівних документів на професійному сканері Zeutschel OS8000, створеному для швидкого, дбайливого та якісного копіювання саме архівних та бібліотечних ресурсів. Він охарактеризував сканери цієї фірми як продуктивну систему для сканування архівних справ, книг та окремих складних документів зі згасаючим текстом, форматом до 635 x 432 мм.

Учасники семінару-практикуму запропонували активізувати співпрацю бібліотечних, архівних установ та музеїв для розроблення та впровадження як традиційних, так і нових підходів до збереження бібліотечно-інформаційних фондів.

Л. Муха,

заст. генерального директора НБУВ, канд. іст. наук

С. Добрусина,

директор Федерального центру консервації бібліотечних фондів РНБ, д-р техн. наук

Л. Затока,

н. с. НБУВ

Міжнародне співробітництво бібліотек у формуванні електронного середовища наукових бібліотек

У рамках міжнародної наукової конференції «Інтранет/екстранет-ресурси в наукових бібліотеках» 9 жовтня 2007 р. відбулося спільне засідання Асоціації бібліотек України (АБУ) та Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук (далі – Рада).

У роботі засідання взяли участь зарубіжні гості: С. О. Добрусіна, директор Федерального центру консервації бібліотечних фондів Російської національної бібліотеки, д-р техн. наук; О. О. Гусева, провідний науковий співробітник Російської державної бібліотеки, канд. іст. наук; А. О. Семенюк, начальник управління спеціалізованими фондами, зав. відділу нотних видань і звукозаписів Російської державної бібліотеки; І. П. Городко, зав. відділу Центральної наукової бібліотеки імені Якуба Коласа НАН Білорусі; Т. А. Ходосевич, зав. відділу Національної бібліотеки Білорусі; Гергележію Ауріка, головний спеціаліст Національної бібліотеки Естонії, віце-президент Міжнародної асоціації музичних бібліотек, архівів та інформаційних центрів (IAML); Бенз Сюзан, стипендіат Програми академічних обмінів, менеджер веб-контенту та електронних зібрань Бруклінської публічної бібліотеки (м. Нью-Йорк, США) та інші.

Бібліотечну спільноту України на засіданні представляли керівники та фахівці провідних бібліотек України членів АБУ, серед яких: Р. І. Павленко, директор Національної наукової медичної бібліотеки України; А. С. Кобзаренко, директор Національної бібліотеки України для дітей; П. І. Рогова, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського; Г. А. Войцехівська, директор Державної архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного; О. Г. Кириленко, директор Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського Національного університету імені Тараса Шевченка; В. Г. Дригайло, директор Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка НУУ «КПІ», президент Української бібліотечної асоціації; А. В. Скорохватова, в. о. директора Державної історичної бібліотеки України; Г. А. Саприкін, директор Державної бібліотеки України для юнацтва; Г. М. Височіна, зав. відділу Державної науково-технічної бібліотеки України.

Учасники засідання заслухали інформацію про роботу Ради директорів та Асоціації бібліотек України. Учений секретар Ради **Т. Л. Кулаковська** зазначила, зокрема, що діяльність цієї громадської організації спрямовувалася у 2007 році на участь у:

- розробленні нової версії модельного Бібліотечного кодексу СНД, у т. ч. модельних правових актів щодо загальних стандартів бібліотечно-інформацій-

ного обслуговування; введення пільгових тарифів на поштові відправлення в системі МБА і доставки документів для держав – членів СНД;

- реалізації спільних програм бібліотек – співзасновників НП БАЄ щодо поцифрування книжкових скарбів із фондів найбільших бібліотек країн СНД; створення інтернет-порталу загальноцивілізаційного надбання народів Співдружності;
- створенні інформаційного консорціуму академій наук – членів МААН зі спільного використання зарубіжних електронних інформаційних ресурсів;
- формуванні єдиної бази даних про всі наукові та інформаційні видання, які виходять в академіях наук – членах МААН, та у розгортанні роботи зі створення спільного електронного порталу видавничої продукції національних бібліотек держав – учасниць СНД.

Ці напрями реалізувалися шляхом активізації обміну бібліотечно-інформаційними ресурсами, результатами наукової, науково-інформаційної, інформаційно-аналітичної та бібліографічної діяльності; підготовки спільних видань; реалізації спільних наукових програм і проєктів; розвитку міжнародних наукових зв'язків з бібліотечно-інформаційними установами світового співтовариства.

Плідною була робота Ради, зокрема НБУВ як її базової організації, у обговоренні та внесенні змін і доповнень до нового проєкту модельного Бібліотечного кодексу, розробленого спільними зусиллями НП БАЄ та національних бібліотек СНД за ініціативи Комісії Міжпарламентської Асамблеї СНД з питань культури. Запропоновані зміни відобразили сучасний стан та перспективи розвитку бібліотечно-бібліографічної, науково-інформаційної та культурно-просвітницької діяльності, інформаційного та документообміну в країнах Співдружності.

Упродовж 2007 р. активізувався обмін науковими виданнями, який здійснювала НБУВ як базова організація Ради з бібліотеками, науково-інформаційними центрами, іншими організаціями та установами академій наук. Найактивнішими партнерами НБУВ з документообміну були: БЕН РАН, ДПНТБ СВ РАН, ЦНБ ім. Я. Коласа НАН Білорусі, БАН.

Особлива увага приділялася обміну інформаційними електронними ресурсами шляхом представлення на веб-сайтах НБ і НІЦ власних інформаційних ресурсів: електронних каталогів, бібліографічних, реферативних, фактографічних, повнотекстових БД з метою включення національних інформаційних ресурсів країн до міжнародної системи наукових електронних комунікацій.

Цікавою у цьому контексті була реалізація започаткованого НБУВ у 2006 р. проекту створення загально-академічного порталу наукової періодики з метою концентрованого представлення інформації про новітні результати теоретичної та прикладної діяльності установ НАН України (<http://192.168.2.2/portal/>). Портал можна розглядати як складову онлайн-електронної бібліотеки наукової періодики академії наук – членів МААН, рішення про створення якої з ініціативи НАН України було прийнято Радою МААН ще в 1996 р.

У цьому напрямі активно працювала більшість бібліотек академії наук. Наприклад, ЦНБ МОН Республіки Казахстан як співзасновник Інформаційного консорціуму бібліотек країни у 2007 р. генерувала понад 20 БД з актуальних проблем наукових досліджень і галузевих БД, серед яких «Природа і природні ресурси Казахстану», «Казахстан і світове співтовариство», реферативна БД «Організація і управління наукою в сучасних умовах», та надавала доступ до 25 БД світових інформаційних центрів і видавництв наукових журналів.

Особливістю діяльності наукових бібліотек академії наук СНД у 2007 році була організація доступу для наукової спільноти до баз даних зарубіжних наукових періодичних видань та створення з цією метою консорціумів – об'єднань бібліотек та інших організацій для спільного формування і використання електронних інформаційних ресурсів. Зокрема, ФБАН Узбекистану як ініціатор створення Консорціуму бібліотек науково-дослідних установ сприяла обміну науковими інформаційними ресурсами країни та забезпечувала доступ користувачів до світових наукових інформаційних ресурсів, у т. ч. електронних БД компанії EBSCO.

У ЦНБ ім. Я. Коласа функціонує, розроблена НАН Білорусі система інтернет-доступу до зарубіжних електронних видань, яка включає системи віддаленого інтернет-замовлення і електронної доставки повнотекстових документів. Ця система забезпечує отримання електронних версій практично всіх основних світових наукових видань, у т. ч. доступ до Наукової електронної бібліотеки Російського фонду фундаментальних досліджень.

НБУВ як головна установа зі створення загальноакадемічного центру онлайн-науково-інформаційних ресурсів продовжувала надавати користувачам послуги з мережевого доступу до ресурсів провідних світових постачальників наукової інформації. Цей напрям реалізувався як складова проекту з формування ресурсів науково-інформаційного порталу України.

Важливим напрямом у діяльності Ради директорів НБ і НІЦ була реалізація наукових проектів, спрямованих на збереження, використання та популяризацію історико-культурного надбання країн Співдружності; використання нових інформаційних і телекомунікаційних технологій для розширення доступу до культурного надбання; створення інтегрованих інформаційних ресурсів бібліотек, архівів, музеїв країн СНД. Так, у рамках міжнародної програми ЮНЕСКО

«Пам'ять світу» Латвійська академічна бібліотека здійснювала поцифровування своїх найцінніших фондів та брала участь у формуванні Латвійської Національної цифрової бібліотеки.

ДПНТБ СВ РАН продовжувала реалізацію проекту зі створення цифрової бібліотеки давньоруських рукописних книг, стародруків, рідкісних видань.

БЕН РАН і БАН формували повнотекстову електронну бібліотеку «Научное наследие РАН» (проект започатковано у 2006 р. за підтримки Президії РАН). Ця бібліотека відбиватиме історію РАН, найважливіші досягнення російської думки в галузі науки і культури, участь російських учених у житті країни та світу, відомості про персоналії. Поцифровані джерела будуть представлені на сайтах організацій-учасниць і відкриті для доступу користувачам.

НБУВ розпочала роботу над меморіальним мережевим проектом «Наукова спадщина України», який було представлено на даній міжнародній конференції.

У поточному році БАН та НБУВ за підтримки Російського гуманітарного наукового фонду продовжували роботу щодо реалізації завдань спільного проекту з історико-книгознавчого дослідження та збереження кирилических видань друкарні Почаївського монастиря XVIII – першої третини XIX ст., розрахованого на 2005–2007 рр. Результати роботи вчених НБУВ і БАН представлено на сайтах бібліотек-учасниць.

Проблеми формування єдиного науково-інформаційного простору країн СНД, оптимальної організації інформаційного забезпечення академічної науки, створення правових, економічних, наукових, технологічних умов для обміну інформацією обговорювалися на міжнародних конференціях, семінарах та інших заходах.

Традиційно НБ і НІЦ – члени Ради директорів та НБУВ як співорганізатор брали участь у міжнародній науковій конференції «Крим-2007». У рамках 14-ї конференції «Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры и бизнеса» особливу зацікавленість учасників викликав День бібліотек Білорусі, у підготовці якого активну участь взяли Національна бібліотека та ЦНБ ім. Я. Коласа НАН Білорусі.

У поточному році тривала взаємодія Ради директорів з міжнародними організаціями й об'єднаннями, такими, зокрема, як ІФЛА, CENL, Некомерційне Партнерство «Бібліотечна Асамблея Євразії». Так, представники Бібліотеки РАН були учасниками 73-ої генеральної конференції ІФЛА «Бібліотеки для майбутнього: прогрес, розвиток і партнерство», яка відбулася у м. Дурбан (ПАР).

Члени Ради директорів брали участь у II Міжнародній науковій конференції «Научная книга на постсоветском пространстве», яку проводила РАН під егідою МААН за підтримки Виконкому СНД. Серед питань, які обговорювалися ученими країн Співдружності – подолання економічних, інформаційних і політичних

бар'єрів, що заважають вільному і ефективному поширенню інформації і наукових видань, створення єдиного науково-інформаційного простору СНД. У рамках конференції відбулося засідання Ради з книговидання при МААН, визначено перспективні напрями спільної діяльності цієї організації з іншими Радами, у т. ч. з Радою директорів НБ і НІЦ академій наук – членів МААН. За матеріалами конференції Науковим центром дослідження історії книжкової культури РАН видано збірник наукових доповідей. Від НБУВ участь у цьому заході брала відповідальний секретар АБУ, канд. іст. наук Г. І. Солоїденко.

У 2008 р. Рада директорів НБ і НІЦ академій наук – членів МААН планує продовжити роботу з: розроблення нового модельного бібліотечного законодавства країн СНД; формування єдиної БД про всі наукові та інформаційні видання, які виходять в академіях наук – членах МААН, та створення спільного електронного порталу на основі «Электронной базы данных издательской продукции Национальных библиотек государств – участников СНГ»; поцифрування книжкових скарбів із фондів найбільших бібліотек країн СНД. Буде видано черговий шостий випуск міжнародного науково-практичного і теоретичного збірника «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития».

Відповідальний секретар Асоціації бібліотек України **Г. І. Солоїденко** зазначила, що актуальною як для бібліотек національних академій наук – учасниць МААН, так і для українських книгозбірень є проблема інтеграції електронних інформаційних ресурсів. Адже навіть національна чи державна бібліотека в сучасних умовах та з урахуванням інформаційних потреб користувачів не може повноцінно функціонувати як центр інформації без світових бібліотечно-інформаційних ресурсів і потребує реальних і обґрунтованих засад для створення єдиного інформаційного простору в рамках бібліотечного співтовариства. Сьогодні бібліотеки АБУ є активними учасниками багатьох корпоративних програм і проєктів, виконання яких спільними зусиллями провідних книгозбірень дає змогу всім іншим використовувати єдині національні інформаційні ресурси. Серед таких проєктів: корпоративна каталогізація, стандартизація, лінгвістичне і програмне забезпечення інформаційної діяльності; створення національних: наукової електронної бібліотеки; системи реферування української наукової літератури; системи наукових електронних видань «Бібліотека – суспільству».

Г. І. Солоїденко детальніше зупинилася на характеристиці нового проєкту «Наукова спадщина України», започаткованого НБУВ у 2007 р. з метою надання суспільству інформації про видатних українських учених, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної та світової науки, і повних текстів опублікованих ними найбільш значущих робіт. Реалізація проєкту передбачає створення страхових електронних копій наукових

видань, які мають історичну цінність. Насамперед передбачається участь у проєкті державних наукових бібліотек, які вже започаткували і видали серії бібліографічних та біобібліографічних видань. Зокрема, значні напрацювання в цьому напрямі має Національна парламентська бібліотека України, Національна наукова медична бібліотека України, Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН, Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського, Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека ім. В. Г. Заболотного, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України.

Доповідачка зазначила, що інформація про інноваційні бібліотечні програми та проєкти постійно розміщується на сайті НБУВ, є предметом обговорень бібліотечного загалу на конференціях, семінарах, круглих столах, заняттях з підвищення кваліфікації.

Говорячи про наукову діяльність Асоціації, відповідальний секретар підкреслила, що вона базується на співпраці бібліотек – членів АБУ, має на меті організацію та проведення всебічних наукових досліджень, передбачає узагальнення їхніх результатів у збірниках наукових праць, матеріалах конференцій, довідкових та науково-методичних виданнях. Важливим напрямом наукових досліджень є вивчення історії бібліотек. Більшість книгозбірень уже підготували методичні рекомендації, започаткували серії бібліографічних та біобібліографічних покажчиків, видали збірники матеріалів, ввели у науковий обіг значні масиви архівних матеріалів, створили ґрунтовні документні бази з історії бібліотек та бібліотекознавства. Практичною реалізацією історичних досліджень бібліотек став збірник статей, підготовлений та виданий АБУ у 2007 р. «Бібліотеки України загальнодержавного значення: історія і сучасність», який містить історичні нариси про організацію та діяльність 14 найбільших бібліотек України.

Зважаючи на необхідність участі бібліотечних фахівців у заходах з підвищення кваліфікації та важливість обговорення широкого кола питань, актуальних для бібліотечної спільноти, НБУВ щорічно організовує низку заходів у рамках системи безперервної освіти. Секретар АБУ зазначила, що у 2007 р. книгозбірні – члени Асоціації брали участь у багатьох з них, зокрема: у Всеукраїнській науковій конференції «Рік книги і століття знань»; круглому столі, присвяченому Міжнародному дню рідної мови «Мова і культура». Бібліотекарі АБУ в рамках міжнародної наукової конференції «Україна – Узбекистан: паралелі історичного шляху та магістралі співробітництва в XXI столітті» були учасниками зустрічі з генеральним директором Національної бібліотеки Узбекистану, президентом Бібліотечної асоціації Узбекистану, доктором соціологічних наук А. А. Умаровим. Круглий стіл «Білоруська бібліотечна наука та бібліотеки на сучасному етапі» було організовано для бібліотечного співтовариства за участі генерального директора Національної

бібліотеки Білорусі, доктора педагогічних наук Р. С. Мотульського в рамках міжнародної наукової конференції «Слов'янське слово і культура в контексті світового розвитку».

Комплексний захід, який включив: наукову конференцію «Україна в глобалізованому світі», круглий стіл «Гендерне коло України-2007», серію книжково-інформаційних виставок та електронну презентацію проекту «Науково-інформаційний портал НБУВ: стан та перспективи розвитку», – проходив під назвою «Фестиваль науки» до Дня науки (19 травня 2007 р.).

Бібліотечне співтовариство мало змогу глибше дослідити та представити у своїх доповідях і виступах нові відомості про життя і діяльність видатного українського бібліографа, історика, книгознавця, автора та редактора Федора Пилиповича Максименка в рамках читань, присвячених 110-річчю від дня народження вченого. Інформативною та цікавою для бібліотекарів була презентація монографії доцента кафедри видавничої справи і редагування Української академії друкарства, канд. філол. наук Н. І. Черниш «Бібліографічна комісія НТШ як центр дослідження української книги (1909–1935)».

Зміцнюються книгообмінні зв'язки бібліотек-членів АБУ, з року в рік збільшується кількість видань, які отримують бібліотеки безоплатно. Лідером з організації книгообміну є НБУВ, яка активно співпрацює з науковими бібліотеками, на своєму сайті розміщує щоквартальні інформаційні списки літератури для книгообміну. Г. І. Солоїденко зазначила, що упродовж 2006 р. українські книгозбірні отримали понад 25 тис. видань за книгообміном, передали до НБУВ – 3,6 тис., а вже за перше півріччя 2007 р. отримали 12,3 тис., передали – 3,2 тис. видань. Найбільше видань за книгообміном отримали обласні універсальні наукові бібліотеки – 9,8 тис. документів, Національна парламентська бібліотека України – 3,2 тис. та Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського – 1,4 тис. прим.

Ознайомитися з діяльністю бібліотек України кожен фахівець має можливість завдяки щомісячним аналітичним оглядам «Сьогодення наукових бібліотек України: прес-моніторинг газетних публікацій» (аналізуються понад 300 українських газет), які готує та представляє на своєму сайті НБУВ.

Характеризуючи роботу АБУ, відповідальний секретар зупинилася на окремих правових моментах діяльності бібліотек та урочистих подіях, пов'язаних з ювілеями бібліотек та бібліотекарів. Зокрема, поінформувала присутніх про роботу Асоціації щодо збору підписів бібліотекарів та направлення на адресу Кабінету Міністрів України листа від Президента Асоціації бібліотек України щодо збереження за Державною архітектурно-будівельною бібліотекою ім. В. Г. Заболотного приміщення Гостинного двору, з якого книгозбірню виселяли. Г. І. Солоїденко висловила вдячність директорам національних та державних бібліотек за під-

тримку всіх акцій, які провела Асоціація у 2007 р., зокрема за участь у формуванні колекції вітчизняних книг в дар бібліотекам Сербії з книгообмінних фондів бібліотек України.

На спільному засіданні Ради і АБУ обговорювалися також питання про тенденції розвитку ринку електронних інформаційних ресурсів, їх спільного використання та забезпечення збереження; про світові тенденції розвитку бібліотечно-інформаційної сфери і їх відображення в єдиному інформаційному просторі СНД; зміни в стратегії формування документно-інформаційних ресурсів; про трансформацію бібліотечних фахівців у технологів і організаторів інформаційної сфери, фахівців з аналітико-синтетичної обробки документних інформаційних потоків, реорганізацію з цією метою системи безперервної бібліотечної освіти.

Розвитку співробітництва музичних відділів національних бібліотек – членів Бібліотечної Асамблеї Європи були присвячені установчі збори, які пройшли в рамках засідання. Представники національних бібліотек Білорусі, Естонії, Росії, України обговорили комплекс питань, пов'язаних із сучасними проблемами організації відділів музичної літератури, збереженням цих фондів, створенням спільних ресурсів, їхніх електронних та страхових копій. Про розширення міжнародних контактів Національної бібліотеки Естонії з бібліотеками, архівами та інформаційними центрами в рамках діяльності Міжнародної асоціації музичних бібліотек (IAML) повідомила віце-президент цієї асоціації, головний спеціаліст бібліотеки **Гергележію Аурика**. У цьому контексті велику зацікавленість фахівців викликає унікальна колекція музичних творів НБУВ та можливості її використання фахівцями зарубіжних країн.

Директор Федерального центру консервації бібліотечних фондів Російської національної бібліотеки **С. О. Добрусіна** відзначила актуальність тематики конференції. Як голова Секції зі збереження фондів Російської бібліотечної асоціації розповіла про досвід проведення щорічних зборів цієї організації у великих регіональних центрах країни. Це дає змогу невеликим бібліотекам долучитися до всіх проблем галузі, які вирішує співтовариство, брати участь у програмах та проєктах бібліотечно-інформаційної діяльності.

Зав. відділу Центральної наукової бібліотеки імені Якуба Коласа **І. П. Городко** розповіла про співпрацю бібліотек Білорусі з багатьма професійними асоціаціями як в республіці, так і в зарубіжних країнах. Завдячуючи цьому бібліотечна спільнота Білорусі вивчає найкращий досвід бібліотечно-інформаційної діяльності, впроваджує передові форми і методи роботи, бере участь у багатьох програмах і проєктах, формує власний інформаційний простір із залученням ресурсів світового співтовариства.

Керівники державних бібліотек – учасники засідання висловили низку пропозицій щодо подальшої діяльності співтовариства, зокрема щодо участі в програ-

мах і проектах, підготовки спільних видань. Директор Державної архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного **Г. А. Войцехівська** запропонувала бібліотекам підготувати збірник статей, присвячений будівлям та приміщенням бібліотек, висвітливши переваги їхньої архітектури та комфортність в обслуговуванні користувачів.

Директор Національної медичної бібліотеки України **Р. І. Павленко** наголосила, що зі здобуттям незалежності значно розширилася наукова діяльність бібліотек України. Проте, не розробленими лишаються досі окремі питання, зокрема, відсутність бібліотечної енциклопедії, окремих видань про директорів та засновників бібліотек, про місце і роль приватних бібліотек в інформаційному просторі України. Ці питання мають отримати підтримку на державному рівні та бути реалізованими в ряді енциклопедичних і довідкових видань, збірниках документів і матеріалів.

Директор Національної бібліотеки України для дітей **А. С. Кобзаренко** говорила про консолідує роль Асоціації бібліотек України у питаннях дослідження історії вітчизняних книгозбірень, зазначила високий рівень підготовки видання «Бібліотеки України загальнодержавного значення: історія і сучасність», наголосила на актуальності питань, які розглядаються на міжнародних конференціях, організованих НБУВ.

Директор Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка **О. Г. Кириленко** говорив про популярність порталу НБУВ серед користувачів та активне використання електронних ресурсів бібліотеки викладачами та студентами вищих навчальних закладів країни.

Зав. відділу науково-дослідних робіт Державної науково-технічної бібліотеки України **Г. М. Височіна** запропонувала зосередити зусилля провідних фахівців бібліотек – членів АБУ на розробленні правових питань діяльності бібліотек, зокрема й у електронному середовищі.

У рамках спільного засідання АБУ і Ради директорів було проведено презентацію міжнародного науково-практичного і теоретичного збірника «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития» (вип. 5), який виходить під егідою МААН, та збірника «Бібліотеки України загальнодержавного значення: історія і сучасність».

Редактор п'яти випусків н. с. НБУВ **А. А. Свобода** розповіла, що маанівський збірник було започатковано у 2000 р. як відгук на потребу фахівців усіх академічних бібліотек у систематичному професійному спілкуванні, обговоренні актуальних проблем організації бібліотечно-інформаційного забезпечення розвитку науки, їх теоретичного осмислення. З кожним випус-

ком зростає обсяг видання (від 211 с. у 2000 р. – до 460 с. у 2007 р.) та кількість авторів статей (25 авторів у 2000 р. – 45 авторів у 2007 р.). Відповідно до того, як зміщуються акценти в бібліотечній практиці, у теоретичному розробленні проблем, вводяться нові рубрики. Так, з другого випуску започатковано рубрику «МБА і доставка документів», з третього – «Проблеми термінології і стандартизації», «Інформаційно-пошукові мови», «Міжнародне співробітництво бібліотек», у четвертому з'явилася рубрика «Книговидання в системі наукових комунікацій», у п'ятому – «Книга у культурному просторі». Склалося коло постійних авторів цього продовжуваного видання. Це доктори наук, директори бібліотек: В. П. Леонов (БАН), М. Є. Кальонов (БЕН РАН), Б. С. Єлепов (ДПНТБ СВ РАН), В. Я. Коцере (Латвійська академічна бібліотека), Н. Ю. Берьозкіна (ЦНБ НАН Білорусі), А. І. Алієва-Кенгерлі (ЦНБ АН Азербайджану), Д. К. Кудратова (ФБАН Узбекистану), А. А. Аслітдінова (ЦНБ АН Таджикистану), М. М. Романюк (Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України). Матеріалам кожного випуску передують стаття голови міжнародної редколегії академіка НАН України О. С. Онищенко. Збірник має схвальні відгуки, матеріали з нього передрукують інші видання.

Збірник статей «Бібліотеки України загальнодержавного значення: історія і сучасність» виданий у 2007 р. Асоціацією бібліотек України та Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського. У ньому вміщено матеріали, які висвітлюють історію становлення та розвитку 14 найбільших бібліотек України. Автори статей, переважно директори бібліотек, відомості про становлення та розвиток своїх бібліотек подали у нерозривному зв'язку з історією держави, використали багатий фактографічний матеріал, який раніше не був опублікований. Дане видання адресоване працівникам бібліотек, архівів, музеїв, студентам і викладачам бібліотечних закладів, усім, хто цікавиться історією національної культури.

Учасники засідання схвалили діяльність АБУ та Ради щодо інтеграції бібліотечно-інформаційних ресурсів і розвитку міжнародного міжбібліотечного співробітництва, відзначили активну роль НБУВ у цьому процесі, окреслили основні напрями подальшої взаємодії.

Т. Кулаковська,
учений секретар Ради директорів
наукових бібліотек та інформаційних центрів
академії наук – членів МААН

Г. Солоіденко,
відповідальний секретар
Асоціації бібліотек України

Рекомендації міжнародної наукової конференції «Інтранет / екстранет-ресурси в наукових бібліотеках»

9–10 жовтня 2007 р. у м. Києві Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського спільно з Асоціацією бібліотек України і Радою директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук було проведено міжнародну наукову конференцію «Інтранет/екстранет-ресурси в наукових бібліотеках».

На конференції розглянуто комплекс проблем, пов'язаних з розвитком електронного середовища бібліотеки в науково-інформаційному просторі держави: веб-технології в науковій бібліотеці; бібліотечно-інформаційне обслуговування в умовах розвитку електронного середовища; електронні інформаційні масиви книжкових пам'яток; інтранет-ресурси рукописної та архівної спадщини; сучасна українська біографістика в інформаційному просторі; інформаційні ресурси музичних бібліотек; архів мережових науково-інформаційних ресурсів екстранет-середовища НАН України; формування електронних ресурсів бібліотекознавчої спадщини; традиційні та нові підходи до збереження бібліотечно-інформаційних фондів тощо.

Мета форуму полягала у визначенні напрямів розвитку бібліотек в умовах переходу до суспільства знань, їх трансформації в системоутворювальну ланку інформаційної сфери суспільства, вирішенню завдань забезпечення інтеграції бібліотек України в світову інформаційну інфраструктуру та посилення їх ролі в реалізації державної інформаційної політики в інтересах сталого розвитку суспільства, сприяння формуванню позитивного іміджу України в світовому співтоваристві.

Констатувалося, що досягнення поставленої мети потребує:

- підтримки ініціативи ІФЛА щодо законодавчого закріплення гарантованого надання бібліотекам електронних науково-інформаційних і суспільно значущих ресурсів, створених державним коштом, для збереження та поширення в часі та просторі;
- активізації формування в наукових бібліотеках інтранет-ресурсів мережевої україніки на основі моніторингу та вибіркового архівування інформаційних ресурсів вітчизняного сегменту інтернету і зарубіжних джерел інформації. Інтеграції отриманих електронних ресурсів у загальнодержавне екстранет-середовище бібліотек і наукових та освітніх установ України;
- започаткування мережевого проекту «Наукова спадщина України» для надання суспільству інформації про видатних українських учених, які внесли вагомий внесок у розвиток вітчизняної та світової науки, і повних текстів їх основних робіт, а також ініціювання та інтеграції аналогічних проектів у рамках Міжнародної асоціації академій наук;
- розроблення програмно-технологічних засобів нового покоління для інтелектуальної обробки інформації у сховищах інтранет/екстранет-ресурсів і виділення нових знань;
- спрямування наукових досліджень на створення теоретичної бази трансформації бібліотек у науково-інформаційні та освітні комплекси – центри накопичення, використання та розповсюдження інтелектуальних інформаційних технологій;
- підтримки участі наукових бібліотек України у проектах створення Європейської та Світової електронних бібліотек.

З ВИСТУПІВ НА КОНФЕРЕНЦІЇ

Володимир ЛИТВИН,

віце-президент НАН України,
академік НАН України

Глобальне науково-інформаційне середовище і електронні ресурси бібліотек

На думку одного з теоретиків інформаційного суспільства М. Кастельса¹, сучасну технологічну революцію характеризує не просто центральна роль знань та інформації в усіх сферах життєдіяльності людей, а використання цих знань та інформації для генерування нових знань і технологій, що обробляють інформацію і забезпечують комунікацію. Таким чином, наукові знання, в поєднанні з постійною модернізацією процесів їхньої генерації та засобів комунікації, виступають головним чинником зростання національного продукту, успішності економіки, запорукою національної безпеки.

Обсяги наукових знань, які циркулюють в інтернеті, цій головній комунікаційній артерії майбутнього суспільства знань, стрімко, навально зростають, як і темпи розростання самого «всесвітнього павутиння». За даними окремих дослідників, вони досягають 10–15 відсотків на місяць. На кінець 2003 року серед зареєстрованих в інтернеті сайтів 10,8 %, або 6,5 млн припадало на долю сайтів наукової тематики. Це, природно, поставило питання про оцінку достовірності наукової інформації, розміщеної в інтернеті, стимулювало розроблення методик оцінки інформативності і достовірності інформації з наукових сайтів вузькотематичного спрямування².

В економічно розвинених країнах світу розбудову інформаційної інфраструктури для підтримки інноваційної діяльності визначено національним пріоритетом. Національні програми інформатизації крім збирання вітчизняних джерел передбачають створення системи пошуку і архівування в цифровому форматі актуальних для держави інтернет-ресурсів, включаючи документи,

розміщені в глобальній мережі відповідно до принципів відкритого доступу. Слід зазначити, що завдяки започаткованому вченими і підтриманому в усьому світі руху «Відкрий доступ» у 2006 році вже нараховувалось 700 відкритих архівів (так званих репозитаріїв) у 41 країні³. Створюються могутні корпоративні інформаційні мережі, розробляються корпоративні програми, метою яких є «побудова найдинамічнішої і найконкурентоспроможнішої економіки, заснованої на використанні знань»⁴.

При сучасному рівні розвитку інтернет-технологій і методів управління інформацією великі корпорації отримують величезний зиск від застосування інтернет-технологій в корпоративних мережах, оскільки ці технології дають змогу створювати єдиний інформаційний простір для корпорацій, роз'єднаних територіально. У Європейському Союзі з 1990 року функціонує Служба інформації з досліджень і розробок, яка збирає, обробляє і поширює інформацію, корисну для інноваційної діяльності держав-членів Союзу, зокрема інноваційні проекти⁵. 60 % приросту національного доходу США забезпечується за рахунок приросту знань, тобто за рахунок випереджального розвитку науки і освіти. Підраховано, що імпорт технологій на порядок ефективніше, ніж імпорт товарів, а імпорт інтелектуального ресурсу на кілька порядків перевищує імпорт технологій. Знання та інтелект набувають функції капіталу. Тому в економічно розвинених країнах імпорт інтелекту є однією із стратегій державної політики⁶.

Завдяки інформатизації відбуваються глибокі перетворення в усіх галузях економіки. 43 % професій у Німеччині сьогодні пов'язані з оброблян-

ням, перероблянням та використанням інформації. За прогнозами вчених, у країнах, що вступили в стадію інформаційного суспільства, до 90 % населення буде пов'язано з інформацією і лише решта 10 % працюватимуть в індустрії та сільському господарстві⁷. В Індії працює 800 тис. програмістів, експорт розробленого ними програмного забезпечення щорічно приносить країні 20–30 млрд доларів. Ученими сформовано концепцію сучасного економічного розвитку як «інформаційної» або «знаннєвої» економіки. Вона вимагає інтелектуалізації праці, підвищення кваліфікації кадрів⁸.

На відміну від попередніх промислових революцій, нинішня інформаційна не обмежиться лише кількома розвиненими країнами, вона вже сьогодні має глобальний характер, і вже зрозуміло, що вона висуне виробництву, робочій силі та економічній політиці країн абсолютно нові вимоги. Просто перехід до «знаннєвої економіки» в різних регіонах і економічних сферах здійснюватиметься з різною швидкістю, і саме від швидкості включення в ці процеси залежить місце держав у новому світоустрої.

Коротко розглянемо особливості процесу інформатизації в Україні, спираючись на статистичні показники та результати соціологічних досліджень.

Слід відзначити, що в Україні розвиток вітчизняного інфокомунікаційного сектору визначено одним із національних пріоритетів і відбувається відповідно до Закону України «Про Національну програму інформатизації» та низки інших законодавчих актів галузі (понад 150). Згідно із щорічним дорученням Кабінету Міністрів розбудовуються телекомунікаційні комп'ютерні мережі, розробляються інтелектуальні інформаційні технології, розвивається національний сегмент інтернету. Крім бібліотек, які в усьому світі визнані і розвиваються як центри формування національних інформаційних ресурсів, великі масиви інформації зосереджені в архівах, музеях, органах науково-технічної інформації, органах державного управління всіх рівнів, органах статистики, інформаційно-аналітичних центрах різних рівнів і призначення, в суб'єктах господарської діяльності, громадських об'єднаннях. Інтенсивно зростає кількість інформаційних ресурсів в електронному форматі: і тих, що генеруються в Україні, і тих, що архівуються з глобальних мереж. Наукова інформація все частіше поширюється у вигляді графіки, графічних інформаційних систем, анімації, дзеркальних представлень, аудіо тощо. Завдяки веб-технологіям досягається інтеграція такої

різномірної інформації і забезпечується доступ до неї через веб-сайти, розміщені в інтернеті, або через локальні мережі.

У 2006 році відбулися парламентські слухання з питань розвитку інформаційного суспільства. Затверджено «Національну стратегію формування та розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2006–2015 роки», складником якої є збереження вітчизняної культурної спадщини шляхом її електронного документування та архівування соціально значущих інформаційних ресурсів глобальних комп'ютерних мереж. Зараз реалізується понад 30 проектів загальнодержавного значення, в т.ч. державні програми «Електронна Україна», «Електронний уряд», удосконалюється система адміністрування національного домену UA, затверджено концепцію його розвитку. Розпочинається створення Спеціальної інформаційно-телекомунікаційної системи органів виконавчої влади (СІТС), яка діятиме за допомогою волоконно-оптичних ліній зв'язку⁹.

Широко впроваджується електронний документообіг із застосуванням електронного цифрового підпису.

Якщо говорити про доступ населення до інноваційних інформаційно-комунікативних практик, то тут спостерігається досить суперечлива картина¹⁰.

Загальний показник – кількість комп'ютерів на сто домашніх господарств – за 5 років, з 2000 по 2005 рр., зріс у п'ять разів, а рівень забезпечення сотового зв'язку в Україні у 2006 році досяг показників більшості європейських країн – 70 % населення.

За даними Держкомстату України¹¹, протягом 10 років, з 1996 по 2006, у вісім разів збільшилась кількість підприємств і установ, що мають на балансі парк ЕОМ. Лише протягом 2006 – першої половини 2007 р. кількість установ, обладнаних комп'ютерною технікою, зросла на 14 %, а кількість комп'ютерів за цей самий час – на 20 % і становить 2,1 млн. Отже, темпи зростання забезпеченості ЕОМ досить високі. Значно гірше становище з якістю комп'ютерної техніки та її використанням, а також рівнем забезпеченості у різних регіонах. Більше половини підприємств та організацій, які звітували про наявність комп'ютерів, зосереджено у Києві (19,1 %) та п'яти областях – Донецькій, Харківській, Дніпропетровській, Одеській, Львівській. На решту регіонів припадає менше половини суб'єктів господарської діяльності, що мають обчислювальну техніку. Аналіз

якісного стану персональних обчислювальних машин, які перебували на балансі підприємств та організацій на початок 2007 року, свідчить, що майже половина з них (46 %) – це машини початкового рівня застарілих конфігурацій.

Прикрим є й той факт, що не завжди забезпеченість комп'ютерною технікою адекватно впливає на інтелектуальний розвиток, як це передбачалося теоретиками інформаційного суспільства. Дослідження, проведене у 2006 році серед старшокласників Одеси, показало, що при високій забезпеченості персональними комп'ютерами (70 % опитаних), 15 % школярів не вміють ними користуватися, ще 25,6 % використовують комп'ютер, в основному, для ігор і лише 43,5 % – як допомогу в підготовці домашніх завдань і джерело інформації.

У цілому в Україні обсяги залучення населення до сучасних засобів споживання інформації нижчі, ніж у багатьох країнах світу. Так, за даними міжнародного проекту¹², який за єдиною методикою здійснювався у 24 європейських країнах, українці знаходяться на останньому місці в Європі за обсягом використання інтернету в повсякденному житті. Частка тих, хто користується інтернетом у побуті, в Україні становить 9,3 % учасників проекту, тоді як у середньому серед європейських країн аудиторія всесвітньої мережі наближається до 50 %, а передують в інтернетизації населення північноєвропейські країни: Ісландія – 81,8 %, Норвегія, Швеція, Данія – близько 70 %.

Це саме дослідження підтвердило, що важливими факторами, які впливають на залученість до новітніх технологій, є вік, соціоекономічний статус, рівень освіти, розвиненість інфраструктури комунікацій у різних регіонах.

Про існування бар'єрів у доступі до інтернету свідчать і моніторингові дослідження, які регулярно проводить Інститут соціології НАН України. За даними омнібусу інституту «Громадська думка в Україні-2006», аудиторія інтернету становить 12,2 % серед дорослого населення, а серед молоді до 35 років – 24 %. Важливим диференціюючим чинником доступу до інформації в нашій країні є тип поселення. Серед мешканців Києва кожний другий – користувач інтернету, у містах до аудиторії інтернету належить 23–30 % населення, тоді як у сільській місцевості ця частка становить лише 13,1 %.

З підвищенням рівня освіти частка користувачів мережею зростає. За даними Інституту соціології, серед молоді з початковою або неповною середньою освітою інтернетом користуються 13,8 %; з середньою загальною – 18,4 %; середньою

спеціальною – 20,1 %; першою стадією вищої освіти – 31,6 %; вищою – 40,5 %. І хоча темпи зростання обсягу інтернет-аудиторії в Україні, особливо серед молоді, досить високі, досягти рівня розвинених країн непросто. Адже Україна за індексами розвитку ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій), наведеними у доповіді ООН на Всесвітньому саміті з інформаційного суспільства, посідає лише 111 місце серед 165 країн світу¹³. Її безпосередніми сусідами є Габон, Гвінея, Алжир (108–110 місця), а за Україною йдуть Єгипет, Панама, Кенія (112–114 місця).

Подолання соціокультурних бар'єрів, що стоять на шляху доступу населення до різноманіття інформації (а це, ми вже говорили, низький рівень фінансової забезпеченості більшої частини населення, несформованість середнього класу, нерозвинена інфраструктура комунікацій у великій кількості поселень, недостатня державна підтримка програм інституціонального впровадження інтернет-технологій у різні сфери суспільного життя, зокрема в освіту і науку), – справа не одного року. Ось чому такої ваги набирає державна підтримка розвитку бібліотек, які вже сьогодні надають своїм користувачам, усім без винятку, незалежно від освіти, віку, соціального статусу, рівні можливості доступу до інформації, впливають на формування інформаційної культури, без якої сучасна людина не спроможна орієнтуватися у потоках інформації, які дедалі зростають.

На бібліотеки, які споконвіку збирали, упорядковували, систематизували, зберігали і надавали у суспільне користування зафіксовані у книгах знання, сьогодні міжнародними документами, національними програмами інформатизації покладається завдання збирання, архівування та поширення актуальних для держави інтернет-ресурсів. Адже все більша частка інформації народжується, циркулює, зберігається і споживається лише в електронному вигляді. За твердженням спеціалістів¹⁴, вже у 2020 році 90 % всієї нової літератури виходитиме лише у цифровій формі. Однак, електронна інформація швидкозмінювана, вона «живе» в інтернеті від 30 днів до шести місяців. Звідси впливає нагальність проблеми архівування в цифровому форматі електронних публікацій та представлення їх в інтранет-середовищі, щоб, як підкреслює ЮНЕСКО, «унікальні наукові результати не були загублені для наступних поколінь»¹⁵.

Бібліотечну систему України сьогодні утворюють понад 40 тис. бібліотек, з них: 18,5 тис. – публічні, 20 тис. – шкільні, 2,5 тис. – науково-

технічні, 1 тис. – медичні, 250 – сільськогосподарські, 205 – ВНЗ і 100 – академічні¹⁶. Слід зауважити, що навіть попри ту шкоду, що за останні 15 років заподіяна ретельно вибудованій бібліотечній мережі України (практично ліквідовано кожен п'яту сільську бібліотеку, значну кількість бібліотек для дітей та юнацтва), все ж, якщо поглянути на стан справ у бібліотечній галузі України крізь призму світових бібліотечних стандартів, він не такий вже й поганий. В Україні на 1200 жителів припадає одна бібліотека. Сукупний книжковий фонд бібліотек України досяг 700 млн прим., ним користується 19,5 млн читачів, або 42 % населення. За рівнем книгозабезпеченості населення ми значно випереджаємо показник ЮНЕСКО – 2–3 книги на душу населення. У нас – у різних регіонах від 4 до 11 книг¹⁷. Проте, порівняння показників оновлення фондів та книгообігу в Україні і в світі свідчить про те, що у фондах наших публічних бібліотек зберігається багато застарілої, непрофільної літератури, що не користується попитом. Водночас фінансові витрати на придбання нових книг, тобто на оновлення фондів, недостатні для того, щоб фонд публічної бібліотеки за 10 років повністю оновився, як це відбувається у світі. У всіх регіонах, крім Києва, оновлення фондів публічних бібліотек у середньому в 2,5 рази нижче світового стандарту. Про наше фахове відставання свідчить і показник з кадрового забезпечення. За міжнародними стандартами п'ять бібліотечних фахівців мають забезпечити бібліотечним обслуговуванням 10 тис. населення. У нас таку кількість обслуговують 7,5 бібліотекарів внаслідок того, що у нас усі процеси з опрацювання фондів бібліотекарі виконують самотужки, а не використовують результати централізованої каталогізації, як це прийнято в світі.

Про наше відставання в галузі інформатизації бібліотек свідчить вже той факт, що державна статистична звітність не передбачає збирання даних про оснащення бібліотек комп'ютерною технікою та використання ними телекомунікаційних мереж. Зібрані дані про забезпечення комп'ютерами бібліотек різних типів строкаті і маловтішні. Так, на початок 2007 р. у 18,5 тис. публічних бібліотек Міністерства культури і туризму працює лише 7 тис. комп'ютерної техніки, до того ж половина – застарілих модифікацій¹⁸. Із 20 тис. бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів лише 1,5 тисячі мають комп'ютери, і тільки 600 з них підключені до інтернету¹⁹.

Для того, щоб культура і надалі не фінансувалась

за залишковим принципом, необхідно прийняти державні стандарти соціально-культурного забезпечення населення.

Однак, попри наше очевидне відставання в галузі інформатизації бібліотек, було б несправедливим не помічати тих змін, які інформаційна революція внесла в бібліотечний уклад в нашій країні, позитивних зрушень в інформаційному обслуговуванні населення. Сьогодні вихід у глобальні мережі забезпечують не лише бібліотеки загальнодержавного значення – національні та державні, а також обласні, бібліотеки ВНЗ та наукових установ, як це було ще 5–7 років тому, а й регіональні книгозбірні. Практично всі обласні універсальні наукові бібліотеки є учасниками міжнародних, всеукраїнських, регіональних проектів, що забезпечують використання світових інформаційних ресурсів. Протягом останніх п'яти років у публічних бібліотеках України за програмою Посольства США в Україні «Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)» відкрито 115 інтернет-центрів, кожен з яких надає у користування не менше п'яти робочих станцій.

Бібліотеки активно працюють над створенням власних інформаційних ресурсів, заповнюючи український сегмент інтернету, в якому представлено понад 100 сайтів з електронними каталогами та базами даних власної генерації загальним обсягом понад 7 млн записів. Як результативний засіб поширення краєзнавчої інформації зарекомендували себе 27 регіональних інформаційних порталів бібліотек, створені на єдиному програмному забезпеченні²⁰. Такі портали, як «Харківщина», створений ХДНБ ім. В. Короленка, портали обласних бібліотек Кіровограда, Рівного, Дніпропетровська, Луганська, Вінниці, Хмельницького, Севастополя відбивають краєзнавчі фонди, які десятиліттями цілеспрямовано, ретельно формувались бібліотеками і у сукупності вже сьогодні є потужним інформаційним краєзнавчим ресурсом.

Унікальними є представлені в інтернеті 125 бібліографічних і повнотекстових баз даних, що ведуться бібліотеками інститутів НАН України. Вони включають вітчизняну і новітню зарубіжну наукову літературу, отриману внаслідок закупівлі, передплати, книгообміну, реалізації проектів INTAS, доступу до електронних ресурсів зарубіжних видавничих фірм, міжнародних галузевих асоціацій.

Детальніше зупинимось на роботі зі створення інтранет/екстранет-ресурсів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, хоча б

тому, що тут вона має планомірний характер, оскільки на цю бібліотеку постановою Кабінету Міністрів України²¹ у 2004 р. покладено завдання «...створення Українського науково-інформаційного порталу з системами пошуку та архівування розміщеної в глобальних інформаційних мережах інформації про Україну, а також наукової та суспільно значущої інформації» і представлення електронних ресурсів інтернету у власному інтранет-середовищі. Архівуванню підлягають документи, створені в Україні, в інших державах – про Україну, документи, створені українцями і українськими інституціями в усьому світі, тобто українця, а крім того колекції зарубіжних мережевих науково-інформаційних ресурсів з урахуванням пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні, затверджених відповідним законом. Основні роботи з наповнення фонду розпочато в другій половині 2005 р. На сьогодні обсяг ресурсів електронної бібліотеки НБУВ становить 3,3 млн бібліографічних та 225 тис. реферативних записів і 50 тис. повнотекстових документів. Цими ресурсами щодня користується 8–10 тис. абонентів з усіх регіонів України та світу. В 2006 р. бібліотека приступила до створення загальноакадемічного порталу наукової періодики та розпочала архівування повнотекстових колекцій ресурсів глобальних мереж. На початок 2007 р. сформовано та включено до інтернет/екстранет-середовища універсальний за тематикою електронний фонд ємністю 100 Гв. Доступ до цих масивів здійснюється в Бібліотеці та її філіях, а також в установах НАН України, що підключені до київського фрагмента телекомунікаційної структури Академії.

Сьогодні вже зрозуміло, що виконати завдання формування соціально значущих електронних ресурсів із глобальних мереж при нинішніх темпах наростання їхніх обсягів не під силу жодній, навіть найбільшій бібліотеці. Виконати це завдання можна лише об'єднаними зусиллями провідних бібліотек, розподіливши напрями комплектування і з'єднавши накопичені ресурси єдиним інформаційно-пошуковим апаратом. Саме за таким принципом формуються системи електронних бібліотек в економічно розвинених державах світу. Єдині принципи опису ресурсів і протокол збирання метаданих з різних архівів вже розроблені. На нашу думку, слід ініціювати перед урядом необхідність розроблення загальнодержавної програми створення національної системи електронних бібліотек, запропонувавши покласти функції

координаційного центру на Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського. Хотів би повернути увагу до роботи НБУВ з інформаційними ресурсами. Використовуючи можливості сучасних технологій, бібліотека прагне перейти на більш високий, аналітичний рівень інформаційного обслуговування користувачів, підпорядковуючи усю видову структуру інформаційної продукції і послуг розкриттю знань, зосереджених у її фондах, а також в інформаційних ресурсах глобальних мереж, доступ до яких вона забезпечує. Формуються фактографічні, гіпертекстові й повнотекстові бази даних, бібліо- і наукометричні, оглядово-аналітичні бази знань із соціальних, правових, економічних проблем, проблем розвитку науки, культури, освіти, управління, тобто читачеві надаються не відомості про видання, а інформація, готова до використання.

Попри всю важливість розвитку бібліотек як інформаційних центрів суспільства знань, в епоху гуманітарно-цивілізаційних перебудов, коли інтелектуальний, духовний, творчий потенціал особистості розглядається як національний людський капітал, не менш важливим залишається зміцнення ролі бібліотек як центрів виховання, освіти, просвітництва. Сьогодні в усьому світі зростає занепокоєння тим, що під тиском інформаційних технологій книга як об'єкт культури втрачає свої традиційні позиції. Читачі перетворюються на віддалених користувачів, відбувається глобальне відчуження від книги, захоплення візуальними і слуховими медіа. Вчені вважають, що нинішній дефіцит знань і конструктивних ідей зумовлений у тому числі й зниженням інтересу до читання. Адже читання – це, перш за все, процес мислення. Суспільство, в якому не читають книг, втрачає навички читання – повільної, непоспішливої розумової праці і рефлексії²². Читання дає те розмаїття активних паростків знання, з яких зростає якісно інша організація мислення, визрівають принципово нові філософські концепції²³.

Сучасна ситуація характеризується як системна криза читацької культури. На жаль, зниження інтересу до читання – це загальносвітова тенденція і тому в багатьох країнах – США, Великій Британії, Швеції, Німеччині, Росії – розроблені національні програми підтримки і розвитку читання. Держави вкладають у їх реалізацію значні кошти, оскільки читання відіграє надзвичайно важливу роль для розвитку будь-якої країни²⁴.

Мабуть, Україні теж потрібна своя програма підтримки читання, яка б врахувала стан читання

в різних регіонах, у різних вікових і соціальних групах, обсяги книг і періодики, що виходять друком, стан видавничої справи і книгорозповсюдження, роль бібліотек, освітніх закладів, ЗМІ, пріоритети політики у сфері культури тощо.

Звісно, що бібліотекарі знають цю проблему «із середини» і можуть запропонувати конкретні підходи до її вирішення з тим, щоб використати всі багатства бібліотек для формування високоефективної, гармонійно розвиненої, соціально-активної особистості, здатної до саморозвитку, зрештою – конкурентоспроможної, як це модно нині говорити.

Примітки

¹ *Кастельс М.* Информационная эпоха: Экономика, общество и культура. – М.: ГУВШЭ, 2000. – 608 с.

² *Якимов В. И., Ефременкова В. М., Севастьянов В. Г.* Поиск в интернете электронных ресурсов по узкотематическим направлениям. Методика оценки информативности и достоверности научных сайтов // НТИ. Сер. 1. Орг. и методика информ. работы. – 2006. – № 1. – С. 1–12.

³ Будапештская инициатива «Открытый доступ» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : // www.soros.org/openaccess/ru/read.shtml](http://www.soros.org/openaccess/ru/read.shtml). – Загол. с экрана.

⁴ Official journal of the European Union. – 2006. – Vol. 49. – L 412. P. 1–42.

⁵ *Черный А. И.* Инновационная деятельность: информационное обеспечение // НТИ. Сер. 1 Орг. и методика информ. работы. – 2006. – № 5. – С. 1–4; [http : // cordis.europecorp.eu.int / press /](http://cordis.europecorp.eu.int/press/)

⁶ *Дубровина Л. А.* Минимум управления, максимум управляемости. Руководителям библиотек о Всеобщем управлении на основе качества. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2004. – С. 34.

⁷ *Семенюк Э. П.* Информация и научно-технический прогресс как факторы глобализации // НТИ. Сер.1. Орг. и методика информ. работы. – 2006. – № 1. – С. 8.

⁸ *Артеменко О.* «Економіка» нової епохи // Дзеркало тижня. – 2007. – 24 берез.

⁹ Зв'язок та інформатизація в Україні. – К., 2006. – Вип. 1. – С. 1, 10–16.

¹⁰ *Романенко С. В.* Особенности процесса информатизации в Украине // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Х., 2007. – Вип. 20. – С. 179–182.

¹¹ Наявність парку обчислювальної техніки в Україні

на 1 січня 2007 р. // Статистичний бюлетень за січень–червень 2007 р. / Держкомітет статистики України. – К., 2007. – С. 162–167.

¹² *Скокова Л.* Аудиторія Інтернету в Україні: порівняльний аспект // Українське суспільство 1992–2006: Соціологічний моніторинг. – К., 2006. – С. 399–405.

¹³ Бібліотека і книга у контексті часу. – К., НПБ України, 2006. – С. 102.

¹⁴ The British Library [Electronic resource]. – Way of access : URL : [http : // www.bl.uk /index 1. Shtml](http://www.bl.uk/index.1.shtml). – Title from the screen; *Копанева В. О.* Бібліотека та мережева інформація // Вісник Книжкової палати. – 2007. – № 2. – С. 31–36.

¹⁵ ЮНЕСКО [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http // tyro 38. unesco. org / ru / unescohome. html](http://tyro38.unesco.org/ru/unescohome.html). – Загол. з екрану.

¹⁶ Бібліотечна Україна в цифрах / Нац. парлам. б-ка України. – К., 2006. – 37 с.

¹⁷ *Вилегжаніна Т. І.* Публічні бібліотеки України крізь призму міжнародних стандартів ІФЛА // Бібліотечна планета. – 2006. – № 4. – С. 4–7.

¹⁸ Лист Національної парламентської бібліотеки України № 423/1-9 від 11.09.07, с. 2.

¹⁹ Шкільна бібліотека як віддзеркалення освітньої політики навчального закладу // Освіта України. – 2005. – 5 квітня.

²⁰ *Дмитрієва Е.* Региональные информационные порталы украинских библиотек как способ распространения краеведческой информации в условиях электронной среды // Библиотечный форум Украины. – 2007. – № 2. – С. 5–8.

²¹ Державна програма розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серп. 2004 р. № 1085 // Офіційний вісн. України. – 2004. – № 34. – С. 29. – Ст. 2253.

²² *Генієва Е. Ю.* Культура как способ разрешения конфликтов: роль библиотек // Науч. и техн. б-ки. – 2006. – № 1. – С. 43–59.

²³ Чтение как стратегия жизни // Библиография. – 2007. – № 2. – С. 131–132.

²⁴ Программы и проекты по продвижению книги и чтения в зарубежных странах // Библиотечное дело. – 2006. – № 1. – С. 18–20; Национальная программа поддержки и развития чтения // Библиотека. – 2007. – № 1. – С. 6–11; *Стыкалина О. С.* Книжный рынок: издатели – читатели – книги // НТИ. Сер. 1. Орг. и методика информ. работы. – 2006. – № 6. – С. 9–17.

Наталія САМОХІНА,

зав. відділу НБУВ,
канд. техн. наук

Рівнева організація сукупних інформаційних ресурсів наукових бібліотек регіону

У статті визначаються напрями функціонування системи бібліотечного обслуговування на основі розвитку концепції організації сукупних документних ресурсів за рівнями (оперативний, депозитарний), інтеграції локальних інтранет-мереж книгозбірень у корпоративні екстранет-середовища.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, рівнева організація інформаційних ресурсів, мережева взаємодія бібліотек, інтранет/екстранет-середовище.

Бібліотеки України – велика і складна система, об'єднана загальною метою як найбільш повного забезпечення інформаційних потреб суспільства. В основі створення, функціонування і розвитку системи бібліотек країни лежить головна ознака – взаємодія. Кожна окрема книгозбірня або бібліотечна мережа не володіє сукупністю бібліотечних ресурсів, здатних задовольнити всі інформаційні потреби користувачів. І тільки в межах визначених взаємних зв'язків книгозбірні одержують таку можливість.

Різноманітність і комплексність міжбібліотечних зв'язків поступово набувають такого сталого характеру, що утворюють певну цілісну єдність наукових бібліотек, яка й становить реальний процес бібліотечної взаємодії. Інтеграція наукових бібліотек примножує і розширює інформаційні можливості кожного відомства та бібліотечної системи в цілому. Її сукупний потенціал стає вищим, ніж окремі відомчі бібліотечні ресурси. Завдяки цьому здійснюються вимоги найбільш повного задоволення інформаційних потреб суспільства, їх планомірного та пропорційного розвитку, а також оптимального використання ресурсів книгозбірні шляхом організації їх розміщення за рівнями. Система наукових бібліотек здатна задовольнити інформаційні потреби будь-якого типу, тоді як відомчі бібліотечні мережі орієнтовані на задоволення інформаційних потреб тільки певних типів.

Основною метою даної роботи є викладення шляхів розв'язання актуальних проблем удосконалення організації сукупних ресурсів та взаємодії наукових бібліотек регіону з метою максимально-

го забезпечення конституційних прав громадян на отримання інформації.

Як відомо, особливості розвитку науки та виробництва зумовили такі характерні закономірності наукової інформації, як її концентрація та розсіювання, а також прискорене зростання обсягів. Проведені дослідження показали, що у фахових виданнях розміщується в середньому третина всіх публікацій, які становлять інтерес для фахівців, що працюють у даній галузі науки і техніки. Інші дві третини публікацій розміщуються серед видань загального характеру або тематично суміжних. Тому зосередити вичерпну інформацію з будь-якої галузі знань неможливо окремим бібліотекам і бібліотечним мережам шляхом комплектування тільки так названої «профільної» літератури.

Крім того, динамізм сучасного науково-технічного розвитку, поява нових дослідницьких і технологічних методів зумовлює зміну змісту інформаційних потреб, що становить труднощі у прагненні передбачити, яка література буде потрібна для їх задоволення. Все це й визначає розвиток досліджень з питань взаємодії бібліотечно-інформаційних систем як пріоритетний напрям сучасної науки. При цьому тенденції бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів мають базуватися на розвитку концепції організації сукупних документних ресурсів за рівнями (оперативний, депозитарний), в основу якої має бути покладена узагальнена нелінійна модель обігу документів у бібліотечній системі в цілому.

В сучасних умовах комплектувати, організовувати, зберігати складний потік видань, а також забез-

печувати пошук і надання користувачам потрібної інформації окремі бібліотеки і бібліотечні мережі вже не можуть. Тому необхідною є диференціація розміщення сукупних документних ресурсів у рамках регіональних бібліотечних об'єднань, яка має проводитися на основі інтеграції результатів селективного моніторингу обігу документів у книгозбірнях об'єднання.

Та само по собі вдосконалення організаційної структури бібліотек ще не гарантує покращання якості обслуговування. Це лише засіб його підвищення, і тому не можна обмежуватися вирішенням лише організаційних питань. Необхідно паралельно вирішувати питання змістовного характеру бібліотечних фондів. Таку можливість і надає створення корпоративних бібліотечно-інформаційних систем. Воно дозволяє вдосконалювати змістові аспекти бібліотечного обслуговування шляхом створення мобільної структури, покликаної закріпити існуючі на практиці інтеграційні тенденції. Особливе значення має бути приділено сумісності, відкритості, корпоративності, рівневій організації сукупних бібліотечних ресурсів та адаптивності їх до читачьких потреб [4; 5]. На серверах системи мають координовано підтримуватися засоби навігації, пошуку документів та даних. При створенні й актуалізації електронних каталогів бібліотек-учасниць корпоративної системи мають використовуватися електронні бібліографічні масиви – як створені в рамках даної корпорації, так і ззовні.

Однією з найбільш важливих і складних проблем у створенні інтегрованих територіальних бібліотечних об'єднань є формування сукупних бібліотечно-інформаційних ресурсів наукових бібліотек регіону. Розв'язання цієї проблеми необхідне, оскільки, по-перше, розрізнений розвиток і використання бібліотечних фондів не дає змогу цілком задовольняти інформаційні потреби суспільства, по-друге, нескоординованість у комплектуванні фондів призводить до накопичення літератури малого попиту та її дублювання, що спричиняє, крім іншого, великі непродуктивні грошові та трудові витрати.

У наш час у бібліотечних фондах бракує актуальних та необхідних читачам видань, але при цьому швидко зростає обсяг пасивної частини фонду. Накопичення видань малого попиту справляє негативний вплив як на економіку бібліотечної справи, так і на якість обслуговування користувачів. Перевантаження книгосховищ призводить до труднощів у використанні фондів, збільшення строків і зни-

ження якості бібліотечно-інформаційного обслуговування. Причини появи літератури малого попиту різноманітні. Це й імовірнісний характер виявлення читачьких потреб, і недостатньо висока наукова якість видань, і старіння інформації, що в них міститься.

Серед основних причин накопичення літератури невеликого попиту в бібліотечних фондах є також їх міжбібліотечне дублювання. Тому необхідним є створення в рамках територіальних бібліотечних об'єднань сукупного розподіленого бібліотечного фонду, який має відповідати таким вимогам:

- координоване формування фондів бібліотечного об'єднання;
- максимально можливе розкриття їхнього складу;
- кооперування використання фондів;
- керування організацією фондів.

Ці вимоги для створення зазначеного сукупного фонду тісно взаємопов'язані між собою. Так, раціональна організація бібліотечних фондів за рівнями стимулює їх ефективне використання і залежить від координації формування документних ресурсів.

Координоване формування бібліотечних фондів як цілісної системи є однією із сутнісних властивостей сукупних бібліотечно-інформаційних ресурсів наукових бібліотек регіону і основною формою втілення принципу їх оптимізації на основі рівневої диференціації. При цьому координуються два напрями: комплектування фондів та їх зберігання.

Сукупні бібліотечно-інформаційні ресурси наукових бібліотек регіону мають формуватися так, щоб їхня структура відображала реально існуючі перетини та взаємозв'язки бібліотечних фондів з точки зору їх функціонального призначення, галузевої спрямованості й територіальної близькості. Чим більше бібліотек буде залучено до координації, тим більшим буде ефект від неї [1; 2].

Послідовність роботи зі здійснення координації формування фондів у регіонах, від якої залежить оптимальна рівнева організація бібліотечних ресурсів, може бути представлена таким чином:

- чітке визначення спеціалізації кожної бібліотеки. При цьому необхідною є рівнева диференціація документних ресурсів, зокрема виявлення видань активного і використання, що визначають спеціалізацію фонду, яка відбивається в профілі фонду, а також у виявленні видань малого попиту, непрофільних для даної бібліотеки;

- наукові, науково-технічні і спеціальні бібліотеки, що утворюють єдиний територіальний довідково-інформаційний фонд у взаємодії з універсальними бібліотеками, створюють низку галузевих комплексів;
- взаємозалежність і взаємозв'язок бібліотек-учасниць комплексу визначається зведеним профілем галузевого розподілу сукупних бібліотечно-інформаційних ресурсів;
- при створенні галузевого розділу зведеного профілю сукупних ресурсів надзвичайно важливе значення має напрям координаційних зв'язків (див. схему).

Подальший шлях рівневої диференціації сукупних бібліотечно-інформаційних ресурсів – погодження галузевих розподілів їх зведеного профілю. Очевидно, що документи, які відповідають загальним читацьким потребам, мають знаходитися у більшості бібліотек, що взаємодіють; особливим читацьким потребам – в обмеженому колі бібліотек (як правило, наукових і науково-технічних); одиничним – в окремих спеціальних бібліотеках.

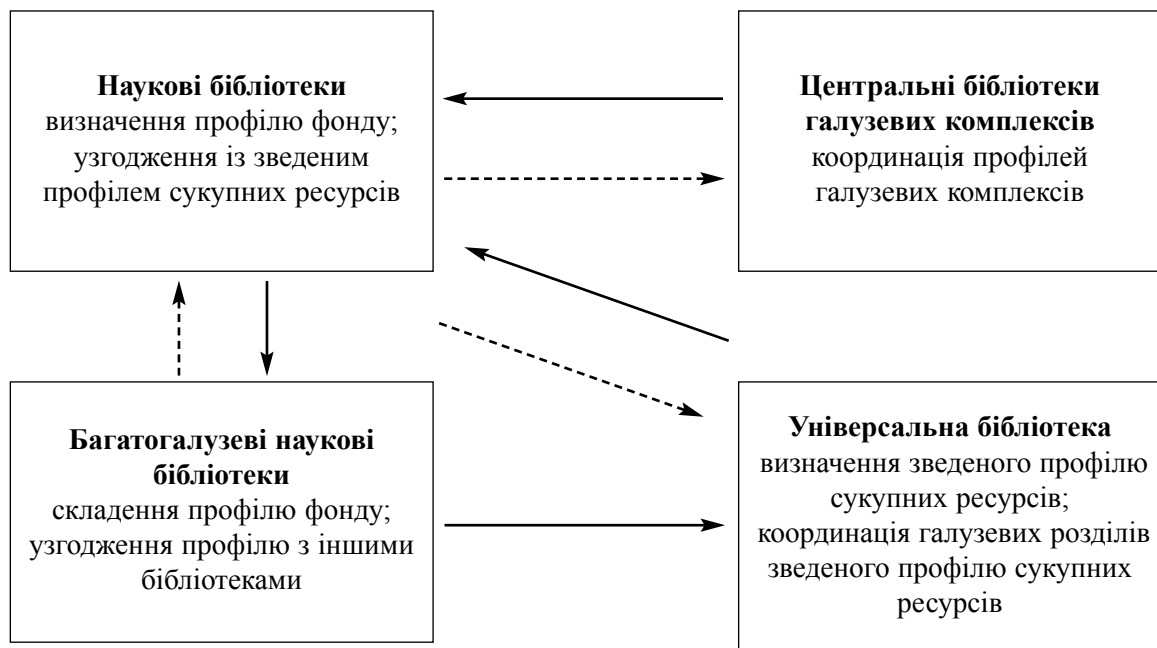
Інтенсивне впровадження комп'ютерних технологій у практику бібліотечно-інформаційної діяльності, яка є одним із основних виявів процесу

інформатизації суспільства в цілому, забезпечує своєчасний і швидкий доступ користувачів до джерел інформації, водночас підвищуючи ефективність операцій обслуговування читачів. Основні тенденції, які знаходяться в основі діяльності сучасних бібліотечно-інформаційних систем, це:

- електронна інформація, електронні ресурси як один із основних напрямів діяльності бібліотечно-інформаційних організацій;
- зміна традиційних технологій комплектування бібліотечних фондів, зумовлена доступом до електронних повнотекстових видань;
- інтернет-ресурси для бібліотек та інтернет-технології як елемент бібліотечних технологій;
- забезпечення доступності розподілених за рівнями бібліотечних фондів для усіх категорій користувачів.

Економічність нових технологій у бібліотечній діяльності визначається дешевими електронними засобами передачі даних, варіативністю й точністю швидкого відбору бібліотеки-постачальника при замовленні видань, сумісністю ряду технологічних операцій (наприклад, пошук і одночасне замовлення видань у віддалених базах даних), оптимізацією та веденням статистичного обліку й звітності тощо [3].

Схема координації формування сукупних бібліотечно-інформаційних ресурсів для проведення їх рівневої організації

————— напрям профілю конкретної бібліотеки або галузевого комплексу
 - - - - - повернення скоригованого профілю

Серед завдань розвитку інформаційного обслуговування в Україні виділяються такі, як гармонізація і диференціація розміщення документних фондів книгозбірень на основі узагальненої нелінійної моделі обігу документів у бібліотечній системі загалом; удосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування на основі розвитку корпоративних форм взаємодії бібліотек; формування архіву електронних науково-інформаційних ресурсів та його представлення в інтранет-середовищі бібліотек; розширення інтранет-мережі, що містить зони, до яких дозволений доступ зовнішнім користувачам (екстранет-середовище). Передбачається інтеграція в створюване інформаційно-телекомунікаційне середовище інтранет-мереж інших бібліотек, які візьмуть на себе зобов'язання дотримуватися правил обслуговування користувачів, прийнятих в інтранет/екстранет-середовищі. Ці правила спрямовані на дотримання авторських прав і передбачають обслуговування користувачів тільки в стінах бібліотеки при унеможливленні довільного копіювання електронних публікацій.

Якщо тенденції бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів друкованими виданнями мають базуватися на розвитку концепції реорганізації документних фондів за рівнями в аспекті її застосування до сукупних ресурсів бібліотечних об'єднань, то система електронних бібліотек у функціональному аспекті забезпечить: створення національного депозитарію електронних документів (комп'ютерних версій книг, журналів і газет); приймання замовлень на документи від віддалених абонентів у будь-який час і з будь-якого регіону; рівневу організацію електронних ресурсів книгозбірень у процесі доступу до інформаційних масивів бібліотек, яка полягає у створенні екстранет-середовища у книгозбірнях з розподіленими відповідно до їх профілей комплектування інформаційними ресурсами. Телекомунікаційні передумови для створення реорганізації електронних ресурсів бібліотек за рівнями вже існують за допомогою мережі з'єднань Української академічної і дослідницької мережі (УАРНЕТ).

Таким чином, сучасні книгозбірні повинні розширити свої функції за рахунок створення онлайн-сховищ інформації на всіх видах носіїв. Потрібно поступово переорієнтувати бібліотеки на оперативне отримання інформації в елект-

ронній формі. При цьому слід поєднувати як рівневу реорганізацію документних фондів бібліотек, телекомунікаційний доступ до зовнішніх джерел інформації, так і формування фонду електронних документів безпосередньо в бібліотеці, гармонізацію електронних ресурсів книгозбірень у рамках єдиної мережі електронних бібліотек країни.

Отже, з вищевикладеного можна зробити такі висновки:

1. Результати селективного моніторингу відповідей книгосховища бібліотеки на читацькі запити слід використовувати для визначення ступеня використання документних ресурсів книгозбірні та коригування топології зберігання фондів (наближення видань підвищеного попиту до підсобних фондів відділів обслуговування).
2. Підвищення потенціалу книгозбірень можливе за умови розв'язання проблем гармонізації розподілу та розміщення сукупних інформаційних ресурсів, що виявляється у створенні оперативних та депозитарних фондів.
3. Разом із формуванням депозитаріїв концепція рівневої організації бібліотечних ресурсів у рамках мережі наукових бібліотек має знаходити своє втілення у створенні екстранет-середовища у книгозбірнях з розподіленими відповідно до їх профілей комплектування інформаційними ресурсами.

Література

1. Биков В. Ю., Рогова П. І., Артемов Ю. І. Концептуальні засади інформатизації бібліотек освітянської галузі України // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 4. – С. 44–47.
2. Карташов Н. С. Формирование библиотечно-территориальных комплексов. – Новосибирск: Наука, 1978. – 240 с.
3. Костенко Л. Й. Розвиток інформаційних технологій та Інтернет у бібліотеках // Бібліотечний вісник. – 2002. – № 1. – С. 16–18.
4. Самохіна Н. Ф. Використання інформаційних ресурсів корпоративних бібліотечних систем // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики: Зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17–18 травня 2005 р.). – К., 2005. – С. 169–170.
5. Самохіна Н. Ф. Розвиток процесів інтеграції бібліотечно-інформаційних ресурсів // Бібліотечний вісник. – 2005. – № 2. – С. 20–22.

Сергій КУЛЕШОВ,

завідувач відділу документознавства

Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства,

д-р іст. наук, професор

Критика, критика...

або деякі зауваги до рецензії М. Васильченка

Полюбляю критичні рецензії. Особливо щодо своїх опусів. Вони показують, де ти помилився, де недопрацював, де логічно схибив. Вони є стимулом для розмірковувань і, власне, дають змогу з іншої точки зору поглянути на результати своєї праці. У цілому ж критика в науці є рушійною силою, поштовхом для побудови нових концепцій і руйнації старих. Все це я кажу про конструктивну критику, що ґрунтується на певних концептуальних засадах, логіці, а якщо йдеться про галузі знань, спрямовані на практичну діяльність – то ще й на досвіді цієї діяльності.

Слід відзначити, що рецензію М. Васильченка «Термінологія, термінологія...», опубліковану в «Бібліотечному віснику» (№ 5 за 2007 р.), як і його попередню «Посібники, посібники...» (див. «Бібліотечний вісник» № 6 за 2006 рік) я прочитав із цікавістю. Але друга надала мені більше задоволення, ніж перша. І не тому, що в першій критикувався мій посібник*, а через наявність у ній низки неоднозначних положень, які не дають мені можливості враховувати ці критичні зауваження. Відзначимо також, що деякі з них поєднані з певними менторськими настановами, висловленими не дуже коректно з точки зору етики наукової дискусії.

Розглянемо критичну статтю з самого початку. Автор (дозвольте мені так називати шановного М. Васильченка) говорить про виникнення на стику різних наук нових, зокрема космічної біології, соціальної педагогіки і соціальної психології. Він вважає, що до такого роду наук можна віднести управлінське документознавство, яке, на його думку, виникає на початку ХХІ століття і навіть увійшло до навчальних планів ВНЗ культури. Автор не заперечує необхідність включення нових, сучасних, перспективних дисциплін у навчальні програми, особливо, як він підкреслює, із загальної теорії уп-

равління та галузевого управління. Оці перші авторські тези, що управлінське документознавство виникає у ХХІ столітті, що воно формується на стику наук (я так розумію, що це документознавство та теорія управління), що воно певним чином дотичне до загальної теорії управління та галузевого управління, свідчать про незнання чи нерозуміння Автором історії та сучасної структури документознавства. Це також підтверджують і подальші його розмірковування.

Управлінське документознавство за своєю структурою не є новою дисципліною – як науковою, так і навчальною. Власне, це той розділ або напрям документознавства, який домінував у розробках головних наукових інституцій з цієї дисципліни ще за радянських часів – Всесоюзного (тепер Всеросійського) науково-дослідного інституту документознавства і архівної справи та Московського державного історико-архівного інституту. І спрямований він був саме на дослідження управлінської документації, а серед її класів – переважно організаційно-розподільчої. Інші типи документації чи документів – науково-технічна, картографічна документація, аудіовізуальні документи та інші – вивчалися значно менше. Така ситуація зберігається і нині. За наявності нової версії документознавства, яку можна назвати загальним документознавством (дехто пропонує назвати його документологією), напрями, які досліджують різні типи документації або документів, формують спеціальне документознавство. Саме за назвою об'єкта дослідження запропоновано і назви цих напрямів: управлінське документознавство, аудіовізуальне документознавство*, картографічне, електронне. Називаючи навчальний

* Тут йдеться якраз про типи документів, оскільки, на думку фахівців Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного, кінофотофонодокументи не можуть охоплюватися поняттям «документація».

* Кулешов С. Г. Управлінське документознавство: Навч. посібник. – К., 2003. – 57 с.

предмет «Управлінське документознавство», я все ж таки мав на увазі відповідність його певному науковому напрямку спеціального документознавства.

Автор акцентував увагу читача на моїх словах, що «поряд із загальним документознавством існує спеціальне документознавство, і його єдиним конституйованим представником на сьогодні є традиційне документознавство, яке зважаючи на характер дослідницької проблематики слід назвати управлінським». Так воно і є. Досить незначною на сьогодні є частка досліджень науково-технічної, картографічної, інших типів документації, аудіовізуальних документів. На перший погляд, солідним є потік публікацій з електронного документознавства, однак у них переважно розглядають питання техніко-технологічного, програмного чи лінгвістичного забезпечення електронного документообігу, а не документознавчі аспекти створення та функціонування електронної документації, електронних документів. Переважна більшість досліджень традиційного документознавства спрямована на вивчення управлінської документації, а у підсумку – на створення нормативного, методичного та наукового забезпечення діловодства. Про це свідчить проблематика замовлень Державного комітету архівів України Українському науково-дослідному інституту архівної справи та документознавства та ініціативних планових тем зазначеного інституту за 12 років його фактичного існування.

Ось що малося на увазі у посібнику, коли говорилося про «характер дослідницької проблематики». Його специфіка порівняно з іншими напрямками спеціального документознавства саме і полягає у дослідженні управлінської документації – головного об'єкта управлінського документознавства. Тому немає нічого дивного, що більшість завдань управлінського документознавства пов'язана саме з управлінською документацією.

Втім, зупинимось на одному завданні, яке не спрямовано, на думку Автора, на дослідження управлінської документації, а є профільним для управлінського документознавства, однак трактовано Автором, м'яко кажучи, досить дивно. Йдеться про завдання уніфікації термінології управлінського документознавства. Єдиним виявом такого завдання, на думку Автора, є уніфікація терміна «управлінське документознавство» самого з собою (?). У Автора виникають питання: з ким і з чим слід уніфікувати термінологію управлінського документознавства? Для мене зміст цих питань є незрозумілим. Адже уніфікація термінології є нагальним завданням для багатьох наукових дисциплін або сфер

практичної діяльності, особливо з розвиненим поняттєвим апаратом і наявністю полісемічних, омонімічних, синонімічних термінів чи значної кількості сленгів. Вирішується це завдання за допомогою створення термінологічних (тлумачних) словників або термінологічних стандартів (стандартизація вважається одним із напрямів уніфікації), де термінологія уніфікована, тобто унормовано склад термінів, якими слід послуговуватися у професійній практичній та науковій діяльності (у тому числі під час створення проектів нормативно-правових актів, нормативних документів, практичних посібників), та їхні визначення. Процедура створення термінологічних стандартів в Україні зафіксована в ДСТУ 3966-2000 «Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів та визначення понять».

Аналізуючи формулювання предмета управлінського документознавства у посібнику, Автор зауважує, що перша його частина (дослідження еволюції і сучасного змісту характеристик управлінської документації) є предметом вивчення документознавства, а друга (дослідження процесів створення управлінської документації та її функціонування у динамічному стані) – діловодства. Причому аргументом слугує таке визначення поняття «діловодство» в ДСТУ 2732:2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять»: «сукупність процесів, що забезпечують документування управлінської інформації та організування роботи зі службовими документами». По-перше, треба зазначити, що діловодство – це сфера практичної діяльності, а документознавство – це наука. Діловодство, на відміну від документознавства, нічого не досліджує, і тому воно не має ні об'єкта, ні предмета дослідження¹. По-друге, ще раз зауважимо, що діловодство завжди вважалось сферою практичної діяльності, де мають впроваджуватися наукові результати, здобуті традиційним документознавством (переважно – управлінським). Тому і не дивно, як каже Автор, «з якого боку не підходить до «управлінського документознавства», видно то діловодство, то документознавство, а управління проглядає тільки в управлінській документації»².

До речі, Автор не зовсім точно розуміє поняття «діловодство», оскільки функціонування управлінської документації у динамічному стані не є організування роботи зі службовими документами. По-перше, управлінська документація становить лише одну частину сукупності службових документів в установі; інша частина – це так звана профільна документація, яку створює установа відповідно до свого профілю. Значна подібність обох частин мож-

лива тільки для державних органів або органів місцевого самоврядування, профільною документацією для яких є також управлінська. По-друге, сам Автор перераховує відповідно до зазначеного термінологічного стандарту такі процеси діловодства, що організуються в межах технології організації роботи зі службовими документами, а саме: організування документообігу, формування справ, зберігання службових документів та користування ними у поточній діяльності установи. Невже формування справ чи зберігання документів можна віднести до їх функціонування? Значною мірою це належить до організування документообігу та користування документами. Автор наводить і визначення документообігу за стандартом: рух службових документів в установі від дати їх створення чи одержання до дати завершення виконання або надсилання. Однак рух документів не є функціонуванням документів. Функціонування управлінського документа – це дія, яку виконують відповідно до змісту документа або резолюції на документі і яка може мати різні вияви (будь-які фізичні дії, врахування показників під час створення інших документів «взяття до відома» тощо). Коли Автор акцентує увагу на моїй ремарці, що «управлінське документознавство вивчає обіг в установі управлінських документів тільки як динамічних об'єктів, тобто у тому оперативному стані, коли вони виконують функцію, заради реалізації якої були створені», то тут йдеться не тільки про документообіг, як це вбачається Автору. Мається на увазі саме функціонування у процесі такого обігу, причому як динамічних об'єктів відповідно до функції, закладеної в їх характеристики під час створення, оскільки після завершення такого функціонування і у разі передання їх до архівного підрозділу вони вже значною мірою виконують функції архівного, тобто статичного, документа (що не виключає можливості виконання ними і певною мірою оперативних функцій, зокрема пов'язаних з юридичною силою). У подальшому Автор під час ілюстрації функцій управління сам частково розкриває зміст основних функцій деяких номіналів управлінських документів (не зрозуміло тільки, чому основною функцією для актів, довідок та розпоряджень названа контрольна).

Я хотів би звернути увагу Автора на слово «організування»* у визначенні терміна «діловодство». Організування – це не тільки реалізація ділових процесів; це також певна керівна діяльність щодо

* За «Новим тлумачним словником української мови» (К.: Аконіт, 2000. – Т. 3. – С. 130) у значенні 4. – Чітко налагоджувати що-небудь.

такої реалізації³. Тому, коли Автор наголошує, що зазначеними процесами необхідно управляти, і саме в управлінському документознавстві це мало стати одним з двох ключових складників. Цілком зрозумілий висновок, оскільки із самого початку Автор стверджує, що управлінське документознавство – дисципліна, яка утворилася шляхом поєднання теорії управління та документознавства. Нині керування діловими процесами, тобто керування діловодством, його організування є прерогативою самої практичної сфери. Адже, за Законом України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» діловодство й архівна справа – це єдина сфера, якою керує спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері архівної справи та діловодства, тобто Державний комітет архівів України. Що ж до змісту навчання, то процеси управління в кожній із цих сфер доцільно викладати у відповідних дисциплінах – «Діловодство» та «Архівознавство» (в різних навчальних планах ці назви можуть бути іншими). Думаю, що організація керування бібліотечною чи музейною справою або науково-інформаційною діяльністю має викладатися у відповідних навчальних курсах «Бібліотекознавство», «Музеєзнавство» і «Організація науково-інформаційної діяльності» або, за необхідності, викремлюватися у самостійні спецкурси (коли я навчався на бібліотечному факультеті Київського державного інституту культури на IV курсі – це був 1971 рік, – нам читали спецкурс «Управління бібліотечною справою»). Навряд чи доцільно, як пропонує Автор, поєднувати в одному курсі всі напрями так званого галузевого керування. Але про це далі.

Здавалося б, з ідеями Автора солідаризується зміст такої поширеної у світі галузі наукових і практичних знань, як «records management» – у вітчизняній інтерпретації «керування документаційними процесами». За міжнародним стандартом ISO 15489, присвяченим унормуванню основних положень та настанов щодо організування документаційних процесів, її визначено як «галузь керування, яка відповідає за ефективний та систематичний контроль за створенням, прийманням, зберіганням, використанням, передаванням до архіву та вилученням для знищення службових документів, охоплюючи процеси відбирання та зберігання в документальній формі свідчень та інформації про ділову діяльність». Можна було б очікувати, що у зазначеному стандарті⁴ буде розкрито зміст керування цими процесами та їх контролювання, однак у цілому в ньому викладено основні теоретичні засади та належні норми реалізації документаційних процесів.

Проводячи думку щодо розгляду в управлінському документознавстві керування діловодними процесами, Автор окреслює основні функції управління і, як вже зазначалося, роль деяких номіналів документів у їх реалізації. Однак найбільш цікавою виявився подальший розгляд конкретних або спеціальних функцій, які, на думку Автора, можна «виділити» у «документно-комунікаційних структурах». Дозволю собі їх навести:

- формування документного фонду;
- облік документів;
- ведення, тобто підтримання в достовірному стані, оптимальному стані;
- зберігання;
- обслуговування споживачів;
- виключення документів.

По-перше, виникає питання щодо «документно-комунікаційних структур». Автор пояснює, що це «бібліотеки, архіви, музеї, страхові фонди і т.п.». У зв'язку з тим, що Автор досить жорстко попереджає (мабуть це стосується більшою мірою мене), що «до термінології необхідно підходити виваженіше, уважніше, конкретніше», хочу його запитати: де, в якому нормативному документі зафіксовано термін «документно-комунікаційні структури»? Чи можна взагалі відносити музеї до таких структур? Яка там комунікація: відвідувача музею з документом – музейним предметом? Хто (або що) з ким «комунікує»? * Що таке взагалі структура в даному разі? Що таке «документний фонд»? У діловодстві є поняття «документаційний (документальний) фонд», а в архівній справі є поняття «архівний фонд». Чи правомірне поняття **ведення фонду** або **документів** (куди їх ведуть?) і що таке підтримання фонду (чи документа?) в достовірному (!) або оптимальному (!) стані. У діловодстві й архівній справі є термін «забезпечення збереженості документів» (див. ДСТУ 2732:2004). І що таке «виключення документів»? (У діловодстві та архівній справі є термін «вилучення документів», наприклад для знищення). Так і напрошується аналогія виключення монітора комп'ютера із зображенням інформації документа. Або що таке «страховий фонд»? В архівній справі «страховий фонд архівних документів» – це «сукупність страхових копій архівних документів» (страхова копія архівного документа

копія архівного документа, виготовлена для дублювання і зберігання документної інформації оригіналу у разі його втрати чи пошкодження). А може це «страховий фонд документації», формуванням якого опікується Державний департамент страхового фонду документації Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи?

Але справа не тільки в термінології. Поняття «документально-комунікаційні структури» спирається на певні концепції загального документознавства (документології), які оперують досить широким за змістом поняттям «документ». У цілому я прихильно ставлюсь до такого роду концепцій як теоретичних конструкцій. Однак, коли ці ідеї починають впроваджуватися в практику у вигляді популяризації різних синтетичних навчальних курсів на кшталт «Документографія» або «Фондознавство», де читаються узагальнені методики описування видань, архівних документів та музейних предметів, їх класифікування або організації їх фондів, то це не може не викликати заперечення (давайте не будемо забувати, чим закінчилося впровадження десятикової класифікації у практику роботи служб діловодства та архівів у 1920–1930-і роки)⁵. Палкі прихильники ідей Поля Отле у намаганні об'єднати в єдиному блоці всі науки так званого документально-комунікаційного циклу запропонували на державному рівні створити нову наукову галузь «соціальні комунікації», куди мала б увійти і спеціальність «документознавство, архівознавство»⁶. Я можу зрозуміти бібліотекознавців, бібліографознавців і книгознавців, які крім історичної проблематики розробляють також сучасні дослідницькі напрями, що не відповідають ні історичним, ні педагогічним наукам. Пошук місця цих напрямів у системі наук цілком виправданий. Але коли у контексті цього завдання професор Ю. М. Столяров починає поширювати ідею включення до соціологічних наук (разом з бібліотекознавством, бібліографознавством, книгознавством, журналістикою, музеєзнавством й іншими науками) також й традиційного документознавства та архівознавства⁷, то це свідчить про нерозуміння ним самої сутності зазначених наукових дисциплін, які вважаються спеціальними галузями історичної науки. На жаль, зміст пропонованих у межах галузі науки «соціальні комунікації» паспортів спеціальності «документознавство, архівознавство»⁸ показує, що це притаманно і провідникам ідей шановного професора в Україні (втім, чинний паспорт спеціальності також потребує перероблення). Тому, власне, і обґрунтування

* Це, до речі, стосується і до будь-якого архівного офіційного (у тому числі й службового) документа, який був орієнтований на конкретного його виконавця. Жодної комунікації автора такого документа із сучасним споживачем його інформації (архівістом, дослідником), безперечно, немає.

віднесення окремих наукових напрямів спеціальності «документознавство, архівознавство» до циклу соціологічних наук відсутнє у декларації її ініціаторів нової спеціальності⁹.

На нашу думку, узагальнювальне поняття «документно-комунікаційні структури» разом із пропонуваною Автором синтетичною навчальною дисципліною «Управління документно-інформаційними структурами (системами)» не є, як він нас переконує, «життєвою реальністю як у теорії, так і на практиці». І теорія, наприклад, архівознавства або бібліотекознавства, і практика архівної чи бібліотечної справи свідчать, що вони концептуально і технологічно є різними, хоча і оперують начебто ідентичними або близькими термінами. Однак, ці «майже однакові» терміни позначають зовсім різні поняття. Тому і об'єднання в одному курсі розділів «Управління архівною справою» та «Управління бібліотечною справою» є недоцільним і штучним.

Втім, це зауваження не має стосунку до навчального курсу «Управлінське документознавство», оскільки, ще раз наголошую, його не утворено на стику теорії управління та документознавства. Цей курс не має на меті вивчення управлінських процесів, а відображає зміст напряму спеціального документознавства, що досліджує управлінську документацію. І не треба, як вважає Автор, шукати іншу дефініцію (мабуть назву?), оскільки розуміння назви все ж залежить від розуміння змісту. Інакше можна було б як доповнення до «Соціальної педагогіки» (тобто педагогіка соціуму чи в соціумі), на яку двічі посилається Автор, запропонувати дисципліну «Тваринна педагогіка».

Проте, у пропозиціях Автора є і певний сенс. Навчальний посібник, який він критикує, не містить всіх можливих аспектів розгляду управлінського документознавства¹⁰. Так, перспективним є розділ, у якому б розглядалися різні номінали класів управлінської документації та їхні функції у процесі керування установою, функційні зв'язки номіналів, взаємозгодженість показників тощо (правда, це інколи викладається в курсі діловодства). Але треба зважити на те, що об'єктом уваги Автора є навчальний посібник, який за жанром може містити навчальний матеріал тільки з частини курсу. Мені приємно було прочитати, що мій посібник вніс лепту в розвиток діловодства (правда, чому саме діловодства?).

Вважаю, що коли критика буде спиратися на ґрунтовне розуміння об'єкта критики, то це внесе у розвиток як цього об'єкта, так і суб'єкта, який причетний до створення об'єкта, не тільки лепту, а цілу драхму.

Примітки

¹ Хоча є намагання обґрунтувати теорію діловодства, яка однак складається з теоретичних положень управлінського документознавства, архівознавства, історичного джерелознавства, інформаційного менеджменту та ін. Див.: *Загорецька О.* Теорія діловодства як галузь наукових знань // *Студії з архівної справи та документознавства.* – 2002. – Т. 8. – С. 139–141.

² Хотілося б зауважити, що витoki управлінського документознавства і справді походять із праць другої половини XIX та першої третини XX століть, що стосувалися раціоналізації діловодства та роботи канцелярій. Звернемо увагу, що діловодство у ті часи позначалося терміном «адміністративна документація». Так, фундатор одного напряму документознавства – Поль Отле – видає у Брюсселі в 1923 р. «Керівництво з адміністративної документації» («Manuel de la documentation administrative»), а фундатор іншого напряму документознавства – Костянтин Міт'яєв – ще у 1968 р. називає свій посібник (у співавторстві з О. Міт'яєвою) «Административная документация (делопроизводство) в советских учреждениях».

³ Див., наприклад: *Палеха Ю. І.* Культура діловодства в сучасних установах України: становлення, технологія, організація керування: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Держкомархів України; УНДІАСД. – К., 2005. – 18 с. На це вказує і зміст нормативно-правового акта – Концепція проекту Закону «Про справочинство», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 липня 2006 р. № 426-р.

⁴ Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства підготовлено вітчизняний аналог цього стандарту, затвердженого і виданого Держспоживстандартом України: ДСТУ 4423-1:2005 «Керування документаційними процесами. Частина 1. Основні положення» (ISO 15489-1:2001, MOD). – К.: Держспоживстандарт України, 2007. – 28 с.; ДСТУ 4423-2:2005 «Керування документаційними процесами. Частина 2. Настанови» (ISO 15489-2:2001, MOD). – К.: Держспоживстандарт України, 2007. – 44 с.

⁵ Деякі міркування з цього приводу я висловив у статті «Документологія як навчальний курс та наукова дисципліна» (Студії з архівної справи та документознавства. – 2006. – Т. 14. – С. 58–61).

⁶ Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. – 2007. – № 2. – С. 12–17.

⁷ *Столяров Ю.Н.* Практические следствия из фундаментального теоретического постулата // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* – 2006. – № 2. – С. 47–53.

⁸ Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. – 2007. – № 2. – С. 12–17.

⁹ *Шейко В., Каністратенко М., Кушнарченко Н.* Концептуальні засади підготовки наукових кадрів у галузі культурології та соціальних комунікацій в Україні // *Вісник Книжкової палати.* – 2007. – № 2. – С. 43–44.

¹⁰ Наприклад, можливості розширення історичної частини курсу показано в навчальному посібнику: *Бездрабко В. В.* Управлінське документознавство: Навч. посіб. – К., 2006. – 208 с.

Показчик змісту журналу «Бібліотечний вісник» за 2007 рік

Статті

Соловяненко Д. Статистика використання інтернет-технологій у бібліотеках України	№ 1	6–19		
Муха Л., Затока Л. Історичні та техніко-технологічні аспекти фазової консервації бібліотечних фондів	№ 1	20–25		
Вергунов В. Проблеми збереження фондів наукових бібліотек	№ 1	25–31		
Кунанець Н. Організаційно-управлінська документація бібліотеки Народного Дому	№ 1	32–35		
Вовченко В. Архівна спадщина і бібліотека Миколи Васильовича Левитського (1859–1936) як джерело з історії українського просвітницького руху кінця XIX – 20-х років XX ст.	№ 1	36–41		
Калмикова М. Книжкове зібрання Романа Івановича Гельвіга у фондах Наукової бібліотеки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського	№ 1	42–45		
Воскобойнікова-Гузєва О. Дискусійні питання розвитку теорії і методології бібліотекознавства	№ 2	3–9		
Артамонова Н. Інформаційний моніторинг наукової та інноваційної діяльності медичної галузі України	№ 2	10–13		
Мяскова Т. Технології формування та перспективи введення у науковий обіг інформаційних ресурсів відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ	№ 2	14–19		
Стрішенець Н. Запозичення в українській бібліотечно-інформаційній термінології	№ 2	20–25		
Назарчук Т. Розвиток історичної бібліографії Криму	№ 2	26–28		
Копанєва В. «Відкритий контент» в інтернеті: становлення, проекти, правові засади	№ 3	3–8		
Добко Т. Сучасний розвиток бібліографічної Сквородіани	№ 3	9–13		
Петрикова В. Діячі краю в сучасному українському біобібліографознавстві	№ 3	14–16		
Омельченко М., Затока Л. Пітер Уотерс і фазова консервація бібліотечних документів	№ 3	17–19		
			Захарова Н. Культурно-просвітницька діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історія становлення і розвитку (1918–1964 рр.)	№ 3 20–27
			Шкира О. Університетська бібліотека як інтелектуальне перехрестя студентів, науковців, освітян та бібліотекарів регіону	№ 3 28–30
			Шерпа Т. Створення системи індексування інтранет-середовища наукової бібліотеки	№ 4 3–7
			Корнілова Є. Корпоративні технології у наукових бібліотеках	№ 4 7–12
			Івченко Л., Лобузін К. Музичний фонд НБУВ: створення електронного каталогу	№ 4 12–22
			Мишук С. Формування науково-практичних засад опису рукописних книг та стародруків у науковій діяльності В. М. Перетца в Україні	№ 4 23–36
			Бодак О. Внесок М. Ю. Брайчевського у розвиток інформаційного забезпечення української бібліотечної діяльності	№ 4 37–39
			Копанєва В. Бібліотека в системі наукової електронної комунікації	№ 5 3–9
			Соловяненко Д. Бібліотека-2.0: концепція бібліотеки другого покоління	№ 5 10–20
			Силков С. Информационные ресурсы Беларуси, их классификация и нормативно-правовое регулирование	№ 5 21–28
			Клименко Е. Принципи організації каталогу музичної крюкової рукописної книги	№ 6 3–10
			Лось В. Корпус церковних джерел з історії Греко-уніатської церкви на Правобережній Україні кінця XVIII – першої половини XIX ст.: класифікація та інформаційні можливості	№ 6 11–16
			Рік української книги	
			Супронюк О. Зарубіжна україніка в НБУВ: перспективи вивчення	№ 1 3–5
			Солоїденко Г. Петро Стебницький – оборонець української книги та української мови	№ 2 29–33

<i>Старовойтенко І.</i> Володимир Леонтович і перша щоденна українська газета «Громадська думка» (1905–1906) та її наступниця «Рада» (1906–1914)	№ 2	34–38	Автоматизація публічних бібліотек Польщі (Погляд учасника VII загальнопольської конференції)	№ 2	48–49
<i>Радченко А.</i> Періодичні видання Національної академії наук України: фрагмент історії	№ 2	39	Хроніка наукових подій	№ 3	30
<i>Лук'яненко О.</i> Vita memoriae (До 80-річчя народження Івана Лозинського)	№ 3	31–34	Семінар «Бібліотечно-інформаційні ресурси НАН України: формування, збереження, використання»	№ 3	44–47
<i>Білоцерківська Г.</i> Василь Федорович Смиренко – меценат української культури	№ 3	35–38	«Федоровские чтения-2007»	№ 4	49–50
<i>Солоїденко Г.</i> Словнику Грінченка – 100 років	№ 4	40–44	Міжнародна наукова конференція «Інтранет/екстранет-ресурси в наукових бібліотеках»		
<i>Кравченко П.</i> Книга – це крила, життя, наша пам'ять	№ 4	45	• Проблеми створення інтранет/ екстранет-ресурсів у наукових бібліотеках	№ 6	17–19
<i>Ковальчук Г.</i> Рідкісні українські книги в бібліотечних фондах: пам'яткознавчий аспект	№ 5	29–36	• Бібліотечно-інформаційне обслуговування в умовах розвитку електронного середовища	№ 6	20–23
<i>Шалашина Н.</i> Історико-книгознавча тематика в діяльності Одеського товариства історії та старожитностей у другій половині XIX ст.	№ 5	37–41	• Інформаційно-аналітичні ресурси наукової бібліотеки	№ 6	23–27
До Всеукраїнського дня бібліотек			• Книжкові пам'ятки: електронні інформаційні масиви	№ 6	28–30
<i>Сак О.</i> Зібрання рідкісних і цінних видань у фондах Херсонської ОУНБ ім. О. Гончара (до 135-річчя заснування книгозбірні)	№ 5	42–47	• Інтранет-ресурси рукописної та архівної спадщини	№ 6	30–32
<i>Вергунов В.</i> Науково-методична діяльність Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук: історія, здобутки, перспективи	№ 5	48–53	• Сучасна українська біографістика: досвід та проблеми розвитку	№ 6	32–34
Огляди. Рецензії			• Бібліотекознавча спадщина: формування електронних ресурсів	№ 6	35–38
<i>Григорюк І. П.</i> Сільське господарство України: новий історико-науковий погляд	№ 1	46–47	• Збереження бібліотечно- інформаційних фондів: традиційні та нові підходи	№ 6	39–41
<i>Селівачов М.</i> Новий погляд на традиційне мистецтво: анатомія жанру	№ 2	40–41	• Міжнародне співробітництво бібліотек у формуванні електронного середовища наукових бібліотек	№ 6	42–46
<i>Вергунов В.</i> Київ у дзеркалі часу	№ 3	39–43	• Рекомендації міжнародної наукової конференції «Інтранет/екстранет- ресурси в наукових бібліотеках»	№ 6	47
<i>Дубровіна Л., Зворський С.</i> Канада і Україна єднаються серцями	№ 4	46–48	З виступів на конференції		
<i>Васильченко М.</i> Термінологія, термінологія...	№ 5	54–55	<i>Литвин В.</i> Глобальне науково- інформаційне середовище і електронні ресурси бібліотек	№ 6	48–53
<i>Кулешов С.</i> Критика, критика... або деякі зауваги до рецензії М. Васильченка	№ 6	58–62	<i>Самохіна Н.</i> Рівнева організація сукупних інформаційних ресурсів наукових бібліотек регіону	№ 6	54–57
Хроніка наукових подій			Вітасмо		
Програма ЮНЕСКО «Пам'ять світу»: діяльність бібліотек, архівів, музеїв зі збереження документального надбання	№ 2	42–47	Історик, книгознавець, бібліотекознавець Володимир Ляхощкий	№ 2	50–51
			До ювілею колеги	№ 4	51